

TARTALOM:

Szépirodalom

Aczél Géza – (szino)líra	3
Babiczky Tibor – A helikopter/Ébredés	4
Antalovics Péter – Destruktív/Nincs válasz	4
Nagy Koppány Zsolt – Faustina nem adja	6
Császár László – hazudni muszáj/latinszerető	17
Pallai Károly Sándor – Egyensúlyozva a felfoszló időt/ Felejtéssel egybedróttozott/Beletörődést főzöl/ Ezentúl megváltva	19
Csaba Lilla – Morfózis/Újjáteremtve/Akkor/Vonzás/Rétegződés	21
Buvári Tamás – A Szőkelány	23
Szabó Palócz Attila – Bizonyosság/Komolytalan szóda/Verifikáció	27
Szirmai Péter – Borghes és Kafka	30
Nagy Márta Júlia – „És volt, aki imádott”	34
Kalász István – A falon túl	38

Műfordítás

Wisława Szymborska – Családi album/Akrobata/Vigasztalás	42
--	----

Tanulmány

Pelle János – Utazás a lelkek birodalmában	46
Bakó Endre – Ady Endre mint színpadi hős	63

Találkozás Picassóval - Vaszary Galéria 2015.

Kincses Károly – Sherlock Holmes-Klüver és néhány Cocteau-fotó a Vaszary villában	71
Bodor Kata – Picasso mosolya	76

Recenzió

Fehér Dóri – A szép történetek hasznáról és káráról (Balázs Attila: Szép kis történetek)	84
Szegedi-Szabó Béla – Irgalom nélkül (Jégszivárvány - legújabb norvég drámák).....	87
Tokos Bianka – Kutatom én azt... (Kollár Árpád: Milyen madár).....	94

Számunkat a balatonfüredi Vaszary Galéria **Találkozás Picassóval** c. kiállításán látható **Jean Cocteau** fotósorozattal illusztráltuk.

Az 1916-ból származó eredeti negatívokról készült ezüstszelatin nagyítás.
New Jersey, E.A.T. Archívum.

Aczél Géza

(SZINO)LÍRA

torzósztár

alaptalan

ez az eső most nem olyan mint az a másik amely hetekig ólmosan permetez az ember bőre alá s jellemedben is megaláz akár egy kifárasztott rabot mivel mozgásodban teret veszítesz nehéz lépteid kifulladás csúszkálnak az átvizeződött aszfaltokon görnyedten homályos lámpák alatt ihletettségedben hamarosan egy fojtogatott dosztojevszkij vagy aki riadt kényszerképzetekkel szálkás gerendákra szinte naponta akasztja fel magát s bozontos tekintete alól egyre szebbnek tűnik elő a pislá fényekbe mártott másvilág ahol a természet zöld zenekarában lassan porladni kezdenek a betonná dermedt kényszerképzetek s a lepusztult sarkok kampós magánya sem üli meg mázsás teherként az alig pulzáló melleket nem ez most egy másik eső a bólogató lombot szolidan paskolva fénye van a depressziós zezugokat öblögetve csobogásba tódul a kert alatt s vidám teknőző visongatásokat megidéz ahol óriás fakanállal küszködött a gyermek nem várt mosolygós habokért és el-elakadva is előntötte maszatos képét az öröm melyből a tájnak örök varázsa visszaköszön az alaptalan egyre gyúrt fogalomra mely városok foglya feledve eredetét

alaptermészet

nyúlok az irányítóért mivel úgy érzem páratlan számon van a hangerő a mozdulatnak tévéhez tartó racionális háttere a hétköznapokban nincsen legfeljebb valamely freudi pszichés változat lehet mely a szituáció mögül messze nő s az még csak nem is sejthető a másik felől várható-e némi fordulat hiszen nála a páros dolgoknak csekély az esélye noha az illető már rég az ember felesége kivel a mosogatóban sem vigyázunk együtt a hierarchiára amikor logikus lenne hogy alul ázzon szennyesek réme a legzsírosabb fazék ha az áldozat várható feladatára oldalról bele néz mert a másik túl sok oldatot használ ezért az ürge magához igazítja az akció kétes hasznát és a tág résekre hagyott ajtókról még nem is beszélünk melyeken a kispolgári reflexek szerint bármikor kisurranhat létünk hisz a nyílászáró zárva jó más szavakkal így kommentálhatta ezt nagyanyó és szüleim motiválatlan rettegése ha igazán be akart köszönni az esti béke s nem híg közönybe mártva duzzadhatott a kibeszélések nélküli csöndnek kétes magánya vastagra húzva alaptermészetünk sokféle kontúrjait e talányok mentén viszont illik mindig jól lehúzni a budít

Babiczky Tibor

A HELIKOPTER

A mentőhelikopter, néztem, leszállt
a sebészet előtt az őszi liget
közepére; lázban égő, haragos,
rotorfejű angyal. Minden zúg. A csend
a földben lakik, s ami fölötte van,
fák, ablakok, léptek, mind morajlik. Egy
férfi vagy nő, zöld köpenyben, tolt egy múlt-
századbeli kerekesszéket, benne,
félrebicsaklott fejjel, ott ült a múlt,
nem mozdult, csak rázkódott, ahogy tolták,
szél fújta haját – úton szél futott át –,
s nem tudtam hirtelen, a helikopter
elhozta vagy elviszi épp a halált.

ÉBREDÉS

Egy éjjel álmodból felriadsz.
Kitátott szádból a sötétség bugyogva tör elő,
a párna megtelik vele.

Két fénylő fehér pont felnyílt szemed.
Felkelsz. Az ablakon kinézel.
Fent csillagpötytyözte sötét égbolt.

A lelked ebből lett összerakva,
álmokból, rettenetből, árnyakból,
melynek sűrű tömbjét a fény át- meg áttöri.

Antalovics Péter

DESTRUKTÍV

most tárgyilagosan akarok rólad írni.
egy hónapja azt sem tudtam, ki vagy.
egyszer észrevettelek, nyersen a nőt, azóta
lélegzetem, ha látlak, ha nem, kihagy.

tegnap újra találkoztunk, véletlenül.
váratlan volt, mint őszutón a napfény.
azóta destruktív minden gondolatom;
a súlytalan élet egy újabb térben merül.
(fáradtan szól a síkságon a vak lény:
halott hőseimet temetetlenül hagyom.)

olyan vagy nekem, mint fénynek az éjszaka:
elmenekülök a világ végére, ha látlak.
nem kívánok magamnak színes képeket
rólad, nem kívánlak már a hosszú halálnak.

NINCS VÁLASZ

most külső szemlélőként látom magam,
melletted fekszem; s amikor mindez történt,
erre a pillanatra gondoltam, hogyan leírom.
persze ezek a megállapítások csak részben
igazak: akkor is tudtam, most is tudok
magamról, épp csak a két pont
kapcsolódott össze időtlenül

valami bizonytalan gondolatban. (és nem csak
az időben a veszély: a szó leképez és egyszerűsít,
később önálló lesz és hazudni fog.) a nyelv
egyszerre ad börtönt és szabadságot,
egyetlen kérdés maradt: melyik
jelenbe vagyok bezárva, vagyis
melyik jelenben vagyok szabad.

Erik Satie, Valentine Gross

Nagy Koppány Zsolt

FAUSTINA NEM ADJA

Faustinának egy decemberi délután jelent meg az Ördög. Odakint már sötétedett, Faustina a könyveket rakosgatta a jó melegben. Nem örült, hogy az a néhány megmaradt olvasó mindig szanaszét hagyja őket, de ez volt a munkája, még ha szájalmasan fizették is érte. Gyerekeire gondolt, akik otthon fagyoskodnak a hideg, albérelt szobában, melyet a főbérlő alakított ki számukra a háza végében, a fáskamrából. „Holnap magammal hozom őket, itt legalább meleg van”, gondolta éppen Faustina, amikor az egyik kötetből előkanyargott az Ördög.

Faustina nyomban felismerte, hogy kicsoda, és nem is lepődött meg. Hiszen hányszor fogadkozott, hogy kicsivel több pénzért a lelkét is eladná neki? Sokszor, elégszer. Az viszont meglepte, micsoda irdatlan mancsa van: mint két szőrös kötőő kalapács, akkorák voltak.

– Hát itt volnék – mondta az Ördög. – Hívtál.

– Igen.

– Azt hiszem, tudnálak használni.

– Mire?

– Fausztózni kellene. Arra nincs emberünk. Félnek, fáj.

– Vállalom. Természetesen megvan az ára.

– Természetesen megfizetem.

– És akkor tudok majd venni egy saját lakást?

– Igen, tudsz. Akár többet is.

– Adósságaim is vannak. Diákhitel, személyi kölcsön. Plusz az albérlet.

– Megoldom.

– Hát... jó. Hol írjam alá?

– Hohó! Nem eszik olyan forrón. Előbb ki kell, hogy próbáljalak.

Faustina engedelmesen felhajtotta a szoknyáját, aztán összeszorította a fogát, és elernyesztette az alfelét. Az Ördög alaposan kipróbálta. Szinte szétszaggatta belülről. Faustina azonban még ennél is fájdalmasabbra számított, és miközben az Ördög már két kézzel kotort odabenn, arra gondolt, hogy ki lehet bírni.

Az Ördög kihúzta a kezét, megtörölte Faustina szoknyájában, és így szólt:

– Jól van. Egy hónap próbaidőre alkalmazlak.

– Kik lesznek az ügyfeleim?

– Elég sokan. Főleg a város férfilekosságának magányos és színes nemi életet élő tagjai. De mostanában már nők is szeretnek fausztózni. Lehet, hogy ők is eljárhatnak.

– És mi lesz, ha kiderül? Az ilyen dolgok többnyire kiderülnek.

– Hogyan?

– Nem tudom, de kiderülnek.

– Dehogyan derülnek ki! Minden ügyfelednek érdeke a hallgatás. A nőknek is. Beszélj Detti néniel. Ő is az én emberem.

– Detti néni?!

- Igen. Análban nyomja ... másra, mondjuk, már nem is jó.
- Detti néni?!
- Igen. Ugye nem is gondoltad volna?
- Hát ... nem.

Detti néni a könyvtárban takarított, és Faustina gyakran nézegette, milyen szépen öltözik, milyen jó cigarettákat szív. De soha nem gondolkodott túl sokat azon, ébredt rá most, hogy miből telik Detti néninek minderre.

- És hol fogadjam a vendégeket?
- Otthon.
- De otthon hideg van.
- Akkor itt.
- De akkor nem hozhatom be a gyerekeket.
- Hát nem.
- És ők fáznak otthon.
- Hát igen.
- Nem lehetne esetleg, hogy...?
- Nem – vágott közbe az Ördög. – Egy hónap múlva találkozunk és aláírjuk a szerződést.
- És mi lesz benne?
- Hogy örökre. De nem fogod megbánni.
- Jó.
- Mikor kezdek?
- Ma.
- Mikor?
- Most.

Ebben a pillanatban kopogtak az ajtón. Az Ördög elpárolgott. Faustina ajtót nyitott, és meglátta a kalapját zavartan babráló polgármestert.

- Ah, polgármester úr...
- Ah, Faustina!
- ... hogy mekkora keze van magának ...
- ... és milyen messzire elér!
- Hát akkor... fáradjon... beljebb.
- Jó meleg van itt.
- Igen. Le is vetkőzöm.
- Nem szükséges. Elég, ha felhajtja a szoknyáját. Orált vállal?
- Nem, csak fausztot.
- Kár. Elképzelttem egy-két...
- Nem. Csak fauszt.

*

A napok teltek, Faustina dolgozott. Talált egy pozitúrát, amelyikben néhány alkalom után már szinte alig érzett valamit, plusz beszerzett pár igen drága, de igen jó minőségű síkosítót. Szinte a teljes levonások után maradt fizetése ráment, és még csak ötödike volt, de majd kárpótolja az Ördög: hiszen ezt a hónapot mindenképpen kifizeti, még ha nem válik be végül, akkor is, nem?!

Sok vendége akadt. Néha éjjel is felköltötték, ilyenkor elfátyolozta arcát, és a könyvtárba sietett, miután alvó gyermekeit megcsókolta, és gondosan betakargatta. Zokszó nélkül tárta ki magát mindenféle kezeknek. A női kezeket kedvelte, azokat néha játékosan megszorította hüvelyizmaival. A nők ezt igen nagyra értékelték, hiszen jól tudták, milyen koncentrációra és önuralomra van szükség ehhez.

Még az Ördöggel való találkozás másnapján elbeszélgetett Detti nénivel.

– Detti néni ... hát te is?

– Miért, te is, Faustinám? – kérdezte Detti néni, és megölelte.

– Detti néni, meg lehet ezt szokni?

– Meg hát!

– És nincs semmi hátulütője? Úgy értem ... egészségileg.

– Mit mondjak ... néha nehezen tartom vissza a széketemet, de majd újravarratom, és jobb lesz.

– Aha.

– És mit szólna a Takarítók Szakszervezete, ha megtudná?

– Szerintem semmit. Sokan csináljuk.

– Na igen, de kifelé az az álláspont, hogy nekik csak erkölcsös asszony lehet tagjuk!

– Az csak duma.

– És ha megtudják a városban? Vagy a könyvtárigazgató asszony?

– Hát bizony kellemetlen lenne. Szerintem kirúgnának, és az is lehet, hogy másik városba kellene költöznöm.

– És akkor?

– Nem gondolok erre, drágám. Miért és honnan tudnák meg?

– Nem tudom, Detti néni. De ezek a dolgok mindig kiderülnek. Mindig.

– Majd megvéd az Ördög. Én már határozatlan idejű szerződéssel vagyok.

– Nem tudom, Detti néni ... Attól tartok, hogy az Ördög nem védi meg a sameszait.

– Dehogynem védi meg! – mondta Detti néni, de elgondolkodott. – Szerinted nem védi meg?

– Félek, hogy nem.

– És miért?

– Mert nem éri meg neki. Vállalni az arcát, a fáradságot, költséget ... Egyszerűen nem éri meg.

Olcsóbb, ha veszni hagy.

– Dehogysis, Faustina. Dehogysis. Megvéd az ... – tiltakozott Detti néni erőltlenül.

– Hát ... remélem is.

– Megvéd, meg. Megvéd.

*

Teltek a napok. Faustina dolgozott. Kifizette az albérletet, és már kenyérre sem volt pénze. A gyerekek az iskolában ettek, és mivel odakint közben igen hideg lett, délután mégiscsak bejöttek a könyvtárba. Faustina a gyerekrészlegre ültette le őket, írjanak házi feladatot, olvassanak. A gyerekrészleg soha nem volt gyerek, csöndes, pókhálós, könyvszagú szoba volt.

Ilyenkor azonban mégsem lehetett kinn, a könyvtárasztalon fausztozni, mint első este. Igaz, hogy olvasó nagyon ritkán érkezett, de a gyerekek bármikor kiszaladhattak az olvasóteremből egy kis vizet kérni, vagy pisilni. Ezért a női mosdóban fogadta a klienseket, de ott nagyon hideg volt. Állandóan szellőztetni kellett ugyanis, máskülönben az egész könyvtárt megtöltötte a kanálisszag.

Faustina igyekezett derűsen állni a munkához, de furcsa változást kezdett észrevenni magán. Minél könnyebben ment a munka, annál inkább szorongott.

Eleinte csak furcsa, ködös kedélyek ülték meg a lelkét: férjére, a fővárosba keveredett hajléktalanra gondolt, és összeszoruló gyomorral képzelte el, amint egyszer betoppan, és megkéseli azért, amit csinál. Mit mond majd akkor neki? Hogy nem küld pénzt a gyerekeknek, és élni kell? Erre az a barom biztos a saját példáját hozza fel, hogy lehet méltósággal élni szegényen is: ott vannak a kukák az étkezéshez, a fűtött plázák a szundikáláshoz. Az ember soha ne mondjon le a méltóságáról, Faustina, mert akkor a lelke is odalesz!, hallotta férje hangját, és szinte érezte borszagú leheletét.

Aztán eszébe jutott, hogy mi lesz akkor, ha betéved hozzá a könyvtárigazgató asszony? Vagy ha csak megtudja; valakitől egyszer csak megtudja. Vagy valamelyik egyetemi kollégája ... és aztán elhíreszteli az egész öregdiák-évfolyamon.

Faustinának mindene volt az egyetem, és a kollégák szeretete. Soha, sehol nem érezte magát olyan jól, mint az alatt a négy év alatt az egyetemen. Szerette a kollégáit, szeretett velük beszélgetni, vitatkozni. Irodalomról, az írott szó hatalmáról beszélgettek, és mind hittek benne, hogy a könyvek által előrébb megy a világ.

Az évfolyamtársak is szerették Faustinát: csendes, okos bölcsészlánynak tisztelték, és noha mostanában már csak évente egyszer találkoztak (ilyenkor mindig szánakozva méregették a szegényesen öltözködő Faustinát, pedig ők sem néztek ki jól: utcaseprők, konyhai kiségitők, iskolai mindenesek voltak a legtöbben közülük), Faustina valósággal behalt a gondolatba, hogy egyszer majd úgy kell beállítania közéljük, hogy feje fölött villog a glória: Kurva vagyok, fausztozást vállalok!

Mikor ebbe belegondolt (és egyre gyakrabban gondolt bele), heves hányinger tört rá (és egyre erősebb volt az inger). Nemsokára már ha csak a gondolat szele meglegyintette, öklendezni kezdett, amiben persze volt jó is, tudniillik az, hogy minden öklendezésnél összeszorult odalenn, és ezt fölötte újszerűnek és izgatónak találták a vendégei. Annál is inkább szüksége volt erre, mert többen jelezték, hogy kicsit már unják a klasszikus fausztozást, és elvárnák, hogy valami izgalmasabb dologgal álljon elő Faustina.

Egyik este maga az Ördög is megjelent, és elhívta magával egy vendéglőbe. Fizette a vacsoráját. Faustina azonban nem ette meg, hanem kis lábaskában hazavitte a gyerekeknek. (Nagy volt az öröm.)

– Figyelj, Faustina ... a vendégek fanyalognak.

– Mi bajuk van?

– Unnak. Nem vagy elég jó. Nem jól csinálod.

– Hogy csinálhatnám jobban?

– Nem tudom. Találj ki valamit! Órálozzál közben ... használj segédeszközöket!

– De nincs pénzem rá.

– Dehogyanis nincs. Van még egy kis megtakarításod. Tudom, hogy maradt egy kevés az augusztusi fizetésből, mikor a gyerekek Erzsébet-táborban voltak. Abból tudsz venni ezt-azt.

– Nem lehetne, hogy...

– Nem. Majd utólag elrendezzük. De amíg nincs szerződés, nem tudok fizetni. És a próbaidő lejárta előtt nincs szerződés. Nyugi, kifizetem ezt a hónapot, és minden költségedet térítem. De csak utólag.

– Tudod ... azt hiszem, nem akarom ezt csinálni ...

– Dehogyanem akarod.

– Ha kiderül ...

– ... nem derül ki!

– De ha mégis kiderül, végem van. Kirúgnak a könyvtárból...

– Hát ezen az álláson nincs mit sajnálni!

– És többé évfolyam-találkozóra sem járhatok.

– Miért? Olyan fontos az neked?

– Nagyon... Fontosabb, mint gondolnád. Vagy mint el tudnád képzelni.

– Hát kislány... valamit valamiért.

– Ha kiderül, meg tudsz védeni?

– Mitől?

– A támadásoktól.

– Ezt ugye nem kérdezted komolyan?

– Nem, nem – motyogta Faustina, és arra gondolt, hogy kezd megbolondulni. Még jó, hogy nem azt kéri az Ördögtől, hogy kiderülés esetén állítsa vissza státuszát az évfolyamon. Nincs az az Isten, aki vissza tudná.

– Hát akkor... szedd össze magad!

– Rendben – mondta Faustina, majd otthon, a régóta kihűlt csempékálya mögül előszedte az egyik szakadt bugyijába göngyölt megtakarítását, és másnap elutazott a megyeszékhelyre, hogy beszerezzen néhány kelléket.

*

A megyeszékhelyen két sex shop volt. Faustina már akkor tudta, hogy a rosszabbikat választotta (a másikért át kellett volna villamosozni a városon, és nem volt pénze jegyre), mikor kezét a kilincsre tette. De jött mögötte valaki, így hát benyitott.

A pult mögött Valéria állt, legkedvesebb évfolyamtársa. Mindketten zavarba jöttek.

– Szia... ööö... szia – mondta Faustina.

– Szia – mondta Valéria, és Faustina hűvösséget fedezett fel a hangjában.

– Izé... te itt dolgozol? – kérdezte Faustina zavartan babrálva a könyvtár kulcsait. (Mindig ezt babrálta, ha nehéz helyzetbe került.)

– Itt. És te hol dolgozol? – kérdezte Valéria, visszanyerve egyetemi körökben is híres magabiztosságát.

Tudja!, sikított egy hang Faustina fejében. Tudja, tudja, tudja!

Szédülni kezdett.

Ugyan, honnan tudná?, próbálkozott menteni a menthetőt, de Valéria hangja leterítette:

– Csak nem...

– Jaj, nem, dehogy. Dehogy, dehogy! Hogy is gondolsz ilyet?

– Csak nem még mindig a könyvtárban?

– Ja... De igen! Igen, ott vagyok a könyvtárban.

– És meg tudsz élni belőle?

– Nem... ööö... vagyis hogy igen. Ha okosan beosztom, izé... akkor igen.

– Képzem – mondta Valéria, és Faustinában újra felzúgtak a szirénák: Tudja, tudja, tudja!

– Pedig igen... meg tudok...

– Hát tudod mit? Én akár az Ördögnek is eladnám a lelkem, ha mondjuk tanárként dolgozhatnék – mondta Valéria, és sokatmondóan kacsintott.

– Hehe... hát igen... én is. Vagyis én nem... én szeretem a könyvtárat. Meleg van, meg minden. Szóval én nem, én nem adnám el! – kiáltotta.

- Jól van, na, nyugi! Nyugi – mérte végig Valéria. – Amúgy mit kérsz? Mivel szolgálhatok?
- Én... hát én... szóval csak betértem, hogy megnézzem, hogy vagy.
- De honnan tudtad, hogy itt dolgozom? Hiszen szinte semmit sem tudunk egymásról!
- Nem tudtam... csak hát a megérzés. Tudod, a híres, a női – nevetgélt zavartan Faustina, majd hozzátette: – Ne haragudj, nem tudod, hol van itt a közelben pékség? Estére érek haza, és vinnék kiflit a gyerekeknek.
- Itt a sarkon, balra. Aztán legyen még egymáshoz szerencsénk. Nemsokára évfolyam-találkozó, tudod!
- Jaj, tényleg... már nagyon várom. Akkor majd ott...
- Igen, ott majd. Viszlát!

*

Faustina a másik sex shopban bevásárolt, majd egész hazaúton háborgó gyomorral állt a buszon (így olcsóbban elvitte a sofőr, igaz, jegyet nem kapott). Ha azt mondjuk, vívódott, igazat mondanék.

Biztosan tudta, gondolta megint, ezúttal higgadtabban. Tudta, mert minden mondata erről árulkodott. De nem... nem tudhatta. Nyugodj meg, Faustina, nyugodj meg! Honnan tudhatta volna meg? Hiszen még nincs szerződés, nincs semmi! A vendégek kussolnak, az Ördög is hallgat, nem tudhatta, igazán nem... De akkor miért kérdezte, hogy... Ugyan már! Hát mi köze hozzá? Mi az isten köze van hozzá?! Miért, neki szabad sex shopban dolgozni, én meg nem fasztozhatok? Ő elmehet az évfolyam-találkozóra úgy, hogy vibrátorokat és buttplugokat árul?! És én nem? Kinek mi köze ahhoz, hogy mit csinálok? Kinek mi köze hozzá? Na és ha kiderül, akkor mi van? Akkor mi a jó bűdös franc van?! Nem érdekel. Derüljön ki, és kész! Hogy nem járhatok többé évfolyam-találkozóra? Jesszus úristen, hogy oda ne rohanjak! Nem is akarok járni. A sok lúzer közé! Mercedesszel megyek majd a Velencei tóhoz, Mercedesszel! Ezek meg üljenek a találkozón és beszéljék meg, mennyi az utcaseprő-norma, a közmunkás minimálbér, meg hogy a banános koton fogy-e jobban vagy az epres! Nem is akarok már közéjük tartozni, utálom őket, a hülye kétértelmű kérdéseikkel és a hátam mögötti összekacsintásaikkal egyetemben! Nekem talán nincs jogom boldog lenni, jól élni? Nem szégyellem én, amit csinálok. De bizony szégyelled. Nem szégyellem! Kellott a pénz, és kész. Majd ha neked is két kölyköd lesz, hülye kis picca, akkor álljál oda elém erkölcsöt osztani! Akkor majd megnézem, te mihez kezdesz!

A busz megérkezett, Faustina a megállóban hányt, amiben az volt a jó, hogy már nem volt éhes aznap, csak émelygett, így mindkét gyereknek egy egész kifli jutott. (Volt nagy öröm!)

*

A mennykő a harmadik hét közepe táján ütött be.

Detti néni lebukott. Valaki megszerezte a szerződését, és leköszölte a városka lapjában, a *Kurírban*. Fényképpel, szolgáltatással, árakkal. Detti nénire egész hiénafalka támadt rá. Gúnyversek születtek tátongó ánuszárról, szánalmas hebegését, mikor magyarul próbált valamit a tisztességtelen tarthatatlan voltáról, mellyel szemben a mai világban a tisztességtelen jómód az egyetlen alternatíva, elferdítették, a videót újra összevágták, képekkel hiteltelenítették elhangzó szavait, és három napig mindenki Detti néni segge lyukáról beszélt.

Negyedik nap kirúgták a múzeumból, és a Takarítók Szakszervezete is elbocsátotta tagjai közül. Ennek indoklására éles hangú, erkölcsmagaslati közleményt tettek közzé a *Kurírban*. Detti néninek nem volt maradása. Zokogva bepakolt a Mercedesébe, és elment wellness-hétvégére egy olyan hotelba, ahol plasztikai műtéteket is végeznek, és ahol garantálták, hogy kitágult részeit újra szűzlányosan fiatalra fércelik össze.

Faustina nem hallott többet róla.

Néha eszébe jutott, hogy talán már nem is él. Vagy a rendkívül kínos helyzetbe került Takarítók Szakszervezete tette el láb alól... esetleg maga az Ördög, akinek semmi szüksége fecsegő szájakra, és fenekerekre sem.

*

Faustinát roppant feldúlta az eset. Napokig nem tudott dolgozni, illetve néha megpróbált, de ilyenkor szinte kivétel nélkül úgy görcsbe rándult akció közben a hüvelye, hogy a vendégek alig tudták kirángatni az öklüket belőle. Volt olyan is, hogy apró húscscafatok szakadtak ki belőle, sokáig vérzett.

Nem írom alá, döntötte el egyik reggel, a negyedik hét elején. Nem írom alá, ha beledöglöm, akkor sem. Nem írom alá a szerződést, nem leszek az Ördög hegedőse! Hogyne! Hogy kizárjanak az évfolyam-találkozóról! Az egyetlen dologról, ami boldoggá tesz, ahová tartozom. Mit nyernék és mit veszítenék? Mindent és semmit?! Egy lófaszt, barátocskáim, egy lófaszt! Semmit sem nyernék, de mindent elveszítenék! Na de a gyerekekre is gondolni kell! A gyerekek, a gyerekek... eddig is megvoltunk valahogy, ezután is megleszünk. Igen, de mi lesz belőlük? Hogy állok meg előttük, mikor az ebédpénzt be kell fizetni? Az Ördög biztosan ügyvédet csinál belőlük, ha aláírod, és jól fausztozol tovább! De milyen áron, bazmeg, milyen áron?! Így éljek? Gyalázatban? De hiszen nem derül ki! Igenis, kiderül. Ha most nem, akkor egy év múlva, ha akkor nem, akkor tíz év múlva! Úgy járok, mint a besúgók! Tíz év múlva kiderül, és hirtelen mindenki elmenekül tőlem és mellőlem! Akkor aztán baszhatom... baszhatom az ügyvédgyerekeket és a Mercedesemet is! Mert a gyerekek kirepülnek ügyvédkedni, a Mercedesszel meg csak évfolyam-találkozókra akarok járni. Meg vagy te bolondulva? Mercedesszel évfolyam-találkozóra?! Hiszen akkor nyomban lebuksz! Húha, tényleg. De hiszen nem írom alá, hogy bukhatnék le?! Nem írod alá? Nem? És mit adsz enni a gyerekeknek? Még másfél hét van fizetésig, te hülye, és minden pénzed elköltötted, tékápe már a jövő havi fizetés felét is! Hallod, hogy bögnék a gyerekek? Az éhségtől bögnék! Az éhségtől! Istenem, istenem... tényleg, istenem. Aláírom, alá én. Még kicsit bírjátok ki, drágáim, még csak pár napot. Aztán lesz vaj, és lesz parizer is. Istenek leszünk, istenek! Aláírom, alá én, a fene enné meg...

Megátkozta a városka prűd polgárait, akik miatt nem végezheti örömmel és jókedvvel ezt a munkát, amelyhez – úgy érezte – immár kiválóan ért.

*

A következő napokban teljes odaadással dolgozott. Olyan lelkesen, mint még soha. Az elmúlt időszak bénázásait próbálta helyrehozni, hiszen tudta, hogy az Ördög figyel, és rosszállóan csóválja a fejét, ha hibázik.

A vendégei szinte elérzékenyültek az örömtől. Vállalt már mindent. Szopott, nyalt és análozott is, miközben a vendégek fausztoztak. Imádták, egyszerűen imádták! A polgármesternek még a könnye is kicsordult.

– Faustina ... – mondta. – drága Faustina ... – tette hozzá, de nem tudta folytatni. Zokogásba tört ki, és azzal a törölközővel (Faustina vett néhányat, nem kevés pénzért) itatgatta a könnyeit, amelybe előzőleg a kezét törölte.

Egyik este az Ördög is megjelent:

– Ez az, kislány, ez az! Ez a helyes irány! Így kell ezt csinálni! Így kell ezt csi-nál-ni! Ha bármilyen kérdésed van, dörzsöld meg ezt a hüvelytágítót, és nyomban megjelenek!

Faustina boldog volt és büszke. Büszke volt magára, mert lám, az egész városkában (de talán az egész megyében is) ő az egyetlen, aki tud fausztozni. Bizony... olyan dolgot tudok, amit senki más! Nem is merik, nem is tudják! Pedig igazán semmiség! Már rég nem is fáj! És nem fog kiderülni, ugyan, hogy derülne ki?

Kölcsönként az igazgató asszonytól hozomra, megkapta. Vett tizenöt deka parizert és két szelet szalámit, és irdatlan mulatságot csaptak. Fausztina örömeiben felhígította az egyik vendég nála felejtett parfümjét, és felhajtotta. Kicsit émelygett az íz miatt, mert rendkívül illatos volt, de nyomban megcsapta valami kellemes bódultság, és onnan kezdve minden jó lett.

A gyerekek elaludtak, Faustina betakargatta őket, majd tántorogva ő is a szalmazsákhoz lépett. Szinte elájult, de előtte még ezt motyogta halkán:

– Senki nem tudja, amit én, senki ... és hogyan is ... ugyan már, ugyan már, ugyan már ...

*

Az éjszaka közepén felébredt, és a takaróra hányt. A lehelete látszott a levegőben. Sokáig öklendezett, és próbálta felidézni az álmát. Álmában Titusz jött felé, akibe szerelmes volt az egyetlenem.

– Mit tettél, Faustina?

– Miért, mit tettem? – kérdezte álmában Faustina, mert még dolgozott benne a hígított parfüm okozta magabiztosság.

– Eladtad magad az Ördögnek!

– Hát – mondta kacéran Faustina, és elhatározta, hogy most elcsábítja Tituszt, mert ez az egyetemi évek alatt egyszer sem sikerült – el. Megfizetett érte!

– Gyűlöllek, Faustina! Légy átkozott, te nyomorult némbor, légy átkozott, amiért szegényt hoztál az egész évfolyamra!

Faustinát letaglózta ez a hirtelen váltás és a hangnem. Percekig meg sem tudott szólalni.

– De hiszen gyerekeim vannak ... – nyögte ki végül.

– Jó kifogás! – mondta gúnyosan Titusz.

– Valéria sex shopban dolgozik! – kapálózott Faustina. – Neki szabad?

– Az más.

– Nem más! Igenis nem más! Neki talán szabad? Ő nem hoz szegényt az évfolyamra?

– Faustina, meg kell értened Valériát! Nyaralásra gyűjt, Bulgárba mennek a nyáron.

– Hát bazmeg, Titusz, bazmeg! Én élelemre gyűjtök, te hülye faszi! Érted? Élelemre! A gyerekeimnek!

– Szar duma.

– Nem duma, ez az igazság! Gyűlöllek, Titusz, gyűlöllek, nem is akarlak látni!

– Dehogynem. Bármikor leszopnál, ha akarnám. De nem akarom. Nem vagyok lyuksógor az Ördöggel.

És Faustina érezte, hogy tényleg, hogy tényleg itt és most leszopná Tituszt, ráadásul ingyen. Zokogva borult a férfi keblére. Titusz átölelte, csöndesen simogatta a haját.

– Hát az üdvösségre nem gondolsz, te kis hülye? Arra nem gondolsz, mi lesz, mikor a Jóisten legyőzi a Sátánt, és eljön az utolsó ítélet? Arra nem gondolsz, hogy akkor mi lesz veled? Az üdvösséged, Faustina ... az üdvösséged az egyetlen tulajdonod, amit senki nem vehet el tőled.

– Még nem írtam alá, Titusz ... még nem írtam alá! – nyöszörögte Faustina, és könnyes arcát a férfi ingébe dörzsölte.

– Akkor ne is írd alá! – mondta ridegen Titusz, majd eltolta magától, hátat fordított, és elment. Ekkor ébredt fel Faustina, és hányt parfümillatút a bűdös és poloskás takaróra.

*

Másnap reggel megidézte az Ördögöt.

– Hívtál, Faustina, itt vagyok.

– Nem szerződöm. Nem írok alá semmit. Nem kell a pénzed. Természetesen az elmúlt egy hónapra sem – mondta Faustina büszkén és enyhén provokatív módon, arra számítva, hogy az Ördög kérdezősködni kezd, és akkor elmondhatja mindazt az Odüsszeiát, amelyik ehhez a döntéshez vezetett. Furcsa volt azonban, hogy nem érzett megkönnyebbülést, csak közepes szorongást.

– Rendben van – mondta kérdezősködés és gyözködés helyett az Ördög, és szedelőzködni kezdett.

– Ugye nincs harag? – próbálta (kétségbeesetten) fenntartani a beszélgetést Faustina.

– Nincs.

– Megérted, ugye?

– Meg.

– És ... és ... – de már nem volt mit kérdeznie.

– Akkor szervusz.

– Szervusz ... – mondta Faustina, és leroskadt a hányásszagú takaróra.

Mikor az Ördög elment, Faustina zokogásban tört ki:

– Mindent elrontottam, Uramisten, mindent elrontottam! Soha többé nem lesz ilyen lehetőségem! A könyvtárban fogok dolgozni, amíg beledöglöm, és éhen fogunk halni, vagy ehetünk kiflit, amíg élünk! Ó, mit tettem, Istenem, mit tettem? Micsoda idióta barom vagyok! Hát miért küldtem el? Miért engedtem el?! Mi lesz velem, Istenem, mi lesz velünk?! Hol vagy ilyenkor, bazmeg, hol? Hiszen érted tettem! Mutasd meg magad, lássam a kezed nyomát, te mocsok! Nem ... nem ... – lihegte lázasan. – Még vissza lehet csinálni! Vissza lehet csinálni! Hol a hüvelytágító? Hol az a rohadt hüvelytágító?!

Az éjjeliszekrényre tette, a műanyag vizespohár mellé. Felkapta, és kétségbeesetten dörzsölni kezdte:

– Jelenj meg, Ördög, jelenj meg! Kérlek szépen, jelenj meg, gyere vissza hozzám! Örökre a szolgád leszek, belém rúghatsz, kihasználhatsz, azt sem bánom, ha minden kiderül! Sokkal rosszabb feltételek mellett leszek a tied ... ööö ... mélytorkot is vállalok! Csak gyere vissza, kérlek, gyere vissza, ne hagyj éhen vesznem a gyerekeimmel együtt! Könyörgöm, Uram, könyörgöm, Ördögisten, könyörgöm, gyere vissza! – hangja elvékonyodott, a takaróra hanyatlott, és egyre lanyhább mozdulatokkal dörzsölte a hüvelytágítót.

– Gyere vissza, kérlek! Kirakhatják az arcomat a *Kurírba*, büszkén fogom vállalni ... jöhetnek egyszerre hárman is, mind ugyanoda dughatják a kezüket, egyszerre tízen, százan, akárhányan ... csak gyere!

Ekkor érkeztek vissza az utcai budiról a gyerekek. Mindig együtt engedte ki őket, mert ezen a környéken gyakran tűntek el ekkoraforma kisfiúk és kislányok.

– Anyuka! – szepegte a kislány. – Éhes vagyok! Adj ennem!

Faustina csöndben zokogni kezdett, és addig zokogott, míg ki nem simult a lelke. Aztán már csak tompán sajtott, kivált, mikor az elveszett pénzre, az egyhavi fizetésre gondolt, melyért úgy megdolgozott, és amelyről oly könnyen és magabiztosan lemondott: mennyi kirándulás a Ligetbe, mennyi finom bableves, mennyi remek hangulatú buszút, milyen szép tréningruhák! Hát ez most már mind odavan. Tárgyilagos is tudott lenni pár percre:

– Örvényben voltam, Ő meg a kezét nyújtotta... megfogtam, aztán elengedtem... Süllyedni kezdtem, mire sikítani kezdtem, ne engedj el, ne engedj el, kérlek! A keze már nem ért el hozzám, ezért botot nyújtott. Megfogtam, majd azt is ellöktem. És most elsüllyedek, és most megfulladok.

*

Aznap délelőtt a könyvtár merülőforralója segítségével megfőzött egy kis papírt egy régi Faustból, és a pépet gyermekei szájába kanalazta. Aztán kiment a fürdőszobába, felkapcsolta a villanyt, és a tükörbe nézett:

– Bezzeg abból soha nem lesz hős, aki nem adja... Faustina nem lehet hős. Marad a gyáva nő, akire mindig vádlón merednek majd a gyermekei.

A tükröt bámulta. És látta, amint szeme alatt ráncok jelennek meg, és mélyülnek, nőnek.

Pablo Picasso, Max Jacob, Henri-Pierre Roché, Manuel Ortiz de Zarate

Császár László

HAZUDNI MUSZÁJ

vannak
szavak

amelyek
legkevésbé
sem fedik
a valóságot

sőt

mindhalálig
elszántan
megkísérlik

próbálják
elfedni
palástolni

azt

a hazugság
a túlélés
lakája

mint a kitingpáncél
meg az esernyő

megvéd
a valóságtól

mindentől
ami igaz

igazi

mondják

mindenki hazudik
meg persze lop
is kicsit

aki leginkább
élharcos
ebben

az a nagy
etikatanszék
vezetője

docens
rektor
miniszter
isten is
talán

hatalmas
göcsörtös
mutatóujja van

tud is vele
kioktatni
mutatni
nagyon
az utat

helyeset
egyetlen
helyénvalót

mi meg
megyünk
arra

abba
az irányba
szépen
libasorban
csendben
pisszenés nélkül

engedelmesen

szép

vágóhíd

ez

ittén

kérem

hölgyeim

uraim

komfortos

olyan

nagyon is

európai

LATINSZERETŐ

hárman voltak

üvöltöttek

kötekedtek

falkában

villamoson

ha fejbe rúgnánk

mit szólnál

faggattak

mosolyogtam

nem szeretném

a másik

kisfiún

vézna

szinte fogatlan

fekete

dizájnpóló

feszült

volna

ha lett volna

benne test

a trikó felirata

sokat ígért

perfecto

latino

500 \$

rendkívüli

ajánlat

valahogy

így kellene élni

ilyen derék

tudattal

büszkén

ócska

kételyeken

átlépve

lerúgni

fejét

a világnak

arcátlanul

önelégedetten

boldogan

Pallai Károly Sándor

EGYENSÚLYOZVA A FELFOSZLÓ IDŐT

pizsamában fekszem a hóba, bele a könnyörgések egymásutánjába. keresem kezedet, hogy megvédjen, mert meguntam már ezt a szidalmazó kort, ezeket a kérlelhetetlen, didergő éveket. fogom a kezedet és a tarkómra teszem. most már együtt várunk tovább hangtalan testi ámulatban, egyensúlyozva a felfoszló időt. hiszen a történetek ellenére még mindig bízunk egy jóindulatú kábulatban. bízunk, hogy emlékeink nyomán újjászületik majd valami. ahogy itt fekszem, vagy krumplihámozás közben, a tévé előtt. megígértük, hogy ezután csak együtt megyünk tovább. de közben mégis egyedül vagyok, mikor ügyetlenül tömködöm a válaszolatlan kérdések tátongó nyomát. kezed a tarkómon és nem mocorgok. nyugton fekszem és nem gondolok a hirtelen ránk szakadt város hidegére, a magunk mögött hagyott színekre. itt a kezed, hogy megvédjen a lázongó egektől. máglyán lobognak a felhők és mi küzdünk türelmetlenül. most látom, hogy ez egy kert. befeküdtem egy bokorba és téged is magammal rántalak. virágokban fürdünk a didergő gondolatok között.

FELEJTÉSSEL EGYBEDRÓTOZOTT

ormótlanul tolnak be a kéretlen gondolatok. pedig már épp felejteni próbáltam. egymás sarkára lépnek, lökdösődnek a sorban a hóban lefagyott, alkoholista tegnapok. megyek vásárolni. közben azon gondolkozom, hogy ez a kettőnk dolga milyen egy kitisztult, szent örület. ülök otthon este. gondolkozom. megráz a mécsesekből áradó meleg. rádöbbenek, hogy mennyire szükségem van a büntudatot feledtető kabátod sarkára. hogy mehessem minden tovább. megint reggel van és haladok a piac felé. kis, tenni vágyó léptekkel haladok. itt van előttem ez a hatalmas, tékozló talány: az élet. valamit azért mégis kezdenem kéne vele. haladok. összeborulnak mögöttem az émelygő utcák. emlékeket keresek, szótérképet. húst veszek ebédre. lépkedek az elszórt levelek között szavakat, csipp-csupp igazságokat keresve. ihlet nélkül. lépkedek keresztül a könnyelmű időkön. keresem az elhagyott, megszáradt vágyat és valamiért mégis nyugodt vagyok. talán mert tudom, hogy ma megint hozzád megyek és közösen vágunk majd át a felejtéssel egybedrótozott, összehordott perceken.

BELETÖRŐDÉST FŐZÖL

ócska, csüngő lámpásként akaszkodunk az egek aljára. másznánk szüntelenül. nem is értem, hogy bírják el ezt a felhők. ezt a sok törtető, botladozó embert, akik feledve vérrel, fájdalommal itatott ruháik súlyát, egyre csak dacolnak fénnel, zenével. önbeteljesítő távlatok felé. ma már mindenki profin megírt életrajzzal pályázik a mennyországba. ez a sok bizonytalanság, meg-

görbült vasalódeszka. mostanában estéként a házmaster ablakai alatt gyűlünk össze a barátokkal, hogy megbeszéljük, hogyan billentsük ki ezt a sok bizonytalanságot, hogy milyen pír-taktikával érjük el a vágyott régiókat. hogy nekünk is legyen esélyünk. te meg csak naphosszat ülsz otthon, és beletörődést főzöl a vacsorába. koszos megbánást. újra meg újra. elégtelenül létezőnk tovább, mert szétfagytak az egyszerű útjelzők a hosszú út során. életed során. gyors, meglepő lökötésben. mindenáron veled maradok és közösen egyensúlyozunk tovább a lelki hajléktalanság peremén.

EZENTÚL MEGVÁLTVA

újra együtt. autókkal dübörgünk a küszködő, kemény földön. tébolyodottan bolyongunk a ránk hagyott napok örökén. átépítjük hitünket. együtt. meg-megremegve, a munkákat irányító főmérnökkel vitázva. átépítjük szeretetünket. te nagy konyhát szeretnél, tágasabb teret, sok ablakot. én a körgangos változat mellet vagyok. veszekszünk a léttel. nem is olyan egyszerű mindent szépen felcímkézni, dobozolni. enyhén tartósítva, mesterséges színezékektől mentesen. rendszerezük a kialvatlan félelmeket, a lány megváltás mozzanatait, amiben együtt volt részünk még a régi lakásban, a sugárúton. emlékszel? a másodikon laktunk és arról ábrándoztunk, hogy lesz majd, ha egyszer. most meg itt vagyunk és csomagoljuk az evőeszközöket, ruhákat, ollókat, mert új hitet kapunk. újra együtt, tovább. ezentúl megváltva.

Csaba Lilla

MORFÓZIS

„Ami bennem hús és vér, odakinn csak kő marad.”
Hiátusom, mint a nyílt tenger, formátlan, végelethetetlen.
Hiátusoddal átítatva kábulatnyi zengő érc,
fodrozódó hullámverés. Egy percnyi végtelen. Belehullva –,
csak az örök hallgatag mélység.
A koncentrikus körök szélén túl: szabad vagy – egész, törhetetlen –,
– ami bennem hús és vér, bennem így hús és vér marad.
Ha átléped, benned hús és vér vagyok. –
Odakinn csak kő maradok.

ÚJJÁTEREMTVE

Köd csikorog a fákon.
Lassú fény hullámzik szálain.
Oldott magány egy mozdulat –
Eljátszva újra a végtelent.
Hangod csendjétől rezzen lélegzetem.
Bennem vagy.
Pillanatnyi emlékezet.

AKKOR

akkor elnyúlt bennem
hiánytalan csendjével
-mint hullámtalan part-
a levegővétel,
ahogy létezésen könyöklő,
tét nélküli délutánok.

VONZÁS

„szabad a kép, a képzelet”
ahogy átfolyik
s kanyarog minden
elmosódnak
határaid is, vonalad

a határvonal
ahol átlépsz
zubogó érből a tengerbe
kétszer is belelépsz
ugyanabba
mert sodrásában
épp a sodrás
húz magadtól:
a megmagyarázhatatlanba.

RÉTEGZŐDÉS

felületek:
repedések, gyűrődések,
síma csendek. az individuum tükre:
fények-árnyak. A sugarak egy pontban
találkoznak: értelem.
törzsemből ágak nyílnak.
az ágakon hajtások
és száraz avar:
örök némaságba fojtott és hangjukat kereső sztrádák.

Buvári Tamás

A SZŐKELÁNY

Az elutazása utáni hónapokban minden lányban az édesanyádat kerested, és a számtalanszor elképzelt alak először a Szőkelányban derengett elő. Kezdetben ezt furcsának találtad, hiszen édesanyád haja ébenfekete volt, de a fékezhetetlen vágy, hogy édesanyádat egy másik nővel helyettesítsd, aki meghittséget és biztonságot nyújtva egy alig észrevehető, mégis félreérthetetlen mozdulattal végre közel enged magához, tökéletesen összemosta előtted a színeket. A Szőkelány valami számodra ismeretlen dallamot énekelve olyan csábosan ringatta magát, hogy napokig, sőt hónapokig sem tudtál szabadulni a hatástól. A Margit-sziget déli oldalán, egy fekvő nőalakot mintázó szobor lábfeje előtt kuporgott a földön, és azt énekelte, hogy *Ah! Bōwakawa poussé, poussé!* Nyilvánvaló, hogy bódult volt, mintha egy mindenki más által láthatatlan lidérc lejtett volna előtte a levegőben, úgy bámult maga elé, miközben telitalpon guggolva ringatózott, és kabát sem volt a Szőkelányon, mellbimbói valósággal kilyuggatták a pólóját – 2014 Szilveszter éjszakája volt Budapesten. Amikor észrevetted, rögtön kibújtál a kabátodból, és izgatottságodhoz képest könnyed, természetes mozdulattal ráterítetted. Rettenő lovagias akartál lenni. Felsegítetted a földről, felhúzkodtad valójában, mert a Szőkelány nem akart felállni, aztán elcipelted magaddal egy budai partira, ahol a Szőkelány rögvest valaki más karjaiba omlott, mással kezdett táncolni, nem is akármilyen odaadással. Nem akartál hinni a szemednek. A régóta várt, sokszor elképzelt pillanatot már-már karnyújtásnyira érezted magadhoz, amikor az angyalszerű lényben megtestesülő fantázia hirtelen szertefoszlani látszott. Csalódottságodban kibújtál az egyik bakancsodból, teátrálisan beleszagoltál, majd belevágtad a vendéglátó helyiség üvegajtájába. Aztán pillanatokkal később a másiktól is megváltál, azt egy békeharcolni kívánó pincér arcába húztad egy lendületes, mértani pontosságú svédcsavarral. Majd miután a vendégek nyugalmaért felelő portás udvariasan kitéssékelt, nem köntörfalaztál, hazaindultál mezítláb. Akárha apai nagyapádat akartad volna utánozni, aki fiatalkorában elég heves természettel bírt, alkoholos befolyásoltság esetén különösen agresszív lett, és minden alkalmat megragadott a botrányokozásra. Mivel azonban a bakancsos kaland idején jóformán alig tudtál valamit a nagyapádról, joggal állítható, hogy a mozdulatok, amiket ezen a ponton választottál, önkéntelenek, egyszersmind genetikailag jól megalapozottak voltak. Azt gondoltad, hogy az akcióra csak felfigyel a Szőkelány. De nem figyelt fel. Legalábbis úgy tett, mintha észre sem venne. Te viszont, csodák csodájára, kabát és cipő nélkül sem fáztál meg. Nyilvánvaló: nagyon fűtöttek már belül, tenyeredet a Szőkelány bőre égette, melyhez lopva férkőztél deréktájon, miközben a diszkotékhoz támogattad. Amikor hazaértél, úgy hallottad, azt kérdezem tőled, hogy miért mezítláb jöttél haza? Te meg valami olyasmit motyogtál, hogy ott felejtetted a bakancsodat a buliban. Mire én, hogy milyen buliban, aztán már nem mondtam semmit, csak valamivel később, az éjszaka közepén kezdtem dörömbölni újra a szobád ajtaján. A memóriád azonban precízen működött, és te minden külső és agresszív beavatkozásom ellenére nyakig merültél az érzésben, amiben váratlanul megmártóztál. Másnap, január elsején az édesanyád szülei jöttek hozzánk vendégségbe. Ők is Budapesten, az egyik barátjuknál búcsúztatták az ó évet, mi-

közben egy másik ismerősüknél szálltak meg. Én meg mi mást tehettem volna, meghívtam őket az általam sosem kedvelt, „az újrakezdés haszontalanságára hazug maskarát aggató”, jókívánságokkal és szalonnával tűzdelt újévi ebédre. (Anyai nagyszüleid egyébként nagyon ritkán mozdultak ki Kolozsvárról, ez alkalommal főként azért, hogy végre megtudjanak valamit a lányukról, édesanyádról, aki egy-egy színpadi fotó „átlövésének” kivételével náluk sem jelentkezett.) A kínos beszélgetés ellenére meglepődve tapasztaltad, hogy nagyszüleid egészen derűs hangulatot képesek teremteni a lakásban, ami atmoszféra a kísértetlakra emlékeztető térben egyébként uralkodó kedélyállapotot jellemezte leginkább. Kérésükre a bécsi újévi koncertet is megnéztük a tévében, és te már alig-alig tudtad kivárni az ebédet, a számodra feleslegesnek tűnő ceremóniát, a színmagyar emberek kedvére készült ropogós malacot, ami nem kis fejtörést okozott az aktuális bejárónőnknek. És amelynek elfogyasztása után végre kibökhetted, hogy márpedig neked haladéktalanul vissza kell menned az előző napi buli helyszínére, tudniillik az ott felejtett bakancsodért. A diszkotékba, ahol még tartott a mulatság, csak hosszú könyörgések árán engedtek be, a lábbelidet viszont sehol nem találtad. Nem találtad, mert eszedbe sem jutott, hogy keresd. Másvalakit kerestél, másvalaki vonzott oda, azzal az ellenállhatatlan erővel és azzal az egyértelmű természetességgel, ahogy az érett diót húzza magához az anyaföld. Amikor is a dió, cseppet sem mérlegelve a várható komplikációkat, még a gondozatlan kert fűvébe is kész belevetni magát. Ahol aztán nagyon nehéz megtalálni. (Jóllehet ez a fajta organikus ábrázolás a Z generáció tekintetében igencsak vakmerő kísérlet lehet). De mi mást tehetél volna, ezúttal mégiscsak te voltál a dió, így sorra vettél minden lehetőséget. Felgöngyöltetted minden szálát, mely a kívánt irányba, a magas fűbe röppíthetett. És az állhatatos nyomozás eredményeképpen végül mégis rábukkantál a Szőkelányra. Gyalog szeltesd át a várost, a bankkártyád nem volt nálad, így közlekedési eszközöket nem vehettél igénybe. Jóformán pillanatok alatt eljutottál Pest északi negyedébe, ahol a Szőkelány lakott. A gömbvillám, mely a játék szerint aznap hajnalban toppant be a szépművészetinek nevezett városi képtárba, súlyos károkat okozva néhány olajfestékkel felvitt gömbölyded női testrészben, hozzád képest csigalassúsággal mozoghatott. Az feszített, hogy még mielőtt menthetetlenül szétpattansz, célhoz érj. Valahogy mindent elsöprő erővel és orvul támadt fel csonthéjas testedben az ösztön, amiről tudtad ugyan, hogy már izeg-mozog benne, de úgy vélted, beletelik még egy kis időbe, amíg ünnepélyesen kirágja magát. Annak ellenére, hogy ez aztán nem ebben a tempóban, nem ily komótosan történt, különlegesen kifinomult érzékkel találtál a város talán legkisebb, ám legodaadóbb zugocskájára, amihez hasonló hajlék életében először fogadott magába. Igaz, hogy csak virtuálisan, de minden addigi várakozásodat, minden a magas fűbe hulló dióval kapcsolatos tér-idő elképzelésedet messze-messze felülmúlóan. És hát mi többre számíthatott volna a ledek ura, a valódi digitális bennszülött? Hiszen tizenhat voltál. Vagyis vagy még mindig. Másnap lágy tojás és füstölt lazac volt a reggeli, az ebédet egy kagyló alakú kádban költöttétek el, és a fárasztó nap estéjén hamar ágyban voltatok megint. Ahol egymásra csurgattatok vagy másfél kiló mézet. Harmadnapra megismerted a Szőkelány különös szokásait, hogy a testi szerelmet azt nem csak eszik, hanem isszák is, és köszönöm, még kérek!, suttogtad megállás nélkül a Szőkelány fülébe. Azokban a napokban úgy érzed, hogy néhány centiméterrel a föld felett lebegsz. Ezzel egy időben pedig azt, hogy csonthéjadtól megválva a puha, selymes fűben heverészel. A Szőkelány sokat nevetett, volt egy kis anyajegy a szája egyik oldalán, de hogy melyiken, arra, amikor néhány órányi távollét után magadhoz tértél, már sehogyan sem emlékeztél. És az a száj lehet, hogy a lazactól volt rózsaszínű, de hogy a sok-sok méz ellenére mitől hatott mégis keserűnek, arra szintúgy képtelen voltál rájönni. Ehelyett azt gondolod, hogy ahhoz a szájhoz te az idők végezetéig hozzáleszel tapadva. Vagy még tovább. Én viszont ... Én viszont nem pontosan így gondoltam. Befejez-

ted, most egy hónapig semmiféle kontakt-tér, és semmiféle online-életmód, vettem oda csak úgy mellékesen, amikor néhány nap után kitámolyogtál az alkalmazásból. Csak néztél rám. Hogy mi van apa, nem lehetne valamivel felnőttesebben, minimum nagyfiúsabban? Mire én, hogy nem, semmiképpen, mert ez így nem folytatódhat, és ezért a személyiségedet vagy inkább az egyéniségedet gyökeresen feldúló, és a gondolkodásodat roppantmód veszélyeztető hetvenkét órás utazásért most azonnal meg kell válnod minden okos szerkentyűdtől. Ilyeneket mondtam. Ezzel szemben neked nem volt bátorságod megmondani, hogy abban az általam annyira kárhóztatott virtuális térben te megismerkedtél a Szökelánnyal, akinek egyszerűen belezuhantál a selymes fűvébe, de akivel a föld felett is jártál, és hogy szerelmes vagy, talán most először, értsem meg, próbáljam megérteni! Nem tudtad megmondani helyesebben, mivel nem is jöttek ki szavak a szádon, olyan nagyon távol érzed magad tőlem. Arra gondoltál, hogy még sok levegővétellel sem tudnál annyi ideig beszélni, hogy a hangok valami érthetetlenül trükkös akrobatikával egymásba kapaszkodva áthidalhassák a köztünk lévő a távolságot. Ahogyan magamban hívtam, csakhogy én inkább édesanyádra gondolva: a „nincs az a Golden Gate” vagy a „sugárhajtással sem” távolságot.

Max Jacob, Manuel Ortiz de Zarate, Henri-Pierre Roché, Pablo Picasso

Szabó Palócz Attila

BIZONYOSSÁG

kőbe vésett tartalmakat morzsol a szél a málló oszlopkról,
csak ennyi biztos a létezésben,
csak ennyire lehetünk bizonyosak bármiben is
bármi másban
bármiben, amit életünk egy adott szakaszában meghatározónak hittünk
„...ilyen csalás a létezés...”

bazaltoszlopok vetnek árnyékot egy letűnő világra,
szakadó partok alatt pislákol a gyertyafény,
hullámverés zajához veri a dobos a ritmusát,
költői remeklések lapjai táplálják a parazsat, a lángot,
festői színek gomolygó füstje szál,
archívumok leporolt irataira újrahasznosítva jegyzetel az írnok,
mindent, de mindent, de mindent felülírva
és nincs béke még,
nincs béke a lelkében...

csákánnyal vésni a betűket az emberi emlékezetbe,
ahogy felszakad a bőr,
ahogy a vér fröccsenése diktált,
s ahogy az egy életen át magával
hurcolt forradás is mondja:
„...ilyen csalás a létezés...”

ki a bazaltoszlop kegyeltje,
nem is sejti még talán,
milyen mélybe húz és milyen magasra szál
minden betű és minden vésőnyom
az ember homlokán,
mert nincs afelől bizonyosság,
mi leszen majd a juss, és mi az írnoke fogalmazvány,
a nehéz kő hol áll meg, s mily időt mutat,
hogyan préselnek lábunk alá immár ezerszer is megjárt utakat..
„...ilyen csalás a létezés...”
és már csak ennyi marad,
egy jó kifogás, kibúvó egy perc alatt..
bizonyos csak abban lehetsz, ami már rég behegedt,
vagy abban sem talán,
a vésőnyom elkísér, hű társ egy bölcső, s koporsó oldalán

KOMOLYTALAN SZÓDA

szakítópróba

szögesdrótról álmodom mostanában,
belégöngyölve életem, álmom,
a tisztaság rezervátuma,
a tisztesség rezervált kora

szakítópróba

szögesdrótról álmodom mostanában,
remények, fékek, tétek és tételek,
sorsszámok,
tekervények tévelygése...

szakítópróba

szögesdrótról álmodom mostanában,
kíméletlen és kegyetlen érvek
visznek tévútra embert, államot,
s a keresztúton álltam ott

szakítópróba

szögesdrótról álmodom mostanában,
mert a szódából a buborékot kinyerni,
komolytalan vállalkozás, s akárhányszor
jobban teljesít is, hogy a húsába láss...

szakítópróba

szögesdrótról álmodom mostanában,
visszakézből lakat kattan,
belégöngyölve immár csak tétlen,
mea maxima vétkem...

diszharmónia

VERIFIKÁCIÓ

krajcáros krizantémok versengnek a kackiákkal
lendkerekes lendületben fordul át a nap éjszakába
búgva sűg a nyögdecseelő lejátszó
s mintha jajdulna is talán,
de inkább csak lemondóan bólint,
lendületben, de már beletörődve az olvashatatlanságba,
sérültek a fájlok, sérült a rendszer,
s így omlik össze fokozatosan szépen lassan mindenünk,
amit megőrzésre szántunk...

krajcáros krizantémokat rajzol a gyermeki kéz a papírlapon a kackiákra
tanító feddi az elnagyolt vonások miatt,
amott meg az összefolyt festék, az elmosódott alakok,
amelyekről ki sem nézzük azt sem immár,
férfiak vagy nők lehettek-e inkább a nebuló képzetében,
bajszos nénik és szoknyás bácsik
edződnek, mint a vas, mint az acél, mint a nemesfémek,
s így keverednek emlékeink is a földdel, a tápláló talajjal,
amint az ekével mély barázdát szántunk...

Szirmai Péter

BORGES ÉS KAFKA

Múlt év őszén elgondolkodtam azon, hogy a sok könyv közül mi marad meg, ki az a szerző, akinek a műveihez mindig visszatérek. Az egyik válasz: Kafka. Ezzel, azt hiszem, Borges is egyetértene. Kafka kedves szerzője Borgesnek: fordította, több írásában megemlékezik róla, prózájában jelölten vagy jelöletlenül, tudatosan vagy ösztönösen, jelen van Kafka.

Mit köszönhet Borges Kafkának? Többek között a labirintus metaforát. Mindkét író interpretációjában a labirintus az univerzum metaforájává válik. De Kafkánál e metafora csak *Az odú* című elbeszélésben szerepel, Borgesnél a Kafka ihlette filozófiai rendszer alapmetaforájává válik.

Prága és Buenos Aires közel 12 000 km távolságra van egymástól, sohasem merült fel, hogy Kafka és Borges valaha is találkoztak volna. Pedig, volt lehetőség rá: a Borges-család először öt évig (1914 és 1919 között), aztán három hónapig (1923-ban) Genfben tartózkodott. Az első időszakban Borges még gimnazista, el van foglalva a francia nyelv tanulásával, a francia nyelven oktatott tárgyak megismerésével. A második korszak már sokkal izgalmasabb. Noha rövidebb időszakra van szó, mégis, szellemi szint vonatkozásában közelebb van egymáshoz a két író. Borges 1923. augusztus 25-én tölti be a 24. évét, 1923. július 21-én jelenik meg első kötete, *Fervor de Buenos Aires*¹ címmel, de nem tudja kiélvezni a kötet hullámverését, elutazik a családjával Európába. Az első kötet körüli időszak még az útkeresésé, de a fiatal Borges már elég érett ahhoz, hogy Kafkával beszélgesen.

Kafka 1923. július 3-án 40 éves. 6 vékony novelláskötetében nagy elbeszéléseket publikált, de ezen elbeszélések nagyságáról ekkor még csak kevesen győződtek meg. Emellett, kétség kívül, túl van két asztalfiókban maradó nagyregényen², amiket majd halála után a barát, Max Brod rendez sajtó alá. Kafka pályája életében visszhang nélküli. Depresszióval és tuberkulózissal küzd, bár éppen 1923 nyarán indul legharmonikusabb kapcsolata Dora Diamanttal. Franz Berlinbe, Dora lakásába költözik. Ha mégis találkozott Kafka és Borges, akkor a találkozás Berlinben jöhetett létre.

Idén márciusban arra gondoltam, hogy utána megyek az ügynek, hátha a kutatás látóteréből kikerült, mellékesnek tartott dokumentumokban megtalálom a két író találkozásának nyomát. Elutaztam Buenos Airesbe, hogy a Fundación Internacional Jorge Luis Borgesben, Amerika legteljesebb Borges gyűjteményében napi nyolcórányi munkával átnézzem a terjedelmes anyagot. A Dr. Tomás Manuel de Anchorena utcai múzeum épületétől nem messze, a Pueyrredón úton találtam olcsó szállást. A Borges múzeum bámulatosan egyszerű, mégis elegáns: az egyszínű beige falak, az élénk cseresznyeszín parketta, lépcső, karfa összhangjára jó szívvel emlékezem vissza. Sok érdekes dokumentum került elő: általam nem ismert levelek, jegyzetek egy tervezett regényhez, és egy titkosírással írt napló még lefordíthatlan fejezetei. A találkozásra való utalást nem találtam. A kutatás harmadik hetének végén feladtam a munkát. Kifizettem bérelt szobámat a hotelben, és visszarepültem Ciudad de Mexicóba.

1 *Fervor de Buenos Aires (Buenos Aires-i láz)*. magánkiadás.

2 *El proceso (A per)*, *El castillo (A kastély)*. Losada, Buenos Aires, 1946. Ford. BORGES, J. L.

Már el is felejtettem volna az egészet, amikor nyár közepén meghívást kaptam egy berlini *A mester és a mestert elhomályosító tanítvány. Faulkner és García Márquez*. című konferenciára. Előadásomban a *La hojarasca*³ című García Márquez kisregényt elemeztem és hasonlítottam össze az *Absalom, Absalom!*⁴ című Faulkner regénnyel, szerkezeti és narrációs technikák szempontjából. Az egyetem előadótermében a székeknek nagyjából a felét foglalták el az érdeklődők, előadásom végén visszafogott taps volt hallható. Mérsékelt sikernek könyveltem el a fellépésem, de egy előnye volt az utazásomnak: Berlinben meglátogathattam Kafka utolsó lakhelyét.

Fridenau városrészbe majdnem egy órás villamosúton jutottam el. A megállóban senki sem várt a villamosra. Az út szélén parkoló autók, a távolban egy-két gyalogos látszott. Pár percig forgattam a kezemben a térképet, amíg megtaláltam a helyes irányt. Öt perc séta után Kafka utolsó lakhelye előtt álltam. A közepes méretű telken egy szecessziós stílusú, háromszintes épület állt. A kapu nyitva volt, ezért beléptem a kertbe, és az épület jobb oldalán lévő bejáratához mentem. Felmentem a lépcsőn, csöngettem. Vártam egy percet; mivel mozgást nem tapasztaltam, jó erősen ismét megnyomtam a csengőt. Tavasz kora délután volt, a Nap erősen sütött. Az ablakok csukva voltak, mozgást nem észleltem. Már hátat fordítottam a bejáratnak, és indultam a kertkapu felé, amikor hallottam, hogy kattán a zár, és kinyílik a bejárati ajtó. Visszafordultam. Egy vékony, magas öregember állt az ajtóban. Lábán papucs, testén elnyírt szürke nadrág, kopott kockás ing, fején micisapka volt. Közelebb léptem. Azt kérdezte:

– Mi járatban van?

Azt mondtam:

– Úgy tudom, hogy e házban lakott Kafka. Szerettem volna megnézni a lakását.

Az idős férfi elnevette magát.

– Ahá. Nos, ez jó régen volt. Igen, emlékszem, az első nagy háború után volt itt az a furcsa pár.

– Egészen pontosan: 1923 szeptemberében költöztek ide.

Bólintott.

– Valóban, helyesen mondja.

Azt kérdeztem:

– Nem mehetnék beljebb? Szívesen megnézném a szobát, ahol Kafka lakott.

– Nézze. Kérésének nem tehetek eleget. A földszinten lakom, én vagyok a gondnok. A lakást egy egyedülálló nő bérlí, jelenleg nincs itthon, két hétre elutazott üzleti ügyben. Nem tehetem meg, hogy beengedem magát egy bérlő lakásába. De ha gondolja, bejöhet hozzám. Beszélgethetünk a múlttól.

Engedtem a meghívásnak. Lakása dohos volt, vélhetően a ritka szellőztetéstől. Öreges berendezésű konyhájában ültünk le, látszott, hogy itt tölti napjainak nagy részét. Megkínált kávéval. Már a kávé kavargattuk, amikor azt kérdeztem:

– Mióta gondnok e házban?

– 1895 októberében kaptam ezt a munkát.

Furcsán nézhettem rá, mert magától folytatta.

– Látom, csodálkozik ezen.

Gyors fejszámolást végeztem. Legalább huszonöt éves lehetett, amikor megkapta a gondnoki állást, tehát idén ünnepelhetné a 144. születésnapját. Azt mondta:

– Tudja, ez a sok nehézség ennyi idő alatt megedzette az embert. Nagyon régen voltam beteg. És az emlékezetem egyszerűen bámulatos.

3 *La hojarasca* (Söpredék). Alfaguara, Madrid, 1955.

4 *Absalón, Absalón!* Losada, Buenos Aires, 1949. Ford. Onetti, J. C.

Fölhajtottam a kávé, és azt mondtam:

– Ezek szerint emlékszik Kafkáékra is.

– Nos, igen. Különös pár volt, nem lehet őket elfelejteni.

– Miben találta őket különlegesnek?

– A férfi, úgy tudom, beteg volt. Egész nap ki se mozdult a lakásból. A nő ment el vásárolni, vagy gyógyszerért. De ő is csak rövid időre távozott el.

Kicsit töprengett, aztán így folytatta.

– A véget nem érő felolvasások voltak még furcsák. A férfi olvasott fel a nőnek, azon a furcsa, beteg hangján, volt, hogy egész éjjel. Tudja, a szellőzőaknán keresztül egészen jól lehet hallani, hogy mi történik a fölöttem lévő lakásban.

– Fogadtak látogatókat?

– Nem emlékszem, hogy jött volna bárki is. Illetve várjon!

Idegesen forgattam a két tenyerem között a csészét.

– Volt itt egy híres író, Werfel. Onnan tudom, hogy hozzám csöngetett be először és bemutatkozott. Aztán volt egy szemüveges, negyven körüli férfi, ő is volt nála párszor. De volt még egy érdekes eset.

– Valóban?

Élénken bólogatott.

– Egyszer egy kreol arcú fiatalember állított be hozzám. Ballonkabát, sűrű fekete haj, hátrafésülve, orrán sokszorososan dioptriás szemüveg. Erős akcentussal, nem jól beszélt németül. Mondott valami spanyol, vagy olasz szót is, gracias, vagy grazie, amikor fölengedtem.

– És hallotta, amit beszélnek?

– Igen. Ezek után figyeltem. A fiatalember azt mondta, hogy argentin, de jelenleg a családjával Genfben tartózkodik. Egy barátja mutatta meg Kafka írásait, amik lenyűgözték. Mikor megtudta, hogy Berlinben lakik, vonatra szállt, és eljött ide. Aztán még beszéltek a spanyolországi és az argentin irodalomról, amit már nem követtem olyan nagy figyelemmel.

– Meddig volt itt a vendég?

– Másfél, maximum két órát.

Köszöntem a kávé, a beszélgetést. Vettem könnyű tavaszi kabátomat és elbúcsúztam.

Az állomásra menet, a hosszú villamos úton Borges utazása járt a fejemben. Próbáltam rekonstruálni a történeteket, valahogy így:

Borgesék Genfben 1923. szeptember közepén érkeznek meg, és a rue Malagnoun álló Pension des Trancheésben szállnak meg, közel ahhoz a lakáshoz, amelyet a háború alatt béreltek. Jorge Luis gyakran találkozik gyerekkori barátaival Maurice Abramowiczal és Simon Jichlinskivel. Ők adják kezébe az akkor még ismeretlen Franz Kafka könyveit. Borgest lenyűgözik a szövegek. Érdeklődni kezd Kafka életrajza: múltja és jelene iránt. Maurice Abramowiczról megtudja, hogy Kafka beteg és Bécsben, egyik barátnőjénél tartózkodik. Borges elhatározza, hogy meglátogatja a beteg író. Borges szeretné elérni, hogy Abramowicz és Jichlinski vele tartsanak, de ők valami miatt nem vállalják az utazást. Borges jegyet vált Genfben, vonatra ül, hogy megtegye a 12 órás utat. A svájci-német határnál kicsit kellemetlenkednek vele, furcsa a csekély útipoggyász, a láthatóan gyengén látó utas magánya. Berlinben szitál az október végi eső. Taxival megy, nincs türelme villamosozni. A beszélgetést követően a visszaút sokkal nyugodtabb, és szemlélődőbb, mi több: filozofikusabb, mint az odaút.

Így történt; de az is lehet, hogy nem.

A történet végét a Borges-életrajzokból már ismerjük: Jorge Luis apja: dr. Borges szemét végül mégsem műtötték meg, noha Borgesék ezért érkeztek Svájcba. A család december végén Barcelonába utazott, és Borges a 80-as évek közepén, már csak meghalni tért vissza Genfben.

Pablo Picasso, Manuel Ortiz de Zarate

Nagy Márta Júlia

„ÉS VOLT, AKI IMÁDOTT”

Meghajlok, mint a szalmaszál:
Ugyanaz a szellő rezget, mint
Az öreg nyárfát: ha lenne nyájam,
Amit őriznék, biztosan lesne egy uraság;
Kunkori orr, sanda szemek, homlokán
Ezer redő: az összes szeméremajak barázdája,
Amit saját földjeként szántott.
Billogot vésett belé az összes szív,
Amivel labdázott, aztán átdobta
A kerítésen, ki tudja, hol landoltak.
Most épp fátyolos, hűs idő van:
Még csak les, mikor jövök ki a fa mögül.

***

Besüppedek, mint a szénaboglya,
Arany kóc, amire göndör birkát fektettek:
Nyárfavatta-havazás, és a lugasok harsány zöldje,
Összeaszott fenyők korma, nap parazsa.
Fekszem, fölöttem haragos felhők vonulnak:
Minden arc egy mérgező virág.
Alkonyatkor fellángol a hajam,
Vörös arany lesz, és majdnem szép vagyok.

***

Milyen hamvas és kócos, épp, mint
Akit el kell hordani a tél csillagai alá,
Hogy felavassák, mert sztaniolfényű
Az összes hazugság, és átláthatatlan,
Mint egy tükörterem. A szerelmem voltál,
De ma már csak rozsdaszín árnyad fogja
A kezem, ha bezárt vidámparkunkba szököm,
Becsap és kinevet a tükör és a terem.
A tökéletes közönyig kínoztál, uram.
Nekem mindegy, mit parancsolsz,

Mennyire gyűlölsz, vagy veszel semmibe:
Kisebb helyet foglalasz a döglött ebihalnál.

***

A húgom arca vörös, mint a rák,
És a Bodrog-part bűzlik a halgyomortól:
A belek kacskaringója szerpentinné
Püffedt, és kokárdavirágként lángolt a nap.
Eltévedtünk, apa. Kár, hogy te nem iszol:
Normál családfő fröccsözni menekül.

***

Apa úszni tanít, meg a hegyek nevére;
Én meg csak jégkrémet akarok,
De nincs rá pénz. Apa imádja a kökényt,
Azt mondja, szedünk, de várunk kell őszig.
Ha gyümölcsökről beszélek, azóta is
Október felhőzi a homlokom.

***

Apa, engem les egy kancsal uraság,
Pont a nyárfa mögül, ahol letettük
A biciklinket. Épp olyan fekete a szeme,
Amilyen kék a tiéd, nála csak az enyém
Feketébb, olyan fekete, hogy már majdnem
Kék, amúgy meg sötétzöld, én tudom,
Ha átsétálok az infravörös udvaron,
A földesúr szeme sugarán, mely pásztáz
És átlát, mert nem a mellemet akarja,
Vagy az ölelésemet, csakis a csontomat.
Röntgenképet készít, miközben
Üzekedik, és kiállítja a búcsúban.
A népek meg nézik és röhögnek,
És kecskéhez hasonlítják az uraságot.

***

Igen, mert van szakála is, de az nem selymes,
Az szúr. Nekem meg pipacsszoknyám,
Finomabb szövetből, mint a combom
Belső felén a bőr, amibe csiganyálát,
Békabőrét törli, hogy mire hozzáérek,

Száraz, sima burkot simítsak, mint egy kígyót,
Hogy vesszen az összes lehetséges éden.

***

Ülök a fa tövében, apa nem jön, észbe kapok,
Hogy is tudna, hiszen tizenöt éve halott.
Itt hagyta a biciklijét, meg a lányát.
A többiről már ne is beszéljünk.
Most kéne vigyázzban állnia, hogy el ne
Kapjon a réten az úr, mert én nem tudok
Bánni az urakkal, csak nézem őket,
Mert messziről egész viccesek.

***

Azóta is fonom a szalmát, azt a szégyenkoszorút,
Amit megbotlott nők fejére tesznek:
Égjen az arca pokoli pírrel, ha már
Egyenesen járni nem tudott.
De ha apa jön, majd szétcsap:
Miért bántjátok a lányom?
És arannyá válik a szalma, a fű,
A máglya alattam meg a tűz,
És apa elhurcol talpig aranyban –
Libapásztorlány a kerge udvarban,
Meg halvány remény: ezúttal
Nem is szórakozott olyan jól az uraság.
Azért egy nap vissza fogok rá mosolyogni,
Akkor is, ha üvölt, akkor is, ha sír.

***

De miféle anyagból szőtték őt, hogy átlátható,
És változik, akár a hold? Hogy hologramfényű
Mindenféle jegyben, és sántikál, mint részeg
Ördög konstans rettenetben, úgy vezetve
Szennyes folyókhoz botorkált lelket,
Hogy istenek se tudták volna különbül?
Stoppolnom kell, a purgatóriumhoz.
Evilági kivégzésem elnapolták:
Élve megyek oda, ahol komposztgödörben
Nőnek és boldogok a rózsák.

***

Sose mondtad, hogy ez a tisztítóúz
A földön van, és belül emészt,
Köztes állomás két véglet között.
Illett volna felvilágosítani,
Ám lusta voltál hozzá: te is, apa,
Te is, úr. Kis betűvel, a Nagyúr
A nem ér rá. Hallgat, mint minden
Túlterhelt, elfoglalt, pocakos szobor.
Túl sok kicsiny állat mászik a testükre:
Minden apró láb nyomán megfagy bennük egy ér,
És lassan, de bizonyosan kővé válnak.

Kalász István

A FALON TÚL

Álltál az ágynál, nézted a szomszédod arcát, fehér volt, békés, mozdulatlan. Én vajon meddig fogok élni, erre gondoltál. Gyorsan történt, nem szenvedett sokat, elfehéredett, nyögött, mondta a nő, és meghalt. Álltál az ágy mellett, minden jót neked, találkozunk odaát, ilyesmit suttogtál. A szomszédod mérnök volt, gyárban dolgozott, gázokat szívott be, az tette tönkre az egészséget, roncsolta a szívét, mesélte, ha ivott. Az ablakon túl esni kezdett, zuhogtak a téglacseppek az udvarra, sötét ég mosta a világot. A vörös épületeket, a bérházat. Valahol a házban szólt a rádió, mondtad a nőnek, hogy a szomszéd szédült, zsibbadt a karja, nem hallott jól, hajnalban fulladt, rossz volt a szíve. Egy éve meg akart halni, az utóbbi hetekben csak feküdt az ágyban. Nem volt kíváncsi senkire. Meg-akart-halni. Jól ismerte az apámat, kérdezte a nő, ki maga? Az vagy, aki adott kölcsönpénzt, suttogta benned a hang, az a szomszéd, aki hat évvel ezelőtt, mikor ez a nő jött az apjához búcsúzni, mert indult volna Angliába, munkát találni, de nem volt pénze repülőjegyre, igen, hat éve itt ültél a konyhában, a szomszéd pénzt kért tőled a lányának az útra. Te az a szomszéd vagy. Aki sokat tudott. Aki hozott bort, aki... A szomszédja voltam, válaszoltad csendesen, maga hívott át a négyes lakásból. Nem emlékszik? Becsöngetett hozzám. Tíz perccel ezelőtt, hogy baj van. A nő bólintott, persze, tényleg, átment, csöngetett. Megijedt, meghalt az apja. Épp a konyhában volt, kávéfőzött, közben az apja rosszul lett. Mi legyen? Mit kell ilyenkor tenni? Ebbe beleremegett a gyomrod.

A mérnök lánya egy hete jött haza Birminghamból, ott lakik azóta, hogy elment. Nem szép város, esik sokat, hideg van, fúj a szél, de kapott állást, könyvelő lett egy indiai cégnél, egyenesbe jött és hazarepült. Felhívta az apját, szeretné látni. Eljött, beszélgettek, és most az apja meghalt. Álltál az ágy végén, nézted a mérnököt. Keze a takarón feküdt, feje az ablak felé fordult, mintha kinézett volna az esőbe.

Igen, a mérnök szomszédod éjjelente bepiált, rossz bort ivott, Elvist hallgatott, *now that I need you, now blue and lonely I'd be if you*, hajnalban hívta a volt feleségét, visszajössz, kérdezte, az a nő kiabált, hogy tizenöt éve ment el, azt sem tudja, kivel beszél. A sejtek közül sem él már egyetlenegy sem a testében azokból, akiket szeretett. Ezt mondta a nő, akit szerettem, hogy a sejtek nem élnek... biológiatanár volt a feleségem, mosolygott a szomszédod. Te meg mondtad, hogy abba kellene ezt hagynia, a karjára tetted a kezedet, a felesége nem jön vissza.

Mit kell ilyenkor csinálni, kérdezte megint a nő. Feljöttem, apám feküdt az ágyban, kérdezte, hogy vagyok, meséltem erről-arról, milyen Birmingham, milyen a lakásom, mit esznek, mit isznak ott az emberek, mennyi fontot keresek, apám mosolygott, kávéfőzött, kimentem a konyhába, kerestem a cukrot, nem találtam a hűtőben tejet, aztán meghallottam a zihálást, visszajöttem, láttam, ahogy elfehéredett, nyögött, aztán már nem volt eszméleténél, meghalt. Mit kell ilyenkor tenni? Nézted a szomszédod kusza, fehér haját, nem tudom, felelted. Biztosan fel kell hívni valakit. De kit? A nő kérdezte, interneted van-e? Mondtad, négy napja nem jó. Telefonáltál, de nem jön senki. Ilyenek ezek. Ez egy öreg ház, itt minden rossz. Nézted a szomszédod, arra gondoltál,

milyen békés a mérnök arca, a szeme résnyire nyitva, hajoltál közelebb, a kék szeme kisütött a szempillák alól. Igen, úgy tűnt. A halott fürdőköpenye, sötétvörös, az ablak melletti széken feküdt. Odadobva. Felhívom az anyámat, mondta a nő, nemrég halt meg a testvére rákban, nézett rád, és mintha mosolygott volna, ő talán tudja, mit kell tenni ilyenkor.

Abban az öreg házban szinte együtt éltetek, mindenki tudott mindenkiről. A pincében egy hónapja halottat találtak, öregembert, egy hajléktalant. Ült a lépcsőn. Úgy fagyott meg. Te azt mondtad, azért állították a rendőrök, hogy hajléktalan, mert akkor nem kell nyomozni, egy hajléktalan nem sokat ér, a mérnök erre azt felelte, ez hülyeség, ezen vesztetek össze. Üvöltöttetek, azóta nem beszéltek, ha találkoztatok a lépcsőházban, kerültek a másik tekintetét, köszönni is csak kurta biccentéssel köszöntetek egymásnak. Most remegett a térded, fogtad az ágy végét, nézted a szomszédodat; kivel ülsz a gangon, nézed az eget, a szemközti házat. Az ablakokat. Az ágyatok a közös falnál állt. Két lakás. Tükrözve. Hallottad, ha köhögött, sóhajtott, le-föl csoszogott a lakásban, ha éjjel felhívta a volt feleségét, kérte, jöjjön vissza hozzá.

A nő közben telefonált, az anyját hívta, itt van a szomszéd úr is, apa meghalt, igen, még élt, de meghalt, anya jössz? Itt várunk. Az jutott eszedbe, mi tett volna a mérnök, ha eljött volna a felesége. Biztosan kitakarított volna, felvett volna egy inget. Szépet, fehérét, vasaltat. A haját is... Mondtad, hogy megfésülöd a haját. A nő nem értette. Az apja haját, ismételted el, meg kell fésülni, hogy ne legyen csapzott, érti? A nő bólintott, te azt mondtad, az alsóing, amit visel, koszos. Foltok vannak rajta, ott, nézze csak...

A nő bólintott, az apja nem akarna így mutatkozni az anyja előtt, folytattad, szerette az ön édesanyját, adjunk rá valami tiszta, szép ruhát, így akarná, érti? A nő elsírta magát, az apám volt, leült az ágy mellé a padlóra, az anyám azt kiabálta mindig, hogy nehéz ember... Volt. Mondtad, hogy kiveszel egy inget a szekrényből, a mérnök úr felveszi. Ráadod, helyesbítettél, és megfésülöd a haját. Az éjjeli szekrényen pohár, benne zavaros víz, kiöntötted a konyhában, visszamentél, fogtad a mérnök karját, egyenesbe akartad húzni a testet, a nő szólt, óvatosan, kék folt marad. A bőrön. Kérdezted, honnan tudja, a nő vállat vont, sok dolog kószál az emberben, felelte. Sápadt az apja, ijesztően fehér a bőre, mutattad, a nő mosolygott, behozta a táskáját az előszobából, némi színt kent ecsettel a halott arcába. És valóban: a mérnök arca olyan lett, mintha aludna. Mintha szenderegne. A szoba sötét volt, felkapcsoltad a mennyezeti lámpát, por, kosz, rendtelenség volt. Azt hittem, mondta a nő, hogy az apám rendszeretőbb, de nem úgy néz ki, kosz van. Mocsok. Istenem... Te közben lassan megfésülted a szomszédodat. Finom haja volt a mérnöknek. Lebbent a fésű után. És a nőnek igaza volt, a mérnök poros, rendetlen szobában halt meg; a sarokban kartondobozok álltak halomban, a szekrény tetején bőröndök, újságok kötegelve, ruhák odagyűrve, a padlón is eldobált ruharabok, számlák feküdtek. Az asztalon és alatta is boros üvegek. Aki feladja, mondtad halkán, így él, aki öreg és egyedül él, az többnyire hagyja a dolgokat. És felszedted, kivitted az üvegeket a konyhába. Egy hónapja nem jártál a mérnöknél. Mióta összevesztetek a halott miatt, a rendőrség miatt. Te azt mondtad, nem bízol senkiben, a mérnök nevetett, ugyan, mi okból hazudnának a rendőrök. Hideg volt, az öregember lement a pincébe, leült, megfagyott. Te tudtad, hogy az öreg az egyik földszinti lakásban is járt többször. Annál a nőnél, aki ivott. Többször kiabáltak. Ha járt a nőhöz, mit keresett a pincében? Szerintem, az öregasszony leküldte a pincébe, rázárta az ajtót, az öreg megfagyott. A mérnök rázza a fejét, sok krimet nézel, miért tette volna? Álltál a konyhában, és arra gondoltál, ezt már nem fogod kideríteni. Magadnak nem, ahhoz már sem kedved, sem erőd.

A halott szája ebben a pillanatban kinyílt, van műfogsora, kérdezte a nő a szobából, anyám azt mondta a telefonba, ki kell venni, mielőtt beáll a hullamerevség. Erre megint nem tudtál mit mondani, a konyhában álltál, törülörongyot kerestél, visszamentél, letörölted az ágy melletti éjjeliszekrényt. Poros volt, és ettől olyan esendőnek érezted a halottat. A nő nem szólt, te kivettél egy bekeretezett fényképet a komódból, odatetted az asztalkára, a lámpa alá. A mérnök felesége volt rajta. A szőke nő bokrok előtt állt, nevetett. Évekig itt állt a fénykép, morogtad, az apja szerette a maga anyját. A nő erre a fejét ingatta, nem tudja, neki az anyja azt mesélte, hogy az apja ivott, hűtlen volt, ezért ment el, vitte el őt is, ezért vált el, igen; most le kellene takarni a halott arcát. Nem gondolja?

Itt élt, ebben a szobában halt meg, nem kell senkitől se féltetni a lelkét, üvöltötted, és a gyász csak szeretetből születik, aztán kimentél a szobából, ki a folyosóra, a párás hidegbe, át a saját lakásodba, kicsinek, sötétnek érezted a szobádat, a bútorokat, a polcra könyveket vettél le, visszamentél, be a szomszéd lakásába és a könyveket az ágy melletti szekrényre tetted. Lökted inkább. Versek, mondtad, igaz, hogy a mérnök újságot olvasott, de most szeretném, hogy a nő, akit szeretted, azt higgye, hogy verseket, szerelmes verseket is. És nem és nem, soha nem mondta, hogy megcsalta volna a maga anyját. A nő hallgatott. Rendben, nézett rád komolyan, a barátja volt, ugye? Ebbe is beleremegett a gyomrod. Megint. Szeretném, ha valami tiszta ruhában lenne, néztél ki az ablakon, úgy látná az édesanyja.

Ekkor csöngettek, lent a kapuban a nő állt, második emelet, jobbra, harmadik ajtó, hadartad a kaputelefonba, a nő azt felelte, ismeri az utat, aztán egyszer csak ott állt az a nő, akire a mérnök annyira vágyott, akit várt vissza, igen, ott állt a szoba közepén, és nézte a halottat. Te meg a nőt. Vékony volt, kisebb, mint azt hitted, a haja ősz, a szeme kék, olyan kék, mint a mérnöké. Fekete ruhában volt. Mikor halt meg, kérdezte a lányától. Egy órája, feleltél a lány helyett, fel kell hívni valakit. Jelenteni a halált. A nő azt felelte, nem a te dolgod, menj ki. Nem mozdultál. Anya, szólt a lány, az úr a szomszéd, én kértem meg, ájtott, segített, nem akar rosszat. Kint voltam a konyhában, amikor apa rosszul lett. Előtte semmi baja sem volt, beszélgettünk. MENJETEK KI! A nő üvöltött. Menjetek, egyedül akarok lenni vele. Olyan, mintha aludna, olyan békés...

A lakásajtó mellett, a folyosón álltatok, vártatok. A mérnök lánya, és te. Ha öröklöm ezt a lakást, mondta a nő hirtelen, visszajövök Birminghamból, itt fogok lakni, apám lakásában. Maga lesz a szomszédom. Keresek állást magamnak, mondta a lány. Suttogtad, hogy ez szép volna, a mérnöknek tetszene.

Még mindig esett, a házfalak sötétek lettek a zuhogó esőtől. A nő kijött a lakásból, megölelte a lányát, a lány visszament az apjához. A nő elindult lefelé, hirtelen megállt, leült a lépcsőre, sírva fakadt. Te melléültél, nem mondtál semmit, csak vártál, mert tudtad, a nő majd abbahagyja, és akkor majd telefonáltok, hogy váratlanul meghalt a G. utcában egy ember, jöjjenek. Így ültetek, aztán a nő feléd fordult, és azt mondta, most, hogy meghalt a férje, akit szeretted, arra gondolsz, ő meddig fog élni. Igen, ez van, az ember a halált látva, magára gondol, igaz? Rossz vagyok, kérdezte a nő. Te csak hallgattál, és arra gondoltál, hogy este fekszel az ágyban, a falon túl csönd lesz, aztán majd visszajön ez a lány Angliából, beköltözik, zenét hallgat, dúdol, jön-megy a lakásban, zörög, főz, rádiót hallgat, telefonál, igen, valami lesz a falon túl, ami jó, hogy van.

Pâquerette, Marie Vassilijeff, Pablo Picasso

Wisława Szymborska

CSALÁDI ALBUM

Ebben a családban senki sem halt bele a szerelembe.
Történt, ami történt, de mítosztalanul.
A tüdőbaj Rómeói? A diftéria Juliái?
Volt köztük, aki megérte a roskatag öregkort,
De egy sem akadt, aki áldozata lett volna
A könnyáztatta levél elmaradt válaszának!
A végén mindig megjelent a szomszédból valaki
Rózsacsokorral és monoklival szemében.
Senki sem fulladt meg korabeli szekrényben
Amikor hirtelen hazatért a felszarvazott férj!
A csipkefodrok, mantillák, no meg a fűzők
Senkit sem tartottak vissza a családi fényképtől.
És Bosch pokla sohasem forrt a lelkükben!
És öngyilkos pisztollyal sem mentek ki a kertbe!
(Ha golyóval a fejükben haltak meg, az más okokból,
Tábori hordágyon történt).
Még az a nő, eksztatikus frizurával
És karikás szemekkel, akár egy bál után,
Még ő is nagy vértolulástól pusztult és nem
Miattad, táncpartner, vagy bánattól mardosottan.
Lehet, hogy régebben, még a daugerrotip előtt –
De akik az albumban vannak, egy sem azok közül.
Bánatukat szétmosolyogták, napjaik gyorsan múltak,
És megvigasztaltan, influenzában tértek végső nyugovóra.

AKROBATA

Trapézról trapézra
a hirtelen elhallgatott
dobszó után, át
a megdőbbent levegőn, a test
súlyánál gyorsabban, ez a test újra
újra nem tudott leesni.

Egyedül. Vagy még egyedülebb.
Még, mert törekeny, mert szárnya

nincs, nagyon hiányzik,
és ez a hiány kényszeríti
a szégyenlős átrepülésre a tollatlan
s ezért már meztelen figyelmen.

Keserves-könnyen,
türelmes könnyedséggel,
kiszámított ihlettel. Látod,
hogyan készül a repüléshez, tudod,
hogyan sző összeesküvést tetőtől talpig
az ellen, ami ő, és tudod, vagy látod,
milyen ravaszul váltja régebbi
alakját hogy elkapja a lendülő világot
magából ujjászületve ahogy kitarja karját-

mindennél szebben ebben az egyetlen,
ebben az egyetlen, most már el is múlt, pillanatban.

VIGASZTALÁS

Darwin.
Mondják, pihenésként regényeket olvasott.
De válogatósan:
nem végződhetek szomorúan.
Ha véletlenül ilyenre talált,
dühösen tűzbe dobta.

Igaz, vagy nem –
én szívesen elhiszem.

Elméje annyi teret és időt fogott át,
annyi kihalt állatfaját látott,
az erősek annyi győzelmét a gyöngébbeken,
annyi kísérletet a fennmaradásra,
ami előbb vagy utóbb hasztalannak bizonyult,
hogy legalább a mesétől
– ezen a mikroskálán –
joga volt elvárni a happy ending-et.

Tehát okvetlenül: a felhők mögül kisüt a nap,
a szerelmesek újra egymáséi, családjaik kibékülnek,
a kétségek eloszlanak, a hűség elnyeri jutalmát,
a birtokokat visszaszerzik, a kincseket kiássák,

a szomszédok sajnálják konokságukat,
a hírnév újra szép, a kapzsiságot szégyellik,

a vénkisasszonyokat derék lelkészekhez adják,
az intrikusokat számúzik más földrészekre,
az okirat-hamisítókat ledobják a lépcsőn,
a szűzek gaz csábítói oltárhoz rohannak,
az árvákat megölelik, az özvegyeket megvigasztalják,
a gőgöst megalázzák, a sebeket begyógyítják,
asztalhoz hívják a tékozló fiúkat,
a keserű poharat a tengerbe öntik,
átáznak a zsebkendők a kibékülés könnyeitől,
daloktól és zenétől zeng a ház,
és Fidó kutya,
aki már az első fejezetben elveszett,
hadd fusson újra a ház körül
boldogan csaholva.

Gömöri György fordításai

Manuel Ortiz de Zarate, Moïse Kisling, Pâquerette, Pablo Picasso

Pelle János

UTAZÁS A LELKEK BIRODALMÁBAN

Napjainkban Magyarországon, a 21. század második évtizedében a közvéleményt a legkevésbé sem érdekli, hogy az anyag teremtette-e a szellemet, vagy fordítva. A lélek halhatatlansága, melyről Csokonai Vitéz Mihály annak idején terjedelmes bölcséleti költeményt írt, ma már senkit sem izgat. Pedig a debreceni poéta nagy, és a lelkünk mélyén mindannyiunkat foglalkoztató érzéseket fogalmazott meg „néhai Kácsándi Terézi asszony, csász. és kir. aranykulcsos kisrhédei Rhédei Lajos házastársának eltemtetésekor”, Nagyváradon, 1804 áprilisában:

Érzem, hogy lelkemnek tehetségi nagyok,
Hogy én a fő lélek helytartója vagyok,
Hogy már e földön is több vagyok baromnál,
S tán messzi reményem is több csupa álomnál.
Érzem, hogy ha itten bétöltöm helyemet,
Édes ráeszmélés fogja fel lelkemet,
S így lebegvén az én Uram trónusáig,
Kilátok az örök létel központjáig,
Hol eredetemnek kezdetét fellelem,
S a végtelen idők kerekét képzelem.

A Felvilágosodás eszméiért rajongó Csokonai felfogása a lélekről még a hagyományos, keresztény alapokon nyugodott, ahogy erre Karácsony Sándor felhívta a figyelmet a hosszabb költeményről írt elemzésében: „Ez a Csokonai teológus volt, tanulmányozta Isten létének bizonyosságait az argumentum ontologicumtól az argumentum kyneseosig. Isten tökéletességét is »betéve« fújta: egyszerű, mindenütt jelenvaló, örökkévaló, változhatatlan, mindentudó, mindenható, bölcs, szabad, szent, igaz, igazságos, irgalmas. A feltámadásra és az öröklétre vonatkozó tételek és idézetek is a kisujjában voltak.”¹

A felemelő gondolatot, hogy végül eggyé válunk Isten végtelenségével, Victor Hugo „óceán-érzéként” írja le: az individuum, homályosan bár, de úgy érzi, hogy a lelke nem semmisül meg a testével együtt, hanem felolvad a világegyetemben, a „lelkek óceánjában”, ahonnan akár hírt is adhat magáról. A zseniális francia költő 1853-ban, politikai száműzetése alatt, Jersey szigetén vett részt spiritiszta szeánszokon, és állítólag sikerült kapcsolatba lépnie tizenkilenc éves korában vízbe fúlt, szeretett leánya, Leopoldine szellemével is. Később nyilvánosan kijelentette a lélek halhatatlanságával kapcsolatban: „Akiket elsirattunk, nem távoztak el közülünk, csupán láthatatlanok.”

1 CSOKONAI VITÉZ Mihály: *A lélek halhatatlansága*. Exodus Kiadó, Debrecen, 1940. Karácsony Sándor bevezető tanulmányával. 21. p.

A szellemekbe vetett hit a halálon túli életbe vetett hitből sarjadt ki, mely a 19. században, de még a 20. század első évtizedeiben is elevenen élt a nyugati világban, sőt, a tudatunk mélyén talán nyomokban még most is fellelhető. De ma már hol vannak azok az idők, amikor a tehetős polgárok komoly összegeket szántak a hagyatékukból saját maguk mumifikálására? Úgy, mint Vácon, a Fehérek templomának alkriptájában azoknak az összeszáradt testeknek az egykori gazdáik, akik több mint két évszázada várják, hogy lelkük az utolsó ítéletkor visszaköltözzön a porhüvelyükbe, és hús-vér valójukban is feltámadjanak. A túlvilági életbe, és a lélek halhatatlanságába vetett hit napjainkra úgy foszlott szét, hogy semmi sem pótolta.

Közhelynek számít, hogy civilizációnk a halállal sem tud mit kezdeni, azon kívül, hogy elrejtje az élők szeme elől. Megszámlálhatatlan csoport, szekta és társaság foglalkozik a halál utáni élettel, próbál kapcsolatba kerülni a túlvilággal, de a tagjainak többsége maga sem hisz abban, amiben részt vesz. Ugyanakkor a filozófiai materializmus, mely az anyagi-tapasztalati tényezők felsőbbrendűségét hirdeti a szellemi-gondolati tényezőkkel szemben, és ennek alapján magyarázza a történelmet, nevetségessé vált, kiment a divatból. Materialistának idealisták, idealistának materialisták vagyunk, miután elfordultunk a tételes vallásoktól. Nem hiszünk a platóni értelemben vett ideákban, a médiában kigúnyoljuk mindazt, ami nemes, fennkölt vagy eszményi. Mégis, a szellemi és az anyagi világ egymásra hatása, ennek paradoxonjai érdekelnek bennünket. Különösen a spiritizma, okkult és ezoterikus társaságok huszadik századi története, mely azt bizonyítja, hogy nálunk még a transzcendens irányzatú szervezeteket és ezoterikus mozgalmakat is átítatta a politika, és a szellemek világában is megjelentek a földi élet konfliktusai.

A magyarországi keresztény spiritizmus, a teozófia és antropozófia a hazai szellemtörténet izgalmas, és kevésbé ismert fejezetét alkotja. A következőkben a három transzcendens irányultságú, hasonló vonásokat mutató irányzatot tekintjük át. Ismeretes, hogy a spiritizmus, majd az antropozófia mint „szellemtudományi” irányzat kifejezetten megtermékenyítően hatott a pszichológiára, a pedagógiára, illetve a művészetekre is. A médiumok „transzállapota” felkeltette a 19. század végén megszülető tudomány, a lélektan művelőinek érdeklődését, hiszen ez maga is számos olyan kérdésre keresi a magyarázatot, mely kapcsolatban állt a „szellemek világával”. Néhány ezek közül. Mi vonzza az embereket a szellemvilághoz, „a halálon túli élet drámájához”? Mi a magyarázata olyan jelenségeknek, mint a telepátia vagy a megérezések, és miből áll a „lelki ébredés”, mely döntő szerepet játszhat a pedagógiában és a pszichológiában is? Nem véletlen, hogy a spiritizmus a pszichológusokat is foglalkoztatta. A lélektan megalapítói, Sigmund Freud és Ferenczi Sándor összefüggésbe hozták a médiumok megnyilatkozásait a tudattalannal, illetve a telepátiával és az indulatáttétellel. Karl Gustav Jung elmélete a „kollektív tudattalannal” akár a spiritizmus tudományos magyarázatoként is felfogható, nem véletlen, hogy meg hasonláláshoz vezetett a pszichoanalitikusok között.

A spiritizmus, melyet napjainkban egyesek babonának, mások okkult tudománynak tartanak, arra a meggyőződésre épül, hogy paranormális jelenségek révén kapcsolatba lehet lépni a szellemekkel. Ők leggyakrabban a szeánszokon részt vevők elhunyt hozzátartozói, és üzennek az élőknek. Általában transzba esett médiumok közvetítik az elhunytak üzeneteit, és a szellemek kopogtatással adnak hírt magukról. A spiritizmus alapvető tételeit egy Hyppolite Léon Rivail Denizard nevű francia tanító tette közzé, aki az Allan Kardec álnevet használta *Szellemek könyve* című, 1859-ben megjelent munkájában. Ő alkotta meg a spiritizmus szót is. A 19. század folyamán sok híres ember idézett szellemet, illetve vallotta magát spiritisztának: Victor Hugo, Alexandre Dumas, Abraham Lincoln, III. Napóleon és neje, Eugenia császárné, Théophile Gautier, Camille Flammarion, a csillagász és Sherlock Holmes megteremtője, Arthur Conan Doyle (utóbbiak

több könyvet is megjelentettek a spiritizmusról, és terjesztették tanait.) Ma már a hagyományos spiritizmus népszerűsége erősen csökkent Európában és Észak-Amerikában – igaz, Dél-Amerikában, különösen Brazíliában, ahol a különböző, Afrikából származó kultuszokkal olvadt össze, továbbra is óriási tábora van.

A 19. század második felében, ahogy világszerte, a keresztény vagy evangéliumi spiritizmus hódított Magyarországon, mely rendkívül izgalmas jelenségnek, a vallást a tudománnyal összekötő hídnak ígérkezett. Egy Kate Fox nevű, amerikai asszony indította hódító útjára, amikor 1848. március 31-én közhírré tette, hogy a házában szellemek élnek, akik kapcsolatba léptek vele és lányával.

A spiritizmus, vagy spiritualizmus, mely a 20. század második felében, Európában és Észak-Amerikában idegeket borzongató társasági szórakozássá vált, a 19. század közepén még figyelemre méltó, tömegeket magával ragadó irányzat volt, vallási lázadás a bevett felekezetekkel és egyházakkal szemben, és a neoprotestantizmus „harmadik hulláma” tartozott. A spiritizmus hívei terhesnek érezték az isteni kiválasztottságot az anyagi gyarapodáshoz kötő puritán hagyományt, benne a predestináció és az örök kárhozát tanítását, kezükbe akarták venni a saját üdvözülésüket. Az 1830-as évek Észak-Amerikájában kialakuló „transzcendentális mozgalom” elvetett minden kinyilvánított hitvallást és egyházi szervezetet, és az „egyetemes vallási élményt” tartotta a leg többre. Az ember „eredendően isteni természetét” vallotta és úgy vélte, hogy a lélek igényei nem egyeztethetőek össze a világ, a társadalom konvencióival. A romantikus eszmék által befolyásolt „transzcendentálisizmusra”, akiknek legismertebb gondolkodója Ralph Waldo Emerson volt, erősen hatottak a keleti vallások, mindenekelőtt a hinduizmus lélekvándorlás-tana.

New York állam északi része, benne a Hydesville nevű kisváros, ahol a Kate Fox nevezetű asszony lakott két lányával együtt, vallási forrongást élt át az 1840-es években, itt evangelizációs kampányok és megtérések követték egymást. Ez volt az ún. „felégetett körzet”, ahol mormonok és milleriták (utóbbiak a Jézus visszatérését 1844. október 22-ére váró, eredetileg baptista William Miller követői voltak) toboroztak híveket, és népszerűek voltak errefelé az utópista szocialisták tanításai is. Vagyis a Fox-kisasszonyoknak és édesanyjuknak, akikből később ünnepelet médiumok lettek, figyelemre méltó előzmények után sikerült kapcsolatba lépnie a házukban lakó szellemekkel. A Fox-lányok kérdéseket tettek fel, és a szellem, aki Mr. Splitfoot-nak nevezte magát, kopogtatással válaszolt. Mások is „bejelentkeztek”, akik egyéb módon üzentek: a Fox-lányok a hatásukra transz-állapotban gyakorolták az automatikus írást papírra és palatáblára; továbbá a szellemek kisebb asztalokat emeltek fel, láthatatlan hangszereket szólaltattak meg és tárgyakat repítettek. Legfőképpen azonban a „lélekvezető” szellemként, a médium hangján szóltak a jelenlévőkhöz. Mindezen jelenségeket a közönség annak bizonyítékaként fogta fel, hogy a szellemek képesek kapcsolatot teremteni és üzeni az élőknek. A korszak egyik legnevesebb „lélekvezető szelleme” bizonyos John King volt, aki számos spiritiszta csoportnak üzent, Európában és Amerikában egyaránt.

Tény, hogy a 19. századi Egyesült Államokban már komoly hagyományai voltak az okkultizmusnak. A svéd tudós és misztikus, Emmanuel Swedenborg és a hipnózist leíró bécsi orvos, Franz Anton Mesmer népszerű és ismert volt. Swedenborg műveit korán angolra fordították, és már a gyarmati idők óta működött az Új Jeruzsálem swedenborgiánus egyháza. A korabeli amerikai szellemi életben jelen volt a hermetikus és rózsakeresztes tradíció is. „A swedenborgianizmus és mesmerizmus iker-jellegű hatása egyesült Andrew Jackson Davis személyében, akít a „spiritizmus filozófusának” neveztek. Davis, a „Poughkeepsie látnoka” egy suszter fia volt, aki felfedezte profétikus képességeit. Hipnózist alkalmazott, és gyorsan kifejlesztette a képességet, hogy

transzba esett betegekről orvosi diagnózist állított fel. Élete új fordulatot vett, amikor húszéves korában misztikus élményekben volt része, és magát Swedenborgot is látta. Nem sokkal ezután transzállapotban diktálni kezdte a megvilágosodásait, melyeket 1847-ben adott ki *A Természet elvei és isteni megvilágosodások, vagy szózat az emberiséghez* címmel.²

Davis mintegy nyolcszáz oldalas, három részből álló könyve lényegében a Föld fejlődését írja le, amíg az idők kezdetén a tűzköd világegyetemmé fejlődött és a Nap forogni kezdett a „nagy örökkévaló központ” körül. Leírja a Naprendszer, a földtörténeti ciklusokat, majd az ember őstörténetét, végül pedig, a harmadik részben, a jövőjét is. Itt már Swedenborg mellett az utópista szocialista gondolkodók, így Fourier hatása is érezhető.

A spiritiszta mozgalom az 1850-es években annyira népszerű volt az Egyesült Államokban, hogy egy kortárs beszámolója szerint hatására „elnéptelenedtek a templomok, a papok vigasztalanok voltak, szétszéledtek a közösségek, eltemették az oltárokat, és a vallás szépséges kertjeit romok tömege borította”. A spiritizmusnak minden társadalmi osztályból támadtak hívei, akiknek elégük lett az ortodox, dogmatikus keresztény egyházakból. A mozgalom vezetőségének liberális keresztény vezetői főként az univerzalista, az unitárius és kvéker lelkészek közül kerültek ki. 1855 körül közel egy-két millió amerikai vallotta magát spiritualistának, ami tekintélyes szám, tekintettel arra, hogy az USA lakossága ekkor mintegy 25 millió volt; vagyis ekkor minden hetedik amerikai hivatalosan is tagja volt egy spiritualista közösségnek.

De egy évtized elteltével, a polgárháború végére már látványosan csökkent a „spiritiszta vallás” népszerűsége az Egyesült Államokban. Óriási méretű csalásra derült fény, szélhámos médiumok tömege működött, s ez taszította az embereket. A szellemek zavaros teóriákat népszerűsítettek, egyes spiritiszta szeánszokon a szabad szerelem kultuszának hódoltak, s ezt megírták az újságok is. Időközben a spontán módon szerveződött, minden központi szabályozás nélkül működő spiritiszta mozgalom informális vezetősége felbomlott, a szeánszok az 1860-as években már csak helyi és időlegesen fennálló szervezetek és társaságok keretében zajlottak. A szellemek tana mint vallás végül nem kristályosodott ki, minden formalizálási törekvés ellenére egyfajta amorf „valláspótlékká” vált, melynek egyetlen központi elve maradt, az, hogy a túlvilággal kapcsolatba lehet lépni. Ez a vált a „szellemvallás” dogmájává. De még ezt az „alapigazságot” is sokan vitatták, akik tudományos bizonyítékot kerestek a szellemek létezésére és a halál utáni életre. A spiritizmus végül a huszadik században visszasüllyedt a primitív mágia, a „halottlátás” szintjére, ugyanakkor egy kisebbség fantáziáját megihlette, és új okkult teóriák és misztikus elképzelések kialakulását segítette elő.

A szellem búvárai

Az osztrák-magyar monarchiában a spiritizmus úttörője és meghonosítója Vay Adelma bárónő volt, aki az osztrák tisztként Galíciában szolgáló német Wurmbrand gróf és egy Teleki grófnő leányként született 1840-ben Tarnopolban. 1860-ban báró Vay Ödönhöz ment feleségül és Közép-Európa leghíresebb médiumává vált. 1865-ben Tiszalökön, férje kastélyában ébredt hivatására, midőn egy dr. Gárdos nevű „delejező orvos” a homloka formája alapján felismerte, hogy látó és írói médiumi képességek lakoznak benne. Először nem fogadta meg az orvos szavát, majd a

2 CAMPBELL, Bruce F.: *Ancient Wisdom Revived: A History of the Theosophical Movement*. University of California Press, Los Angeles, 1980. 14. p.

fejgörcsei ellen, a férje tanácsára mégis írószerszámot vett a kezébe. Ekkor „elektromos áramot éreztem átszaladni a karomon, a kezem pedig ide-oda rángatózva a következőket írta le: »Tamás vagyok, a te védőszellemed – kezdj hozzá a delejes íráshoz, mert az jót tesz neked és teljesen egészséges leszel. – Henrik – Koporsó – 1867 számotokra szomorú esztendő – Napoleon bukása 1870«”. (Henrik Ödön bátyja volt, aki két év múlva meghalt, III. Napóleon pedig elvesztette trónját.)³

Ettől kezdve Vay Adelma karrierje, melyet a férje, szeánszainak állandó résztvevője is támogattott, egyre magasabbra ívelt. Néhány év múlva a házaspár Ausztriába, a stájerországi Gonobitzba költözött. A médium 1870-ben *Geist, Kraft, Stoff (Szellem, Erő, Anyag)* címmel Bécsben, Lechner udvari könyvkereskedésében nagysikerű, ma is forgatott „szellemtudományi” könyvet jelentetett meg. Számos más műnek is szerzője volt: *Tanulmányok a szellemvilágról, Aeonok (elmélkedések és intelmek), A szférák a Föld és a Nap között* stb. Adelma János evangéliumáról is írt „szellemi magyarázatot”. Többféle médiumi képességgel bírt, úgymint: „író, beszélő médiumitás (trance), a psychometria és a látó médiumitás egy pohár vízben”. Adelma „gépies, vagy mechanikai író médium” volt, azaz nem tudta, hogy a keze mit ír, ebben a kategóriában a ritkébbak közé tartozott. Rendszeresen tartott szeánszokat Budapesten is, ahol 1873-ban megalapította a Szellembúvárok Társulatát (*Verein spiriter Forscher*), melynek férjével együtt első elnöke volt.

Jókai Mór maga is részt vett szeánszokon, otthon is idézett szellemet, míg felesége, Laborfalvi Róza össze nem törte az erre célra vásárolt könnyű asztalkát, mert elvonta a figyelmét az írástól. Jókai Vay Adelmáról mintázta az *Egy ember, aki mindent tud* című kisregényének hősnőjét, Polyxena kisasszonyt, akibe a bátor, és a misztikához eleve vonzó katoná, gróf Rengeteghy Ottó beleszeret. Megismerkedésüket így ábrázolta „a nagy mesemondó”:

„A méltóságos asszony nem csinált belőle semmi titkot, hogy leánya »médium«. Utolsó szülötte kilenc gyermek közül, kik mind a maguk szárnyán vannak már. Ez az utolsó akkor született, mikor az a nagy veszedelem volt a mócokkal 48-ban; amikor a boldogult férjét is meggyilkolták. Valószínűleg e rémesemények hatása az anyára okozta a gyermeknél azt a lunatikusságot, melyről most az egész környékben hírhedté lett; de még a külföldi újságokban is írtak róla. Mutatta a grófnak a Banner of Lightot és a Start, amiket ugyan a méltóságos asszony a világ minden kopogó szelleme segélyével sem tudna elolvasni.

Polyxena kisasszony azonban ezúttal nem aludt olyan sokáig. A *Spirit rapping* megérzi annak a közellétét, akivel álma rokonszenvez, s átváltozik *Spirit knockingé*, elkezd kopogni az ágyban, s felkölti az alvót.

Polyxena kisasszony megjelent az elfogadó-teremben, s valóban érdekes jelenség volt. Karcosú, gyöngéd termet, liliumfehér arc, legkisebb háborító színe nélkül pírnak, cseresnyepiros ajkakkal és nagy, léleklátó szemekkel, miket hosszú szempillák takartak; magas, sima homlokát kőszénfekete hajfonatok körítették festői dúltságban. Nyakát kissé félrehajtva viselte, s csak a fél szájszeglétével mosolygott.

Miután a születése éve el volt árulva, könnyű volt kiszámítani, hogy a kisasszony most a tizenhatodik évében jár.

A találkozás első órájában nagyon kevés szavát hallotta Ottó gróf Polyxena kisasszonynak. A médiumok nem-eksztaziált állapotban hallgatagok, lehangoltak és gyanakodók. A méltóságos asszony előre megmondta, hogy ha csak egy olyan ember van a szobában, aki nem »hívó«, semmi kísérlet se sikerül. Azt megérzik a szellemek, s nem jelennek meg.

3 VAY Adelma: *Szellem, erő, anyag*. Belső Egészség Kiadó, Budapest, 2012. 179. p.

Úgy, de Ottó gróf »hívó« volt, s ebéd fölött ezt annyira nyilvánossá tette a két Davenport csodamutatványai elbeszélésével, hogy minden gyanút eloszlatott. Előadása delejes raportot idézett elő Polyxena kisasszonynál, s ebéd után már »védszellemeiknek« neveit is megvallották egymásnak. Polyxena kisasszony szelleme volt *Lucretia*, Ottó grófé pedig *Polycrates*.

E négyes ismerkedés után már az első találkozásnál annyira mentek, hogy együtt pszichográfoztak.

A méltóságos asszony megjegyzé, hogy ezt Xéni nem minden embernek engedi meg, hogy vele együtt cikográpozzon.

Az ármányos cikográf egy háromlábú kicsi asztal, melynek egyik lábába plajbász van dugva, s ha a médium ráteszi a kezét, s kérdez tőle valamit, ez a plajbással leírja az alátett papírra a feleletet.

S ha két ember teszi a két kezét az asztalra, úgy, hogy kinek-kinek a saját hüvelykujjai egymást, két kisujja hegye pedig társáét érinti, akkor kész a villanyláncolat, s ez csodatüneteményeket idéz elő.”⁴

Wolkenberger Alajos, katolikus bírója írta Vay Adelmáról: „Magyarországon a spiritisztikai mozgalom Allen Kardecnek behatása alatt indult meg. Vay Adelma báróné, szül Wurmbrandt grófné ugyanis Kardecnek követője, a reinkarnáció elméletének tevékeny híve és terjesztője volt. Az ő befolyása alatt keletkezett nálunk az első szellemidéző egyesület »Spritter Forscher« néven még a hetvenes években Budapesten. A bárónő magáról azt írja, hogy egyszer már élt Kölnben 1394-ben, mint jósnő, de boszorkánynak tartották és megölték.”⁵

Életrajzírója és egyesületének későbbi elnöke dr. Grünhut Adolf, 1848-as veterán, és lelkes Krisztus-hívó és spiritisztává vált zsidó volt, aki a Vay család házi orvosaként „tért át” a szellemhitre. 1898-ban ő indította el az *Égi világosság* című, a „keresztény spiritizmust” népszerűsítő folyóiratot, és szerkesztette 1906-ban bekövetkezett haláláig. Érdemes közelebbről szemügyre venni, művelődéstörténeti vonatkozásai miatt ezt a szellemek templomi prédikációkhoz feltűnően hasonló, „szellemüzeneteket” közlő lapot. Érdekes a vele egy időben indult, de csak három évfolyamot megért másik spiritiszta orgánus, a báró Mikos János által szerkesztett *Rejtélyes Világ* című újság is.

A latin *spiritus*, azaz lélek szóból származó, vallásos jellegű hitrendszer, mely azt vallja, hogy szeánsaikon a lelkek, különböző szellemek formájában megjeleníthetők. A spiritizmus, és a hozzá kapcsolódó, és a huszadik században folyamán figyelemre méltó fejlődésen keresztül ment okkult (titkos) ideológiák, a modern misztika és az ezotéria a keresztény egyházak, de különösen a katolicizmus számára elfogadhatatlan nézeteket hirdettek. Ezért a Vatikán 1898-ban hivatalosan is elítélte a spiritizmust, ugyanakkor elrendelte az ún. „médiumjelenségek” tudományos vizsgálatát. Magyarországon, ahogy erről az *Alkotmány* című újság 1899. március 11-i száma beszámolt, Tomcsányi jezsuita atya a Mátyás templom szószékéről minősítette bűnnek, a Sátán munkájának, és kárhozathoz vezető mesterkedésnek a szellemidézést. A vádat Mayer Béla fejtette ki részletesebben *A spiritizmus kereszténykatholikus megvilágításban* című, ugyanakkor megjelent könyvében. Az 1925-ben, nyolcvanöt éves korában meghalt, és a hívei által „Tündéranányóként” tisztelt Vay Adelmát, a leghíresebb közép-európai médiumot a katolikus egyház a század elején ki is közösitette, és indexre tette a műveit. (Ekkor református hitre tért át.) 1923-ban Wolkenberger

4 JÓKAI Mór: *A szegénység útja – Egy ember, aki mindent tud*. Unikornis kiadó, Budapest, 1994. 103. p.

5 WOLKENBERGER Alajos: *Az okkultizmus és a spiritizmus múltja és jelene*. Szent István Társulat, Budapest, 1923. 104. p.

Alajos egyetemi tanár a Szent István Társulat kiadásában *Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene* címmel jelentetett meg terjedelmes könyvet. Az egyház a szellemidézőket egyrészt közönséges csalóknak, szélhámosoknak, a hiszékenység vámszedőinek, másrészt pedig eretnekeknek, a vallási tanítások és a hit megcsúfolóinak, eltorzítóinak tartotta. A szellemi bűvárok pesti egyletének kiadásában, báró Vay Ödön védnökségével megjelenő *Égi világosság* programjában, melyet az első szám közölt, érződik a kor hazafias szellemisége. „Ez a mélykedélyű és minden nemes iránt fogékony lelkületű népünk az utolsó három évtized alatt minden erejét arra fordította, hogy a kulturális elmaradottságát, mely századok kényszerű mulasztásának következménye volt, nagy erőfeszítéssel előretörve helyrehozza s a nyugati civilizált népeknek nemcsak sorába álljon és velők a kultúra minden terén vetélkedjék, hanem némelyekben még az elsőbbséget is vitássá tegye, mely Istennek hála sikerült is; így nem csoda, ha a lelki életnek spiritisztikai irányát egy időre félrevetette és mellőzte. És míg a kultúra egyéb mozzanataiban felküzdötte magát oda, hol a nyugati civilizatio áll, addig a spiritisztikai mozgalmakban a külföldtől nagyon elmaradt ... most ezt a mulasztást is helyre akarván hozni, mohó vággyal ragadja meg a spiristismust, s ennek tüneményét nagy szorgalommal tanulmányozza, kutatja.”

A „hazafias spiritizmust” képviselte az 1897 és 1900 között az Országos Spiritizta Szövetség lapja, a *Rejtelmes világ* is, mely ekképp határozta meg feladatát: „A modern spiritizmus a szellemekről szóló tan, és a lélek halhatatlanságának bizonyítja; kutatja az ember létezésének okát, származását, végrendeltetését; foglalkozik továbbá a természetben előforduló rejtelmes tünemények törvényszerűségével, az embernek a cselekményeiért való felelősségével és végre a két lelkiállapot, ti. a földi és a másvilági lények, vagyis az emberek és szellemek egymásközi közlekedésével.” Továbbá: „A spiritizmus lényegileg sem nem hit, sem nem vallás, hanem tapasztalati tényeken nyugvó filozófia s az igazság utáni kutatás, vagyis tudomány a szó legszorosabb értelmében.”

A *Rejtélyes világ*, ahogy az *Égi Világosság* is, rendszeresen hírt adott a szeánszokról, a szellemek megnyilatkozásairól, sőt, a rajzaikat is közölte. Utóbbiban olvashatjuk, hogy ismert és ismeretlen elhunytak mellett többek közt a tizenhárom aradi vértanú lelkét is megigézték, és útmutatást kértek tőlük. A Gabányi Árpád által szervezett szeánszokon még koszorús költőink is megszólaltak, ily módon bővítve életművüket. Csiki Gergely a következőt üzenté a túlvilágról a médiummal: „Nem lehet, nem lehet/ Hiába akarom / Csekélység, egy porszem/ Az én akaratom”. Tompa Mihály: „El vagyunk mi jól temetve/ Cselbe, hazugságba / Mik vagytok ti? Egy kis zátony / E nagy óceánba.” Arany János: „Ne bántsatok minket / A földi dolgokkal: / Ki törődik velünk / Most már halottakkal. / Ameddig lenn voltam / Addig is bántottak / Földi dolgokat már nem tudnak – halottak.” Végül Petőfi Sándor szavai, melyek arról tanúskodnak, hogy lelke alaposan átalakult a túlvilágon: „Kis gyertyafény látszik / E nagy sötétségbe / Eltemeti, körülveszi / Hitetlenség éje.”

A spirisztizta szeánszok megtartásához dr. Grünhut adott hasznos tanácsokat *Hogyan fejlődik valaki médiummá? – Utasítások spiritistikai ülések tartására, különös tekintettel az író médiumok képzettségére* című, 1890-ben megjelent könyvében. Szó esik benne a „szellemi bűvárlatok” praktikus, nevelő céljairól is. „Semmit sem óhajtánánk jobban, minthogy mentül több ember médiummá legyen, amely a halál utáni fennmaradásnak meggyőző eszköze s az embert figyelmezteti, hogy van erkölcsi világrend, melyben az ember tettéért felelősséggel tartozik.” Dr. Grünhut érdekes technikai részletekkel is megismerteti az olvasót. „A tiszta delejesség, amely a mi a szeánszainkon van használatban, a lélekre hat azáltal, hogy a delejező ód-fluidiumot bocsát az egyénre. Nem szól semmit, nem igyekszik a kezelés alatt lévő szemeit folytonosan egy tárgyra szegezés által elfárasztani, nem is érinti az egyént, hanem ód-ot kisugárzó újjhegyeit az egyéntől kis távolságban tartva vezeteli felette végig, megtelíti ód-dal, azon finom fluid substanciával, amelyből azon kötelek áll,

ami a lelket egyfelől szellemmel, másfelől a testtel összeköti. Ezáltal lesz képes a lélek a köteléket megnyújtani, a testhez kapcsoló láncokat tágítani úgy, hogy szabadon mozoghasson, és magasabb szellemi területekre szárnyalhasson, a szellemi körökhöz közeledhessen, és szellemekkel összeköttetésbe léphessen.” „A szellemek jelentkezésének módjai: 1. Fizikai jelenségek (emelés, mozgatás, kopogás a bútorokban, falakban, padlóban, stb. 2. Írás (közvetlen vagy közvetett) 3. Beszéd, különböző fokozatokban 4. Materializáció”.

A szeánszok résztvevői viselkedjenek „éppen úgy, mintha templomban volnának”. Érdemes megszívlelniük dr. Grünhut tanácsát: „Őrizkedjünk oly kérdéseket feltenni, amelyek a jövőre vonatkoznak, mert annak az ember előtt rejtve kell maradnia. Magasabb szellemek már csak azért sem válaszolnak ilyen kérdésekre, mert vétenének ezen isteni törvény ellen. De alantas szellemek azonnal készek a jósolásra – vagy a törvény nem ismerése miatt, vagy rossz indulatból.”

„A résztvevők 3 vagy 4 lábú, nem túlságosan nagy asztal körül helyezkednek el. A szoba hőmérséklete kellemes, az időjárásnak megfelelő legyen. Kívánatos, hogy a körben különböző temperamentumú és korú férfi és nő vegyen részt; míg ellenben tanácsos gyermekeket, akiknek fogalmuk sincsen a dolog jelentőségéről, kizárni a körből... minden tag tegye az kezeit könnyedén asztalra tenyérrel lefelé fordítva és akként, hogy minden személy jobb keze a szomszédjának bal kezét érintse vagy részben elfedje (pl. a kis ujj a kis ujjat fedje) – ez az ún. spiritisztikai lánc. Félhomály előnyösebb, mint a teljes világosság. Bizonyos tünetények előidézéséhez, az ún. »fizikai jelenségekhez« a teljes sötétség feltétlenül szükséges.” Kulcs a szellemek üzenetéhez: „3 koppantás: igent, 1 koppantás nemet, 2 koppantás: kétségest jelent, tehát azt, hogy ezt nem tudjuk megmondani. 5 koppantás: mondjátok előre az ábécét. A közlekedésnek ezt a módját nevezik »typtológiai« módszernek.”⁶

De a szellemidzés izgalmi között sem feledkezhetünk el a magasztos célokról, mely egyszerre vallásosak és tudományosak, figyelmeztet dr. Grünhut. „A spiritiszta egyesületeket gyakran ejti rabul a dogmatizmus, a színlelés és az álmodozás. Mindezek pedig olyan gonosz befolyások, amelyek kárt okoznak a szellemnek. A szellemi tanításokat tekintésétek mélységesen komoly tanulmányoknak; éppen ilyen lelkiismeretesen járjatok el a médiumitás minden jelenségével is. A spiritizmus ne legyen soha az álmodozásnak vagy az ábrándozásnak a vallása! A ti vallásotok egyedül és kizárólag Krisztus legyen! Egy hitet kell követniük a keresztényeknek, a zsidóknak, meg a pogányoknak is! Higgyetek elsősorban istenben, a szellemek és a mindenség teremtőjében. Másodszor higgyetek Krisztusban, illetve az Isten Fiában, mint Megváltónkban. Harmadszor: higgyetek a szellemek sugalmazásában és a szellemekkel történő érintkezés lehetőségében. Mindezek az igazi, tehát a valódi hitnek az alapjai. Léteznek azonban még más elágazások is, amelyek ugyancsak méltóak a megemlézésre. Ezek pedig a következők:

Minden szellemnyilatkozat.

Az életnek, a szenvedéseknek, az örömöknek, valamint a mindenség szellemi kapcsolatainak tanulmányozása.

A delejesség és az elektromosság kutatása.

A betegségeknek, de különösképpen a görcsöknek, az örültségnek, továbbá a megszállottságnak a tanulmányozása.

A médiumitásnak, meg a szomnambulizmusnak, illetve ezek különféle fajtáinak tanulmányozása. Mindezek a szellemkutatások tág területét foglalják magukban.

6 DR. GRÜNHUT Adolf: *Hogyan fejlődik valaki médiummá? Utasítások spiritisztikai ülések tartására különös tekintettel az író médiumok képzésére*. Budapesti Szellembúvárok Egylete, Budapest, 1890. 18-19. pp.

Legyetek valódi keresztények! Higgyetek kitartóan az Istenben, a Krisztusban és a szellemekben. Vizsgáljátok és kutassátok a szellemi igazságokat, mert kizárólag ezen a módon kerülhetitek el a tévutakat. Azt kívánjuk, hogy magasabb fokozatú és tiszta szellemek befolyásolják az egyesület médiumait, akik a segítségükkel és a közbenjárásukkal fejleszthetik ki a médiumitásukat – amennyiben ezek a médiumok jóakaratók és a tiszta szellemiségre törekcszenek, mert ekkor magasabb értékű kijelentésekben lesz részük mindazoknak, akiknek tiszta a szívük.”⁷

A spiritizmus keresztény vagy evangéliumi változata, védekezésként az egyházi támadások ellen, erőteljesen hangoztatta vallási kötődését. Hivatkozott az Újtestamentumra, illetve Pál apostolra, az ő első, a Korinthusiakhoz írt levelére: „Elvettetik az érzéki test; feltámasztatik a lelki test. Van érzéki test; van lelki test is.” Ugyanakkor, bár a hit keretei között, de a lélektani kutatások szükségességét hangsúlyozta, vagyis volt közös érdeklődési pontja az egészen más megközelítést alkalmazó pszichológusokéval. Akik a maguk részéről „evilági” magyarázatot kerestek a médiumitás jelenségeire, melyet az álommal, a jövendőmondással, a gondolatátvitellel és a telepátiával hozott összefüggésbe.

De a spiritizista szeánszokon nem volt mód rá, hogy a szakember tudományosan is megvizsgálja a médiumok produkcióit, ahogy ezt Freud *Az álom és az okkultizmus* című kései (1933-ban írt) tanulmányában leírja. „Ebben a médiumi jelenségek megfigyelésének helyzetét a tudományos vizsgálódások karikatúrájaként jellemzi, mivel a médiumok – saját érzékenységükre hivatkozva – rendkívül szigorú feltételekhez kötik képességeik kibontakozását. Az események kísérleti kontrollja gyakorlatilag lehetetlen, miután oly sok tényezőtől teszik függővé a szeánszok eredményeit – így például a résztvevők szkeptikus, illetve kritikus attitűdjeitől. A médiumok pedig legtöbbször igen megbízhatatlan emberek, akik bizony jó okot adnak a képességeikkel kapcsolatos gyanakvásra. Freud soraiból arra lehet következtetni, hogy bár eleinte igyekezett objektíven közeledni a spiritizmushoz, a csalásokkal és a sikertelenségekkel szembesülve feladta próbálkozásait, és némi csalódottsággal tért vissza a spiritizista jelenségeket érintő eredeti előítéleteihez.”⁸

Hasonlóan változott a véleménye a spiritizmusról Karl Gustav Jungnak, aki fiatal éveiben igen pozitívan nyilatkozott a spiritizmusról és a pszichikus kutatásról, de néhány évvel később meglehetősen szkeptikus véleményt alakított ki magában az egykor nagy lelkesedéssel tárgyalt jelenségekről és kutatásokról. Jung 1905-ben a Bázeli Egyetemen tartott előadásában beszámolt a spiritizista jelenségek kutatásában szerzett tapasztalatairól. „Magyarázatában a médiumokat pszichésen labilisként írja le; a nyolc megvizsgált médium közül ugyanis hétnél hisztériás tüneteket fedezett fel. Az asztaltáncoltatás jelenségét pedig nem tekinti másnak, mint a résztvevők tudattalanul működésbe lépő izomfeszültsége hatásának, amelyben semmi természetfeletti nincsen. A jelenség egyetlen említésre méltó aspektusaként említi, hogy a médium maga nem érzi ezt az izomfeszültséget, ellenben az asztal önindította mozgását igen. Ám gyorsan hozzát teszi, hogy ez is csupán azok szemében újszerű jelenség, akik nem ismerik a hipnózis működését. Az automatikus írás tudattalan automatizmusként könyvel el, és ugyancsak tudattalan folyamatokra vezet vissza egyes médiumok jövőbe látó képességeit is. Véleménye szerint e különleges jelenségek mögött nem különleges képességek, hanem összetett tudattalan folyamatok állnak, amelyek egy része joggal tarthat számot a tudomány képviselőinek érdeklődésére. Végezetül kitér arra is, hogyan befolyásolják a megfigyelők előzetes elvárásai

7 VAY Adalma: i. m. 179. p.

8 GYIMESI Júlia: *Pszichoanalízis és spiritizmus*. Typotex Kiadó, Budapest, 2011. 91-92. pp.

a médiumokkal szerzett tapasztalataikat, és hogy milyen súlyosan félrevezető lehet a kutatók járatlansága e területen.”⁹

Visszatérve a hazai spiritiszta sajtóhoz: *Rejtélyes világ* üzletiesebb szellemű volt, mint az *Égi világosság*. Utóbbi „lobogója tisztaságára” hivatkozva már első számában leszögezte: „Ki kell jelentenünk, hogy miután hirdetései ügynökök részéről már többen is jelentkeztek nálunk, mi semmiféle hirdetést fel nem veszünk.” Viszont a *Rejtélyes világ* „Forgó korongot – szellemiró eszközt”, valamint „Delejezett vattát” is hirdetett, betegeknek, melyet kérésre, 20 krajcár postaköltség fejében elküldött. Árulták a *Szellemek naptárát* is, koronáért, Tóvölgyi Titusz szerkesztésében.

A spiritizmus lelkes hívei között láthatóan nagy számban szerepeltek arisztokraták. Wolkenberg Alajos az okkultizmusról és a szocializmusról is azt állítja, hogy „egyiket a másik táborába taszítja, mikor tulajdonképpen mindkét tábor tulajdonellenes, internacionális és minden pozitívum és minden vallás ellen harcol. A szellemek még a nőközösség kihirdetésétől sem riadnak vissza.” (!) Ha ez iránt lehettek is bizonyos kétségeink, érdemes idézni, amit Wolkenberger a „spiritiszta írókról” állít. „Bánffy János, Desewffy Arisztid, Fekete József, Gabányi Árpád, kikről Tóvölgyi Titusz ír sokat, Madách Aladár, Nérei Ödön, Weber Ignác.” (Madách Aladár, Madách Imre fia könyvet is írt *A szellembúvárlat irányeszméi* címmel.) A felsoroltak vezető szerepet vittek a hazai spiritiszta életben. Ha hozzájuk vesszük még báró Vay Ödönt és Adelmát, valamint báró Mikos Jánost is, nem meglepő, hogy a szellemidézés nagy népszerűségnek örvendett a hazai előkelő körökben a két világháború között.

Ekkorra a „Szeretet nélkül nincs üdvösség” mottóval megjelenő *Égi világosság*, mint „okkult tudományos és etikai folyóirat” teljesen elszűrült, minden újszerűségét elvesztette, a spiritiszta szekta híradójává vált. A „szeretet kultuszának terjesztése” és „hitetlenek megtérítése” már a spiritizmus leglelkesebb híveit sem lelkesítette. Pedig a lap igyekezett izgalmas kérdésekről vitát provokálni olvasói között. Várta például a hozzászólásokat arról, hogy „A családi, lelki szeretetnek mely fokára juthat el földi ember?” A csak előfizetéssel vásárolható folyóirat szerkesztői, kiadói számítottak az olvasók közreműködésére: „Azon tisztelt olvasóink, kik spiritizmusba vágó tényekről értesítenek, igen leköteleznek bennünket.” A szeánszokról küldött beszámolókat a *Magánülések* rovatban jelentek meg. Az események és jelenségek rovatban, nagy figyelmet szenteltek a szerkesztők *Az állati delej tüneményeinek*, és Elemér tollából élménybeszámolót közöltek *Öt napig tartó megszállottságom és ettől való megszabadulásom* címmel. De sem a szellemek, sem mások nem számíthattak honoráriumra: „Szerkesztőségünk, kiadóhivatalunk és expedíciónk mind egy szálíg spiritisztákból áll, kik lapunkon egész odaadással csüggnék, pénzt nem kérnek, de sőt inkább, ha a sors úgy hozza magával – adnak.”

A megidézett szellemek sem tudtak sok újdonsággal szolgálni. Pedig a lap közölte „egy öngyilkos nyilatkozatát, ki a reinkarnáció (újból testet öltés) előtt áll”, továbbá „Schmid Terézia boldogult szellemének nyilatkozatát (szül: 1869. március 14., megh. 1886. március 24.), aki szemrehányást intézett az őt a földi életben tévútra vezető csábítójához”. Megszólaltak a szeánszokon „hajótörötték szellemei”, „egy spanyol hidalgó”, Napóleon, de Szűz Mária és Buddha is. Az *Égi világosság* század elejei számaiban, melyeket még dr. Grünhut Adolf szerkesztett, jelentek meg „A budapesti izraelita hitközség volt főabbijának, Meisel W.A.-nak a levelei a másvilágról.” Az első levél arról tanúskodik, hogy az elhunyt főrabbi egészen úgy gondolkodott, mint dr. Grünhut, hiszen *Krisztusról és küldetéséről* címmel jelent meg.

9 GYIMESI Júlia: i. m. 115-116. pp.

A kísérletező spiritiszták

Az első világháború alatt, majd a fegyverszünetet követő zavaros, lázongással és forradalommal teli időszakban az addig hitelesnek tűnő szellemi értékek megrendültek, és világszerte megnőtt az igény a misztika, az ezotéria, és csalhatatlan útmutatásokat ígérő spiritizmus iránt. A világháborúban vesztes országokban, a fronton harcolt, majd leszerelt katonák körében divattá vált a szellemidézés, megerősödött a „völkisch” misztika, mely összefonódott a szélsőséges, irracionális dimenziókat öltő nacionalizmussal, és az ekkor szárba szökkenő rasszista teóriákkal. (A teozófiából kifejlődő „árjazófia” a magyarországi titkos társaságokban is hatott, erről a későbbiekben lesz szó.)

A hagyományos „evangéliumi” spiritizmus hazai népszerűségét tükrözi, hogy ebben az időszakban, a későbbi „nemzetvezető”, Szálasi Ferenc is a hívéül szegődött. A katonatisztként megbecsülésnek örvendő Szálasi a misztika iránti fogékonyságot az édesanyjától, Szakhmár Erzsébettől örökölte. Az apja után római katolikusként keresztelték. Élete végéig gyakorló hívő volt, rendszeresen járt misére és gyónt is. Mégis, az egyházi intézményekkel kapcsolatban már fiatalon gyanakvó, sőt ellenséges lett. Sokkal többre becsülte a misztikusokat, és magát is annak tartotta. Rendszeresen lejegyezte az álmait és nagy jelentőséget tulajdonított nekik.

Az első világháború alatt, amikor megrendült a hite, részt vett az olasz fronton rendezett szeánszokon. Paksa Rudolf könyve így ír erről az időszakról: Szálasi „a világháború alatt kezdett el spiritizmussal foglalkozni – sok más katonatársához hasonlóan. A lövészárokból az úgynevezett »berliniek köréhez« tartozott, amely állítólag egy Berlinben székelő és »tudományos alapon működő« spiritiszta társasággal állt kapcsolatban. A társaság ötfős csoportokban minden este kilenckor összeült és szeánszot tartott, amelyen Szálasi saját elmondása szerint »csodálatos« dolgoknak volt a tanúja. Látott magától elmozduló poharakat, megszólaló gitárt és lebegő tárgyakat (többek között egy, a földtől arasznyira elemelkedő asztalt). És természetesen szellemeket is idéztek. A miszticizmus iránt vonzó Szálasinak nem okozott nehézséget hinni a szellemek létezésében és a spirituális erőben, mivel szerinte ez egyenesen következik a lélek halhatatlanságából, amelyben keresztényként eleve hitt. Még két kedvenc szelleme is volt, akik rendszeresen megjelentek, ha ő is részt vett a szeánszokon: a Gólem, valamint egy kedves, vidám bécsi suszterfiú, aki »Gimpel ohne Frass« néven jelentkezett, aki többek között arról mesélt neki, hogy mennyit éhezett élete során és hogy végül fagyhalált szenvedett. A háború után (Szálasi szóhasználatával a »kommün« és a »fehérterror« idején) maga is vezetett egy nyolc-kilencfős spiritiszta csoportot a fővárosban. 1919 novemberében egy ilyen alkalommal az asztal közepére kitett tű a köré írt betűkből a »Julie Szálasi« nevet betűzte ki. Szálasi később értesült róla, hogy állítólag pont ekkor halt meg nagynénje, akit így hívtak. Ezután úgy döntött: felhagy a spirituális erők megidézésével, mert nem akart »babonás útra csúszni«”¹⁰

A berlinihez hasonló „tudományos alapon” működő spiritiszta társaságokat az az igény hívta életre, hogy a tagok, miközben továbbra is meg voltak győződve a természetfölötti erők létezéséről, és kapcsolatba akartak lépni velük, fel akartak lépni a nagyszámú csaló médium ellen, távol akarták tartani őket az ellenőrzött körülmények között rendezett szeánszoktól. Ugyanakkor tudományos körökben, nem kis mértékben neves, a spiritizmus elveit elfogadó tudósok körében (pl. a német Johann Zollner vagy az angol Alfred Russel Wallace) „az az álláspont alakult ki, hogy a spiritizmus jelenségei nem származnak ugyan elhunyt embertársaink szellemeitől, hanem a vi-

10 PAKSA Rudolf: *Szálasi és a hungarizmus*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2013. 16. p.

lágelyetem, a természet még eddig ismeretlen, titkos, ún. okkult erőinek megnyilvánulásai; így bontakozott ki az ún. tudományos okkultizmus, amely célul tűzte ki, hogy a titokzatos jelenségeket a mindennapi spiritizmusnál magasabb, »tudományos« szinten tárgyalja. A médiumisztikus jelenségek vizsgálatának ez az iránya a jóslás, a telepátia, a »megérzések« területét is magában foglalta.”¹¹

A tudományosság igénye hívta életre Magyarországon a Magyar Meta Psychikai Tudományos Társaságot, melynek alapszabályát 1932. augusztus 31-én fogadta el a magyar királyi belügyminisztérium, Budapest, VI. Teréz körút 4. alatti székhellyel, és 205 fős bejegyzett taglétszámmal engedélyezve a működését. Lapjuk a *Metapsychikai Folyóirat* volt, mely 1932 és 1933 között, majd 1934-35-ben jelent meg dr. Toronyi János ügyvéd főszerkesztésében. Beköszöntő cikkében feltette a kérdést: „Van-e szellemi lelkünk, mely túléli testi halált, vagy pedig a lelki élet jelenségeit csupán a szervezet, az idegrendszer működése eredményezi, független-e a lélek a testtől, meg tud-e nyilvánulni attól elvonatkoztatottan, vagy pedig függvénye, szükségképpen velejárója a test mechanizmusának?”

A társaság hivatalosan 1932. április negyedikén alakult Budapesten, az I. kerület Pálya utcai „Öreg diófa” vendéglő különtermében. Elnöke Enesy Harry nyugdíjas tábornok volt, társelnöke dr. Chengery Elemér, nyugdíjas vegyész, ügyvezető elnöke pedig dr. Toronyi János ügyvéd volt. Választmányában ismert előkelőségek foglaltak helyet: Breuer Zsigmond ny. tábornok, dr. Henyney Vilmos ny. államtitkár, Hodula Károly altábornagy, Nérei Ödön kir. tanácsos, nyugdíjbiztosító intézeti igazgató, gróf O’Donell Roderich földbirtokos, dr. Sebestyén Imre ny. kúriai bíró, dr. Simonyi Semadam Sándor volt miniszterelnök, dr. Strém Károly hírlapíró, báró Swetanay György ny. alezredes, dr. Virág Egon földbirtokos, dr. Wolf Ottó fővegyész, illetve 1935-től kezdve Wossala Ernő ny. tábornagy, gróf Kinskyné Pálmay Ilka és herceg Odescalchi Lazarry Pióne magánzó. A metapszichikus társaság vezetősége a két világháború közötti magyar elit tagjai közül került ki: feltűnő a magas rangú katonatisztek nagy száma (ők feltehetően a fronton ismerkedtek meg a szellemidézéssel, Szalasihoz hasonlóan), valamint a földbirtokosok és előkelő arisztokraták vonzódása a spiritizmushoz.

Ez a társaság egyébként az 1920-as évek elején működött, legaktívabb tagja Chengery Pap Elemér volt, hivatalos folyóiratuk felelős kiadója, aki a Metapsychikai Társaság hivatalos megalakulását kezdeményezte. Kérvényének szövegét a folyóirata is közölte: „A Budapesten 1873 óta alapszabályszerűen működő »Szellemi Buvárok Pesti Egylete« – amelynek 1898 óta tagja vagyok – kizárólag aethikai szellemtanal, vagy mint németül mondták »Offenbarung Spiritizmus«-sal foglalkozik egyesületi helyiségeiben, de tudományos kísérletezéssel nem.” Az egyesület az alapszabályban rögzített célja: „Kellő képzettséggel rendelkező egyének tömörítése, akik a parapsychológia különféle ágaival tudományos alapon foglalkoznak”.

Chengery Pap Elemér egyébként Metapsychikai múzeumot is fenntartott, Budapest I. Mészáros utca 62. szám alatt, ahol a szeánszokon apportált tárgyak voltak láthatók. Várfok utca 8. számú lakásának ebédlőjében már a húszas évek elejétől kezdve „laboratóriumi körülmények között” rendezett szeánszokat, melyeken a médiumoknak nemcsak kiürítették a zsebüket, de egybeszabott, világító szalagos, zseb nélküli ruhába öltöztették, és kézfogással szigorúan ellenőrizték őket működésük közben. A folyóirat közölt beszámolókat olyan ott előidézett jelenségekről, mint a „telekinetikus apport, telekinetikus kosárlebegés, rózsa-, kespengé-, kavics- és szekfűapport, élő szöcske- és levelibéka-apport, villanylámpa ki- és bekapcsolása, tárgyak ismételt előtűnése és eltűnése”.

11 KIRÁLY József: *Spiritizmus és okkultizmus*. Atheneum Kiadó, Budapest, 2007. 19. p.

A „tudományos spiritizmust” a csaló médiumok elleni védekezés hívta életre, akik közül Magyarországon a legnagyobb botrányt egy László László nevű médium idézte elő, amikor beszámolt arról, miként tévesztette meg a húszas évek elején rendezett szeánszokon a közönségét.

A *Pesti Hírlap* 1921. december második, majd harmadik száma be arról, hogy a Visegrádi utca 3. számú házban, egy albérleti szobában revolverrel kettős öngyilkosságot követett el egy huszonkét éves fiatalember és tizenkilenc éves barátnője, Knéz Emma, de csak a lány halt meg. Az életveszélyes állapotba került László Lászlót a másnapi *Pesti Hírlap* médiumként azonosította. „... A rendőrség a nyomozás során megállapította, hogy László László már többször szerepelt a rendőrség előtt, mert hipnotizált és szeánszokat rendezett. A fiatalember a Sziget utca 15. számú házban lakott, s itt is rendezett előadásokat. Sűrűn járt el Horn Teréz és Horn Margit Váci út 12. számú házban lévő vendéglőjébe, ahol az ott alkalmazott Ferenczi Kamillát egy-két ízben hipnotizálta.”

Ezt a zavaros múltú, előzőleg több betörést is elkövetett fiatalembert felkarolták a hazai spiritiszták, rövid idő alatt nemzetközi sztármédiumot „neveltek ki” belőle. „És ekkor megjelenik a színen Nérei Ödön királyi tanácsos, az alakuló Metapszichikai Társaság tagja, és azt javasolja, tartsanak szeánszot a börtöncellában. A szeánszon jelen van Rusztics és Puskás rendőrtanácsos, természetesen Nérei Ödön mint spiritiszta körvezető, teljes körével, s a fogoly médium: László László. S az eredmény: László nem bűnös, hanem áldozat. Áldozatul esett egy Ramontán nevű szellemnek, akivel földi életében nagy méltánytalanság történt, s most úgy kíván bosszút állni, hogy öngyilkosságba hajszol mindenkit, akit csak ér. László tehát nem beszámítható állapotban követte el tettét – ezt maga a szellem, Ramontán állítja László által –, tehát az ügyészség indítványára szabadlábra helyezték.”¹²

Elképzelhető, milyen kiterjedt volt az első világháborút követő időszakban a magyar társadalomban az értékvesztés, a szellemi kiüresedés, az útmutatást váró tanácstalanság, ha komoly rendőrtanácsosok, illetve az ügyészség elfogadta a Nérei Ödön által sugallt „földöntúli magyarázatot” László László tettére, melyet az érvényes jogszabályok szerint mindenképpen gyilkosságnak, de legalábbis emberölésnek kellett volna minősíteni.

A továbbiakban, ismertetve a botrányos életű médium további sorsát, illetve nagy visszhangot keltett leleplezését a Metapszichikai Társaság működéséről (ez a nyilvánosságra hozott leleplezés hátráltatta a társaság hivatalos megalakulását, melyre csak 1932-ben került sor), elsősorban a befogadó közeg, a szeánszok résztvevőinek fogékonyására koncentrálok, abból kiindulva, hogy a különböző téveszmék csak akkor hódíthatnak, ha ennek a tömeglélektani feltételei létrejöttek, és az emberek fogékonyá válnak rájuk.

Tordai Vilmos igazságügyi főtanácsos a következőképpen írja le a szeánszokat, melyeken a sztár-médium fellépett: „Lászlóval hosszabb időn át tartottunk kísérleti üléseket. Spontán szomnambul (transz) állapotokban különböző idegen egyéniségek beszéltek általa, de igen szép fénytűnemények is mutatkoztak körülötte (elsötétített szobában), még akkor is, midőn előzetesen – negatív eredménnyel – megmotoztuk és a jelenségek alatt kezeit lefoglattuk. Később már nemcsak körülötte mutatkoztak borsó, mogyoró, majd dió nagyságú fénypontok, hanem négyméternyi magasságban tőle, a szoba mennyezetéről is ereszkedtek alá gyönyörű, tojás nagyságú, kék és zöldes színű fénybolygók. Majd egy másik alkalommal, a mély transzban, zsöllyében ülő Lászlótól egyméternyi távolságban és két méter magasságban egy szekrény tetejéről nagy zuhanással lerepült egy 5 kg súlyú virágédény a szoba közepére, anélkül, hogy bárki hozzányúlt volna. Ezek a dolgok egy kis, nyolc-tíztagú társaság keretében történtek, s e társaság minden egyes tagja jegyzőkönyvileg tanúskodik azok megtörténtéről és arról, hogy ő az események alatt csaknem öntudatlan állapotban aludt, felfelé fordult szemgolyókkal, hideg és a gyufa lángja iránt teljesen érzéketlen kezekkel, abnormisan gyors pulzusveréssel és kimaradt térdreflexszel (orvosi megállapítás). Szomnambul állapotában adott felvilágosí-

12 RÁTAI János: *A szellem kalandjai – életem innen és túl*. I. Epszlion Bt., Budapest, 2000. 69. p.

tása szerint a fénytünemények és a tárgymozgások részint a médium testéből, részint »idegen egyéniségek«-ból eredő magnetikus természetű kiáramlások segítségével jöttek létre.”¹³

László féléves, köztörvényes bűncselekményeiért kiszabott börtönbüntetésére letöltése után a Tordai Vilmos Gül Baba utca 21. szám alatt ülésező „kísérletező spiritiszták” nagy becsben tartott médiuma lett. Már nemcsak fényjelenséget a „apportokat” produkált, hanem ekoplazmát is létrehozott maga körül a szeánszokon. Szájából szürkésfehér, anyagtalán massa szivárgott, mely különböző formákat vett fel. Ezt a „laboratóriumi körülmények között” megnyilvánuló jelenséget azután a Metapszichikai Társaság a neves külföldi szakértőnek, báró Schrenck-Notzing müncheni orvosnak is bemutatta, aki a kedvéért 1923 októberében Budapestre látogatott. A neves müncheni szakértő elismerően nyilatkozott László szellemeiről, majd a Pázmány Péter tudományegyetemen nagy tetszéssel fogadott előadást tartott megfigyeléseiről.

Nem sokkal ezután László, akit egy szeánszon lelepleztek, hogy csal a lapokban közzétette saját magát leleplező vallomását arról, hogyan csapott fel médiumnak, és milyen trükköket alkalmazott a szeánszokon. „Öt éve foglalkozom az okkultizmussal és a spiritizmussal, minden könyvet elolvastam, ami ebben a témában a kezembe került. A Visegrádi utcai tragédiát egyes spiritiszták összefüggésbe hozták a szellemekkel, én rájuk hagytam, sőt, meg is toldottam a sztorit. A rendőrség is tévedett, Ramontánt én találtam ki, s a *Virradat*-ban megjelent cikket is én mondtam tollba, egy szó sem igaz belőle. Miután dr. Völgyesi Ferenc és más orvosok megállapították rólam, hogy médium vagyok, a *Virradat* munkatársa felvitt Tordai úrhoz. A szerep megtetszett, elvállaltam. A materializáció dolgaival Schrenck-Notzing könyvéből ismerkedtem meg, melyet Tordai úr adott a kezembe. Az első fényjelenségekhez elektrotechnikai múltamból szedtem az ötletet, korábban ugyanis volt alkalmam megfigyelni, hogy a szigetelőszalag zöldesen foszforeszkál a sötétben. Apró golyócskákat gyúrtam, melyeket elrejtettem a gallérom mögé, alkalmas pillanatban pedig a saját fotelomba. A »plazmát« libazsírba áztatott gézdarabokból állítottam elő.”¹⁴

Figyelemre méltó tény, hogy e leleplezés után, mely évekig foglalkoztatta a bulvársajtót, nem csökkent az érdeklődés a metapszichikai jelenségek iránt: a spiritizmus hívei továbbra is jártak szeánszokra, és elszántan keresték a természetfölötti világ megnyilvánulásait. Mindig akadtak médiumok, akikben meg lehetett bízni, hiszen komoly szakemberek álltak melléjük, vették őket a pártfogásukba.

Irtzl Máriának, a neves óbudai médiumnak a harmincas-egyvenes években Hillebrand Jenő régész rendezett szeánszokat, és adott ki róla 1941-ben könyvet is, *száztíz szeánsz anyaga* alapján, *A diadalmas spiritizmus* címmel. Az 1948-ban elhalálozott, de addig nagy tiszteletnek örvendő médium azt állította magáról, hogy a 16. századi inka uralkodó, Atahualpa szelleme szállta meg, az ő hangján beszél, és az ő kezével rajzol.

Móricz Zsigmond is járt Irtzl Mária lakásán, és a médium a híres írónak egy nemrég elhunyt író társa szellemét idézte, amit Móricz meg is örökített a *Kelet Népe* 1942-es évfolyamában: „A médium kinyújtja a kezét és azt mondja alva és átszellemült arccal: isten hozta kollégám! Megfogtam a médium elém tartott kezét és azonnal el is eresztettem. Kellemetlen volt ezt a vastag női kezet fogni és hallani ezt az ostobaságot, Surányi Miklós finom, szellemes, cinikus és öngúnyoló hangja helyett. Ezt mondhatná egy népszinműíró kontár a színpadon, az

13 TORDAI Vilmos: *Okkult elemek a magyarság életében*. Az okkultizmus könyvei. Kultúra Könyvkiadó és Nyomda R.T., Budapest, 1923. 43. p.

14 RÁTAI János: i. m. 77-78. pp.

asztal felett, de nem Surányi Miklós! Mily sérelem ezen a drága barátom; nem volt nagy író, de hát ilyen csizmadiává lett volna a szelleme?” (A későbbiekben, Móricz halála után Irtzl Mária gyakran idézte az ő szellemét, s szólalt meg helyette.)

Érdeemes szociológiai szempontból is szemügyre venni a spiritizmus médiumait, illetve leglegkesebb híveit. Amennyire a mozgalom sajtójából kitűnik, a médiumok eleinte kispolgári származású férfiak voltak. Néhány név: „W. Alajos 32 éves férfi, nő, önkívületi beszélő médium. Prohászka Antal 49 éves, szabó, nő, író és beszélő médium. Bayer Károly 56 éves beszélő és rajzoló médium, mindkettő ébren. Placel Ede 61 éves, született francia, számbeszédet (Tyhológia) kopogtató médium.” Prohászka 1871 és 1880 között kijelentést kapott „Jézustól” a „Máté és Lukács evangéliumának szellemi magyarázatára”. Bár képzetlen szabómester volt, mielőtt médiummá vált volna, üzeneteit ennek ellenére a pesti értelmiségi körök nagy tisztelettel olvasták. Úgy tartották, hogy mint a galileai halászok, ő is elhívást kapott, és megvilágosodott. „Antal médium” tanításait a századforduló után többször is kiadta a Budapesti Szellembúvárok Egylete, a többi „tanítómester” írásaival együtt.

A későbbiekben a könnyebben önkívületi állapotba jutó nők, főként özvegyek kerültek többségbe a médiumok között. Kiemelkedik közülük Irtzl Mária, Atahualpa megtestesítője és „Eszter médium” (Bóhm Mihályné, szül. Papp Eszter), aki az 1930-as években a legismertebb budapesti látnok volt. Azt állította, hogy egy magát „Névtelen Szellemlnek” nevező „mester” kijelentéseit tolmácsolja, aki megtanította őt arra, hogyan kell a hívőknek felkészülni „az utolsó időkre”. A „Névtelen Szellem” az *Égi világosság* állandó szereplője volt. Eszter médiumnak több tucat könyve jelent meg, többek között ilyen címekkel: *Ímé, előre megmondtam néktek, A maradékhoz, Az őrállókhoz, Kiáltás az utolsó órában* stb. (Eszter médium 1977-ben bekövetkezett haláláig az Amerikába emigrált spiritiszta testvérek anyagi támogatását élvezte.)

1943 áprilisában az *Égi világosság* leghosszabb cikke *A bűn utálatosságáról* szólt, melyet a folyóirat a Névtelen szellem (Eszter médium) tanításaként közölt, Dénes Gizella lejegyzésében. A fantáziátlan templomi prédikációhoz hasonló szövegnél érdekesebb az a szerkesztői üzenet, melyet a felelős szerkesztő, Roboz Árpád írt. Ez arról ad hírt, hogy a szeánszokon egyes lelkek mások nevében nyilatkoznak meg: „Több felől kaptunk oly értelmű értesítést, hogy kedves Névtelen szellemvezetőnk körükben megnyilatkozott. Erre vonatkozólag szükséges határozottan rámutatnunk Vezetőnknek ismételt kijelentésére, mely szerint »Névtelen szellem« név alatt végzett munkájában egyedül és kizárólagosan csak Eszter médium közvetítését veszi igénybe. Kitűzött munkafeladatának elvégzése után e néven teljesen visszavonul s ha esetleg később új feladatra kap indítást, ezt már nem Névtelen szellem név alatt, hanem újonnan választott néven fogja elvégezni. Ezért Eszter médiumon kívül bárhol és bármilyen tartalmú Névtelen szellem név alatt történő megnyilatkozást megtevesztésnek kell tekintenünk.”

1943 májusában közölték A Szellemi Búvárok Pesti Egyesületének rendes közgyűlésére beterjesztett évi jelentést. Az *Égi világosság* szerkesztője, Molnár László e szavakkal fordult hallgatóságához: „Tisztelt közgyűlés! Tisztelt testvéreink! Több mint hét évtizede, a jó Isten kegyelme folytán vezető szellemeink a legcsodálatosabb tanítások ezreivel árasztottak el bennünket, meggyőzve a síron túli élet létezéséről, Krisztus tanításának egyedül helyes útjáról és arról, hogy az okkult tudományos igazságok minden kérdésre meg tudják adni az erkölcsileg helyes magyarázatot.” A „Szeretet nélkül nincs üdvösség!” mottójú *Égi világosság*, mely ekkor már nem „spiritistikai lap”, hanem „okkult tudományos és etikai folyóirat” alcímmel jelent meg, ekkor lépett a negyvenötödik évfolyamába. (Megérte a negyvenhatodikát is, 1944 decemberében jelent meg az utolsó száma).

A „szellemi búvárok” a legnehezebb időkben sem hagytak fel felfedező útjaikkal a „magasabb szférákban”, elmerültek saját világukban. De mintha üvegharang borult volna föléjük,

tudomást sem vettek a körülöttük zajló eseményekről. Szektájuk annyira ártalmatlan és magába zárkózó volt, hogy a tragikus 1944-es esztendőben sem jutott senkinek az eszébe, hogy betiltsa a folyóiratukat: egyszerűen megszűnt, mikor a főváros ostroma miatt lehetetlenné vált az előállítás. A Szellemi Búvárok Egyesülete 1945. június 19-én Magyar Pszichikai Kutató Társaságra változtatta a nevét. 1949. július 20-án – a többi vallási célú egyesülettel együtt – az akkori hatalom feloszlatta. 1949. február 23-án ugyanerre a sorsra jutott a dr. Domokos László elnöksége és Tyrnaur Tivadar alelnöksége alatt újjáalakult, a saját helyiséggel nem rendelkező Magyar Meta Pszichikai Tudományos Társaság is, melynek készpénzvagyon, 1678 Ft 5 fillér a magyar államra szállt.

Moïse Kislîng, Pablo Picasso, Kouski, Manuel Ortiz de Zarate

Bakó Endre

ADY ENDRE MINT SZÍNPADI HŐS

Ady a holnap hősenek vizionálta magát (*Új vizeken járok*), de voltaképpen már életében irodalmi hőssé, kulcsregények szereplőjévé vált. Egy mezőtúri tanár 1928-ban megpróbálta összegyűjteni az addigi fiktív irodalmi ábrázolásait.¹ Úgy találta, hogy Ady fiktív képmása elsőnek Zsoldos László *Három királyok* c. regényében tűnik fel, „melynek egyik epizód-alakjaként szerepel Ady, mégpedig mint a regénynek címet adó operett-librettistáját mutatja be a szerző, élénken ellenszenves vonásokkal.”² Az 1912-ben kreált művecskében a kulcsfigura neve Apafi Mákony. (?) Kaffka Margit 1918-ben megjelent *Állomások* c. regényében Kürthy Bálint néven kel fikciós életre. Szabó Dezső *Az elsodort falu* c. regénye (ebben Farkas Miklós), akárcsak Tormay Cecile *Bujdosó könyve* már a költő halála után jelent meg. Az eltelt csaknem száz év során – a tudományos igényű könyveket nem számítva - tucatnyi regény vagy regényes korrajz próbálta alakját megeleveníteni.

Boross dolgozata nem mentes hibáktól és hiányosságoktól. Tormay Cecile könyve nem regény, ő a valóságos Adyval perlekedett. Továbbá a szerző elfelejtkezett Oláh Gábor *Szegény magyarok* c. (1914) regényéről, melyben Ady képzelt hasonmása Idakéry néven titánkodik. Erre a könyvre – amely az irodalomtörténet-írók szerint előfutára Szabó Dezső *Az elsodort falujának* – maga Ady is reagált.

Színművek is születtek a költőről. Nagy Dániel Ady-színarabjának debreceni bemutatóját sajtócsatározások előzték meg, majd követték, ami fokozta a darab iránti szakmai- és közönségérdeklődést egyaránt, de ettől a drámának szánt színpadi mű nem lett tartalmasabb. 1934. január 21-én a *Debreceni Független Újság*³ hírt ad róla, hogy „Súlyos plágiumharc tört ki Nagy Dániel író Ady című színarabja körül”. A lap a *Nagyváradai Naplóra* hivatkozik, melynek hasábjain Zágoni Dezső elmondja, hogy két évvel korábban Femes Lászlóval közösen írt Ady-darabjukat benyújtották a Magyar Színháznak, majd a kéziratot elküldték a *Nyugatnak*, ahonnan, feltételezése szerint, Nagy Dániel összeköttetése révén megkaparintotta, s „az ötletet,- ha ugyan nem az egész darabot – tőlünk tulajdonította el”. A súlyos vádak cáfolatát Kardoss Géza igazgató vállalta, aki azt állította, hogy a darab ötlete tőle ered, megírásával még a múlt nyáron bízta meg Nagy Dánielt, s Ady Endre Lajos öccsével beszélte meg a dráma csaknem minden nüanszát, bizonyos részleteket újraírtak a szerzővel stb. Az erdélyi írók kísérletéről nem tudott, ezért a bemutatótól nem tántorodik el, az előkészületek különben is már megkezdődtek, februárban meglesz a bemutató.⁴

1 BOROSS István: *Ady Endre alakja regényirodalmunkban és a köztudatban*. Török Könyvkiadóvállalat, Mezőtúr, 1928.

2 BOROSS István: i. m. 15. p.

3 A továbbiakban DFÚ.

4 REMÉNYI (György): *Súlyos plágium-harc tört ki Nagy Dániel író „Ady” című színarabja körül...* In: DFÚ (1934. jan. 21.) 6. p.

Némi csend után a *Debreceni Újság-Hajdúföld*⁵ 1934. április 1-jén jelenti: „Április 14-én mutatja be a Csokonai Színház az Ady-darabot. [...] Nagyvonalú, költői és drámai erővel teli alkotás. A fővárosi sajtó és a színházak máris elárasztották érdeklődésükkel Kardoss Géza színigazgatót. A darab szereposztása megtörtént...”⁶ A népszerűsítés munkájában a prímest a *Debreczen*⁷ ragadta magához. Terjedelmes cikkben adja hírül, hogy Csinszka, akinek képzelt mása szerepelt volna a darabban, az alak kihagyását kéri bírósági úton. A direktor távollétében Jakabffy Dezső főrendező nyilatkozott, s megerősítette, hogy a próbák már megkezdődtek, a bemutató április 14-én lesz. A premieren Ady egykori barátai közül várhatóan jelen lesz Móricz Zsigmond és Hatvany Lajos. Csinszka szerepét az özvegy tiltakozása ellenére sem hagyják ki, csak Adyné néven adják. „Ady Endre szerepét Thuróczy Gyula alakítja, édesapja, Ady Lőrinc Bihary (Nándor) lesz. Ady Lőrincné nagyasszony alakját Halassy Mariska viszi színpadra, míg Lédát Székelyhidy Adrienne játssza mint vendég, Csinszka szerepét pedig Jatzkó Cia. Egészen különleges szerepe van a darabban Kardoss Gézának, aki a Halált személyesíti meg. A Halált, amely Adyt tizennyolc éves korától végig kísérte szerkesztőségi életén, párizsi éjszakák koccintásos mámorán egészen a szanatóriumi ágyig.” Elmeséli a színmű szüzességét, majd arra a kérdésre, hogy mi köze van a darab létrejöttéhez, így válaszolt: „Igen, körülbelül húsz éve barátság fűz a darab írójához, Nagy Dánielhez, még Erdélyből, ahol ő szerkesztő volt. Én beszéltem rá, hogy írja meg a darabot”⁸

Rövidesen újabb, féloldalas beharangozó adta tudtul, hogy „A Csokonai Színházban talán évek óta nem uralkodott ilyen lázas izgalom, mint most. Délelőttönként áhítatosan hajolnak szerepük fölé a színészek, Kardoss Géza direktor csillogó szemmel járja a színpadot. [...] Az Ady-darab híre tulajdonképpen már a szezon elejétől ott volt a levegőben, Kardoss Géza megígérte, hogy Ady halálának 15-ik évfordulójára megíratta a darabot, s ígérte be is váltotta. Ma már színpadon van az Ady-darab, s az április 14-iki premier olyan irodalmi, művészeti és kulturhistóriai esemény lesz, amelyre felfigyel egész Magyarország. Mert Nagy Dániel, ez a tragikus sorsú székely író (?) olyan remekművet alkotott, amely méltán keltheti fel a legnagyobb érdeklődést. A darab jóságát mi sem bizonyítja ékeesebben, mint az a csatazaj, amely a bemutató hírére felviharzott a pesti sajtóban. Plágium-vádak röpködtek alaptalanul, megtámadták az írot a kritikusok, Ady özvegye tiltakozott az előadás ellen. Végeredményben pedig egész sereg fővárosi direktor, hírlapíró lesz jelen a debreceni premieren.” Az újságcikk, miközben felsőfokon dicséri a darabot, ismerteti a színmű vázát és megismerteti a szereposztást.⁹

A helyi újságok utalásaiból kitűnik, hogy a hírverésből fővárosi és más vidéki lapok is kivették részüket, s talán ennek következtében gördültek a bemutató elé nem várt akadályok. Kardoss Géza dagályos szövegezésű meghívót is szétküldött az országban.¹⁰ A hír eljutott nemcsak Csinszka, de Jókainé fülébe is, immár ő is vétót emelt képzelt alakmása esetleges szerepeltetése ellen. „Ady Endre özvegye, Csinszka, valamint özv. Jókai Mórné ismételtelen tiltakoztak az ellen, hogy a darabban szerepeljenek. Evégből zárlati kérelmet adtak be Nagy Dániel drámája ellen. Erről a

5 A továbbiakban DÚ-H.

6 In: DÚ-H (1934. ápr. 1.) 18. p.

7 A továbbiakban Debr.

8 *A Csokonai Színház e hó 14-én mutatja be az Ady-darabot.* In: Debr. (1934. ápr. 4.) 7. p.

9 *Országos esemény lesz a debreceni színház Ady-darabjának bemutatója.* In: DÚ-H (1934. ápr. 5.) 4. p.

10 Egy példány fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Közli HEGEDŰS Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai.* Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézet, Budapest, 1957. 399-400. pp.

budapesti hatóság értesítette a debreceni rendőrséget is. Kedden Lám Dezső rendőrfőkapitány magához kérte Kardoss Géza színigazgatót, akivel közölte Csinszka és Jókainé kívánságát. Kardoss erre kijelentette, hogy Csinszka nevét már törölték a drámából, Jókainé szerepét pedig egészen kihúzta a szerző, mert nem akart a két özvegy óhajával szembehelyezkedni. Ezek után az akadályok elhárultak az útból, és így szombaton feltétlenül be fogják mutatni az Ady-darabot, melyre a színtársulat hallatlan ambícióval készül. Pénteken este nem is lesz előadás, mert ekkor is a darabot próbálják.”¹¹ Egy Kardoss direktorral folytatott előzetes interjúból kiderül, Jókainé eleve nem szerepelt a darabban, csupán Jókai üdvözölte volna Adyt a nagyváradi redakcióban, de a békeesség kedvéért a jelenetet törölték. „A Marton (minden bizonnyal a színházi iroda. B. E.) tiltakozása viszont kizárólag az »Ady« cím ellen irányult. Bár nézetem szerint egy ilyen országos nevet, mint Adyé, nem lehet kisajátítani, különösen akkor nem, mikor még színpadon semmiféle Ady-darabot nem láttunk eddig; mégis eleget tettem a kérésnek, s így lett a darab végleges címe *Ady Endre*”. Merész tervét is elárulta az igazgató: „Ha a darab valóban olyan siker lesz, mint amilyenre számítok, akkor elhatározott szándékom felmenni Budapestre és egy hétig a fővárosi közönség előtt játszani el Ady Endre életének színdarabját.” Amúgy Debrecenben is hét estére tűzte ki az előadást.¹²

Legközelebb magát a szerzőt faggatták az újságírók. Lássuk, ki volt Nagy Dániel (Battonya, 1886 – Budapest, 1944). Az erdélyi irodalom barátainak nem ismeretlen a neve, hiszen 1926-ban a Szépmíves Céh sorozatában jelent meg *Cirkusz* c. regénye, mely a kortárs kritikusoktól és a későbbi irodalomtörténészekről egyaránt elismerésben részesült. A könyvet az 1960-as években újra kiadták a Romániai Magyar Írók Társaságában, novellákkal együtt. Félig-meddig autodidakta író volt, nagyanyja nevelte, a gimnáziumot nem fejezte be, Rudi Rudolf néven vándorszínész, majd egy előnyös házasság révén afféle szellemi vállalkozó. Hogy elkerülje a frontszolgálatot, megcsonkította magát, és szimulánsként elmeegógyintézetbe vonult. A kórházakban és az örültek házában tapasztalt testi és lelki traumák élményéből születtek novellái és regényei, bizonyos mértékig a *Cirkusz* is. 1915-ben *Lajcsi huszár és Zsugori szekeres* c. novellájával több mint 200 pályamunka közül elnyerte az *Érdekes Újság* novellapályázatának első díját. A *Nyugat* regényt, dramolettet és elbeszélést közölte tőle, Aradon novelláskötetei jelentek meg, szerkesztője magyar nyelvű újságoknak, (*Magyar Újság, Reggeli Újság*). 1924-ben a *Genius* c. folyóiratot szerkeszti, majd Magyarországra jön, s íróként próbált megélni, ami nem volt könnyű. Végül úgy segített magán, hogy ponyvaregényeket írt álneven.¹³ A nagyváradi színház 2013-ban egy novellájából táncjátékot komponált.

Nos, a szerző két nappal a premier előtt érkezett Debrecenbe, ahol korábban még sohasem járt. A városkép jó benyomást tett rá, s a darab iránti felfokozott érdeklődést annak tulajdonította, hogy „a debreceniek lelkét még nem ölte ki a világra szakadt nyomor. A darab megszületése Kardoss Géza érdeme. Az ő ötlete volt színdarabot írni a magyar költőzséni életéről. Még az elmúlt esztendő októberében felküldte hozzám vitéz Jakabffy Dezső főrendező, hogy írjam meg a darabot. [...]. Nem akartam banális, a költőt glorifikáló darabot írni. Embert akartam. Adynak, a költőnek és embernek életét minden drámai motívumával színpadra vinni.” Kijelentette, hogy

11 *Elsimultak az akadályok az Ady-dráma bemutatása elől. – Kilenc képből áll a darab, egyik kép a debreceni Kis Pipa vendéglőben játszódik.* In: Debr. (1934. április 11.) 2. p.

12 *Az Ady Endre darabot siker esetén Budapesten is eljátssza a debreceni színtársulat.* In: Debr. (1934. ápr. 12.) 6. p.

13 MÓZER István: *Az „úgynevezett legmagasabb szellemi pályán”.* In: Utunk (1986. szept. 5.) 4-5. pp.

Kardoss igazgató helyében ő nem engedett volna az özvegyek tiltakozásainak, bár az engedmények a mű lényegét nem érintik. „Most már nemcsak azok haragusznak, akik szerepelnek, hanem azok is, akik kimaradtak.” – jelentette ki. Írói rangját a *Cirkusz* c. regényének francia nyelvre történt fordításával fémjelezte.¹⁴

A várakozást fokozandó, hírül adta a sajtó, hogy Erdélyből különvonatot indítanak az Ady-dráma debreceni bemutatójára. „A debreceni Csokonai Színház ma este mutatja be Nagy Dániel *Ady Endre* c. színdarabját. Erdélyből szombaton délben különvonat érkezik a premierre. Kardoss Géza színigazgató meghívta a budapesti irodalmi és színházi világ ismert tagjait. Eddig Voinovich Géza, a Nemzeti Színház kormánybiztosa, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár, Jób Dávid, Roboz Imre, Hatvany Lajos és Sebestyén Géza jelentették be részvételüket a bemutaton. A Kultuszminisztériumot Haász Aladár dr. osztálytanácsos képviseli.”¹⁵ A *Debreceni Újság-Hajdúföld* nyilatkozatra kérte Ady Lajos, királyi tankerületi főigazgatót, a költő öccsét. „A darab nem annyira a költő Ady Endre, mint inkább az ember életét viszi színpadra. Én, aki annak idején teljes őszinteséggel írtam a bátyámról, nem kifogásolhatom, hogy testvérem életét színpadra vigyék. Az értékes Ady-színmű nem az, amit a közönség a cím után várhatott volna, tudniillik nem öleli fel Ady Endre irodalmi harcait. Felfogásom szerint ez így helyes, mert tizenöt év után még nincs az a történelmi távlat, hogy objektív képet alkothasson az író. Most, amikor még benne vagyunk a költő körül felcsapott hullámokban, senki sem szolgálhat magának tárgyilagos véleményt. [...] Nagy Dániel igen szerencsésen oldotta meg a feladatát. Ő ugyan elsősorban epikus tehetség, s így nem rendelkezik a pesti drámaírókat jellemző színpadtechnikai rutinnal [...] éppúgy, mint Móricz Zsigmond is [...]. Darabjának azonban megvan a mindennél többet jelentő erénye: az, hogy határozottan irodalmi becsű mű, vérbeli íróembernek étékes, becsületes munkája.”¹⁶ Ezt Hegedűs így kommentálja: „... az útókor szemében a legmegdöbbentőbb, hogy Ady Lajos királyi tankerületi főigazgató úr nemhogy protestált volna a költő életének szenzációt kergető, torz ábrázolása ellen, hanem a lapok szerint Ady egyik mellényét odakölcsönözte Thúróczy Gyula színésznek, játssza abban a címszerepet. Ő maga, Ady öccse, megjelent az előadáson és a *Pesti Napló* tudósítójának úgy nyilatkozott, hogy a darab a történelmi hűségnek megfelelően festi le Ady Endrét.”¹⁷

A színmű kézírata valószínűleg megsemmisült vagy lappang – már Hegedűs is konstataulta. Az előzetesek azonban részletes tartalmi ismertetést közöltek róla, amiből meg lehet állapítani, amit Ady Lajos is konstatalt: epikus természetű, laza cselekmény-fűzerről van szó, amely nélküli az egységes átformáltságot és a tragikus eszme fenségét. A drámai feszültség hiányát a Halál szimbolikus jelenléte próbálja helyettesíteni, ami annyit jelent, hogy Adyt eleve, azaz már diákkorában eljegyezte a Halál, s a determináció vérbaj formájában volt életének a tragédiája. De beszéljenek a kritikusok, a szemtanúk, szerencsére voltak többen, így az eltérő vélemények hálójából kikövetkeztethető, mi és mennyi volt a darab értéke.

Thury Levente előljáróban megállapítja: „A költő életéből készült színmű a legveszedelme-sebb műfajok közé tartozik,” ezért a különböző felfogású, különböző torzításoktól féltő emberek aggodalommal tekintettek a bemutató elé. Majd nyugtázza, „hogy mindegyik részről felesleges volt az aggodalom. Nagy Dániel, a szerző, nem hatolt olyan mélyre az Ady-problémával, hogy

14 Nagy Dániel, a szerző „*Ady Endre*” c. darabjáról, a tiltakozásokról és Debrecenről... In: Debr. (1934. április 13.) 7. p.

15 In: Debr. (1934. ápr. 14.) 5. p.

16 *Egyperces interjú Ady Lajos kir. tankerületi főigazgatóval.* In: DÚ-H (1934. ápr. 15.) 3. p.

17 HEGEDŰS Nándor: i. m. 400. p.

bármilyen oldalról is érzékenységet sérthetett volna, de nem építette fel Ady Endre tragédiáját sem. Legalább is a költő tragédiáját nem. Ez a színmű lehet drámája az Ady testének, de szelleméig nem hatol a darab. Adyról, a prófétáról legfeljebb beszélnek, de a prófétasors drámái magvához nem jutott el a szerző.” Ezután részletesen elemzi az egyes színeket és megállapítja, a darabon érzik, hogy a szerző első színpadi műve. Van azonban jó szava egyes színászi alakításokról, és dokumentálta: „Szombaton este az első előadáson zsúfolt ház nézte végig a darabot, és sokszor hívta a lámpák elé a szerzőt és a szereplőket.”¹⁸ Merőben más szemlélettel közelítette meg a produkciót Marschalkó Lajos. Már írása elején leszögezi, „... az Ady-darab abszolút írói és irodalmi alkotás. Fénylő, lobogó magyar írói elme szülötte. Mert Nagy Dániel minden mondata, minden szava arról győzi meg az embert, hogy vérbeli író szól hozzá. Olyan író, akinek van mersze szakítani a színpadi sablonokkal, aki kompozícióban, kifejezésben egyaránt tud újat akarni és cselekedni. Néha egészen lenyűgözi, elbűvöli a nézőt egyedül az újszerűségével. Érdekes és új mindjárt az, ahogy megragadja az Ady-problémát. Adyt, az embert hozza elénk. A költőt, akit végigkísér életében a rettentő árnyék, a Halál. Tragikus, szörnyű harc ez, Ady harca a halállal. Valóságos Adymisztérium, amelyben azonban megvan – ha nem is mindenütt – a drámái feszítő erő is. A hatalmas kompozíció, a költői szépség, a színszerűség, a nemes veretű magyar nyelven írt hajlékony és mindent plasztikusan kifejező dialógusok mellől csak egy valami hiányzik: a merészség. Nagy Dániel vagy túl-irodalmi nézőpontból látta meg Ady alakját, vagy nem mert szembenézni azzal az Ady Endrével, aki a magyar életben nemcsak ember volt, hanem próféta, vátész, új irány, új hit. Szabó Dezső grandiózus farkasmiklósi alakjában kiteljesedett ez az Ady Endre. Nagy Dániel darabjából viszont éppen az hiányzik.” Jólata szerint viták, harcok tárgya lesz a darab, amelynek jelentősége túlterjed Debrecenen. „A Csokonai Színház meg is érdemli ezt a sikert, a premier és az azt követő előadások zsúfolt házait. Megérdemli legelsősorban azért, mert Kardoss Géza irányítása alatt meg merete mutatni, hogy a magyar vidéki színjátszás nincs többé hozzáláncolva a fővárosi színházak műsorpolitikájához...”¹⁹

Mérvadónak tűnik Oláh Gábor véleménye. „Láttam Ady Endrét drámahősnek a debreceni színpadon. Valami Nagy Dániel nevű névtelen írta. Szakaszokra darabolja az Ady életét, s a Halállal való találkozásait teszi a színmű tengelyévé. Bár, tengely nincs is, csak úgy csúszik a földön, szánkatalpon. A szerencsétlen vérbajos embert tünteti föl benne, nem az új költőt és nem a szimbolikus magyart. Csodálatos: egyetlen szép vagy megkapó gondolat nincs benne. Egyetlen egy sem! Irodalom az ilyen? Fenét, szöveg, sans esprit. Azért jó volt előadni; megvillant a lehetőség, milyen drámát lehetne Adyról írni, ha nemcsak a vérbajos beteget, a halállal vívó szerencsétlen embert, hanem a költőt és a magyart is felmutatná benne valaki. Az előadást végignézte a Tisza István két unokája: Kálmán és József is...”²⁰

Mónus Illés szerint a darab „nem mutat mást a közönség felé, mint az alkohollal, a nővel, a halállal való viaskodást. Egy halálosan beteg ember életét teríti ki a színpadra, és míg a közönség Ady Endréről egy beteg, meghasonlott és szenvedélyektől elégett, bohém embert kap, addig Ady szelleméből, Ady harcaiból, az őt eltöltő igaz lényét adó küzdelmekből egy szikra sem gyúl lángra a színpadon. Pedig Ady Endre nem választható el se a magyar sorstól, se a magyar értelmiség vi-

18 THÚRY Levente: *Ady Endre. Nagy Dániel színműve, bemutatta a Csokonai Színház.* In: DFÚ (1934. ápr. 15.) 6. p.

19 MARSCHALKÓ: *A Csokonai Színház eredeti bemutatója: Ady Endre. Színmű 3 felvonásban. Írta Nagy Dániel.* In: DÚ-H. (1934. ápr. 15.) 3. p.

20 -s-s (MÓNUS): *Ady Endre a színpadon.* In: Szocializmus (1934. május) 91-92. pp.

askodásaitól, se a magyar nép küzdelmeitől. [...] Ebből az Ady Endréről Nagy Dániel 'politikai vonatkozások miatt' mindent kiretusált." Írása későbbi részében hamisításnak nevezi a darabot, amelyben „Akit tegnap kiközösítettek még magyarságából is, azt ma szublimáltan, megtisztítva, fertőtleníttve emelik föl.”²¹

Hevesi András kissé meglepő paradoxonnal indítja referációját. „A Debrecenben színre került Ady-darab nem jó, de hiteles. Pontosan olyan, amilyennek lennie kell. [...] Vitatkozni éppoly kevésbé lehet vele, mint egy közettel vagy ujljenyomattal. Fontos dokumentum, kiderül belőle, mit jelent Ady; nem mint költő, hanem mint tendencia, mint ember és kultúra-formáló erő. Adyról ebből semmit sem tud meg az ember, de az adyizmusból rengeteget. Ráadásul érdekes darab is. A néző szeme láttára csap össze egy jóra való és fejletlen öntudatban a népszínmű szelleme az Ős Kajánnal és a Gare de l'Est-tel” Az egyes színeket reflexiók kíséretében ismerteti, majd végső konzekvenciája: „Az egész előadás alatt nem tudtam szabadulni attól a kínos érzéstől, hogy hátha igaza van Nagy Dánielnek, a darab rokonszenves szerzőjének. Ez a csúnyán vonagló szörnyeteg bizonyára nem az igazi Ady, de könnyen lehet, hogy Ady első környezete, az Ady-sejt első tagjai, az Ady-legenda első apostolai között voltak, akik ilyennek látták. Ez a darab a vidéki szerkesztők, kabarészerzők és színigazgatók delíriumos álma, az első Ady-kultusz pontos tükörképe.”²²

Féja Géza az ekkoriban lezajlott Kodály-est miatt utazott Debrecenbe, s összekötötte a kellemest a hasznossal, azaz mindkét eseményről beszámolt a felvidéki folyóiratában. „Különös véletlen folytán előző este mutatták be a debreceni színházban Nagy Dániel *Ady Endre* c. darabját. Nagy Dániel erdélyi származású, jelenleg Pesten élő író. Darabja Ady Endre életét akarja ábrázolni. De mi Ady Endre élete? Az, ami a pletyka szárnyain terjedt el, s lett közismertté? Vagy pedig az, amely műveiben jelentkezett az öröklét igényével? [...] Bennünk a verskötetek Adyja él, a lusta, nagy magyar kerek merész rohanásba kényszerítő Ady. S kapunk egy Ábrányi Emilt, aki csak szaval, szaval, s szenved. Kaptunk egy Ady-epigont, aki néhány közismert, s nem a legjobbak közé tartozó Ady-verset játszik el előttünk. Hiányzik a darabból Ady, s hiányzik Ady kora. Érdekes, hogy élő írók is szerepelnek benne. E szerepeknél látszik, hogy mennyire nem sikerült a szerzőnek az élet valóságát és elevenségét, esszenciáját a színpadra vetítenie. Az első estét zsúfolásig megtöltötte a közönség. A második estén kongott a terem. Jó ízlésre vall! Debrecenben az új magyar kultúrváros szíve kezd dobogni.”²³

Tényleg kongott a nézőtér? Egy színházi kommuniké „Debrecen intelligens színházi publikumának” hízeleg, „amely a nézőteret estéről estére megtölti”. Ugyanez a kommuniké hírül adja, „Ma, csütörtök és holnap, péntek este kerül még színre Nagy Dániel országis szenzációt keltett *Ady Endre* darabja.”²⁴ A másnapi kommuniké is ezt a hírt erősíti: „A színház az Ady-drámát ma este, pénteken mutatja be utoljára, ünnepi külsőségek között, a szerző jelenlétében, aki ezen az estén óhajtja megköszönni Debrecen város közönségének páratlan kultúraszeretétét, és azt a megértő rajongást, mellyel Ady Endre drámáját fogadta”. Ehhez képest még szombaton is műsoron tartották!

Bizonyos értékek tehát lehettek a színműben, de egyértelműnek látszik, hogy nem számított maradandó alkotásnak. Ady a modern, polgári liberális eszméért, egy igazságosabb magyar tár-

21 HEVESI András: *Ady-darab Debrecenben*. In: Nyugat (1934. II.) 514-515. pp. Ez nem „leterítő bírálat”, ahogy később Kardos László emlékezett rá. (Ld. HEGEDŰS Nándor: i. h.)

22 FÉJA Géza: *Ady darab Debrecenben*. In: Magyar Írás (1934/5.) 75. p.

23 *A kultuszminisztérium képviselője a tegnapi Ady-előadáson*. In: DFÚ (1934. ápr. 19.) 6. p.

24 *Az Ady-dráma utolsó előadása*. In: Debr. (1934. ápr. 20.) 7. p.

sadalomért folytatott harcot, s tragédiája abban van, hogy a háború maga alá temette, végleg kisiklatta azt a reformmozgalmat, amiért nemzedéke legjobbjai küzdöttek. Nagy Dániel erről egy hangot sem ejt, ellenben kiemeli hőstét korából és kiszakítja társadalmi kötöttségeiből. Thury Levente bölcsen jelezte, egy író, költő (vagy művész) életét-életművét veszedelmes dolog szépirodalmi alkotás tárgyává tenni, ez a világirodalomban is csak keveseknek sikerült. A további Ady-regények és regényes életrajzok (Krúdy Gyula: *Ady Endre éjszakái*; Nagy Endre: *Várad, Pest, Párizs*; Nagy Andor: *Tavaszi Váradon*, Fehér Árpád: *A halhatatlan Léda*; Dutka Ákos: *A Holnap városa*; Hegedűs Lóránt: *Ady és Tisza*; Millók Éva: *Író a toronyban* stb. is csak részértékeket hordoznak.

A színházi esemény utójátékként egy debreceni újságíró az Aranybika Fehér Szalonjában felfofozott egy munkácsi fakereskedőt, aki félreérthetetlen ajánlatot tett Székelyhidy Adrienne művésznőnek. A dulakodókat Nagy Dániel választotta szét.²⁵ Nagy Dániel még post festa egy emelkedett hangú írásban leróta tiszteletét Debrecen iránt.²⁶

A mű és szerzőjének további sorsa már egy másik történet. Mózer írja: „*Ady* (helyesen *Ady Endre*) c. darabját 1934-ben Debrecenben bemutatják, de megbukik, s egy-két előadás után elveszik a műsorról. Átirja a drámát, társulatot szervez, Budapesten színházat bérel, már a plakátokat is kinyomtatják, de vállalkozása ismét csődöt mond.”²⁷ Zágonyi Dezsőnek a Színpadi Szerzők Egyesületéhez intézett beadványáról értesült az országos közvélemény is.²⁸ Ám „Az egykori források az *Ady*-darab körül leperdülő színi viszály eredményeiről nem árulnak el semmit”²⁹

25 *Amikor a munkácsi fakereskedő nincsen fából.* In: DFÚ (1934. ápr. 19.) 2. p.

26 *Mit lát egy idegen ember Debrecenben?* In: Debr. (1934. április 22.) 17. p.

27 MÓZER István: i. h. 5. p.

28 KEMÉNY István dr.: *Irodalmi beszámoló 1934-ről.* In: *Literatúra* (1935. január 15.) 19. p.

29 HEGEDŰS Nándor: i. m. 400-401. pp.

Manuel Ortiz de Zarate, Moïse Kisling, Max Jacob, Pablo Picasso, Pâquerette

Kincses Károly

SHERLOCK HOLMES-KLÜVER

ÉS NÉHÁNY COCTEAU-FOTÓ A VASZARY VILLÁBAN

Fontos nekem Picasso, Modigliani, bírom az ördögi Cocteau-t, villódzó, korlátokat nem ismerő, kreatív mindentkipróbálásával, varázslatos időszaknak tartom az első világháború előtt, alatt, után Párizsban születő avantgárd idejét, de mégis, számomra – kedves Watson –, a tények aprólékos felderítése, a látszólag lényegtelen, önmagukban figyelemre sem méltított kis darabkák módszeres összeillesztése, és a belőlük levont végső következtetések finom elegye az igazi érték. Az egyes képek értékelése is igen fontos, de amikor képesek vagyunk egy újabb és egy még újabb meglelt fényképben hasonlóságokat, azonosságokat, analógiákat találni, és azt nem csak hipotézisként, de tudományos eszközökkel bizonyított tényekként kezelni, na, az már a fotómuzeológia mesterszaka, nekem való feladat.

Mert tudja, Watson, valamennyi fénykép minden látható és nem látható pontja tanulmányozásunk tárgya lehet. A nagyítólencsével közel hajolva az emulziós felülethez a külvilág és a három dimenzió megszűnik, csak jelzésszerűen van jelen körülöttünk, mi pedig belemerülünk a kép valós idejébe és saját terébe. Innentől fogva már csak megfigyelőképességünkön és alaposágunkon múlik, hogy mi mindent veszünk észre a képen. Mit nézzünk, ezt kérdezi tőlem? Hát mindent, ami rákerült a fényérzékeny anyagra. Kik vannak a képen? Hányan? Mit csinálnak? Kinek mi van a kezében, arra van-e valami írva, mi a hátul lévő, látszólag tök érdektelen üzlet felirata, honnan süt a nap, melyik ház melyik sarka tűnik fel életlenül a kép háttérében, ki milyen arckifejezéssel, milyen ruhában, milyen tartással... Képes követni, doktor? Mert ez még csak az eleje a dolognak. Meg kell jegyezni a képeken lévő tényeket, felfedezhető jeleket és információkat, s aztán mindegyiknek utána kell menni következetesen. A legkisebb részlet is fontos lehet, ha akarjuk, hogy bármi is fontos legyen. Tudja, a kép önmagában nem információ, csak egy konzerv, amit fel kell nyitni, mert ha nem, akkor csak nézegethetjük a konzervdoboz felületét, de a tartalmához nem férünk hozzá.

Ha eddig nem tudta volna, kedves Watson, minden fénykép egy meghatározott tér- és időkoordináta metszéspontját jelöli ki a végtelen időből és térből. Ennek a pontnak a megtalálása a kulcsmozzanat, minden kutatásunk, nyomozásunk ezt célozza elsődlegesen.

A fotómuzeológia remek szakma, vagy tudomány. A végtelen számú fénykép halmazából kiválasztani azt a kettőt vagy huszonkilencet, melyek utoljára a készülés percében voltak együtt, s aztán szétszóródtak mind térben, mind időben. Ezeket a legkülönfélébb helyeken megtalálni, köztük egy szoros kapcsolati hálót felépíteni, az egyes képek között relációkat létrehozni, na látja, kérem, ez az igazi detektív munka. Ehhez a levéltári dokumentumokat, oral-historykat, egyéb visszaemlékezéseket, művészettörténeti ismereteket, no meg a tudomány számos módszerét felhasználni, ezt nevezem kihívásnak!

Csak kicsit szólok bele a diskurzusba: Billy Klüver – nekem most már a fotográfia tudományának Sherlock Holmesa – szerintem ezt csinálta, évekig tartó szorgos és nem kevés leleménnyel, mérnöki, csillagászati és egyéb munkával keverten, s én most ezért itt ünnepélyesen kinevezem őt a fotómuzeológia első szentjének, aki nemcsak végigcsinált mindent, amit lehetett, de ezzel utat is vágott a rekettyésben mindenki számára, akik a képekben rejlő látens tudások kinyerésére esküdtek össze. Ezek után már nem ildomos egy fényképet csak úgy nézni, hogy tetszik, vagy sem. És az sem adhat túlzott elégedettségre okot, ha valaki megnézi a képet, és leltárszerűen felsorolja, mit lát rajta. Mert a képek igazi tartalma, nem a felszínén, hanem egyre beljebb és beljebb rejtezik, hasonlatosan a hagyma héjához. Nincs más dolgunk, ha méltók akarunk lenni Holmes-Klüver nagyságához, mint lépésről-lépésre minden adatot kinyerve a képből szembesítsük azokat a saját ismereteinkkel és más emberek már meglévő tudásával, majd az így megerősített következtetéseket egybeszöve, hozzunk létre egy ilyen hihetetlenül izgalmas és rejtélyekkel teli történeti rekonstrukciót: mit csinált Pablo Picasso, Amedeo Modigliani, Max Jacob, André Salmon, Marie Vasziljeff, Emillienne Pâquerette Geslot, Henri-Pierre Roché, Moïse Kisling, Eric Satie, Manuel Ortiz de Zárate, Valentine Gross és Jean Cocteau 1916. augusztus 12-én délután fél egy és fél öt között Párizsban, nagyjából a Café de la Rotonde, a Carrefour Vavin (ma Place Pablo Picasso) környékén, a Boul Raspail és a Boul Montparnasse sarkán? Mondanom sem kell, kedves Watson, ez nem csak erre az egy esetre érvényes, millió ügy, milliárdnyi fénykép vár még ránk.

Klüver/Holmes rekonstruálni próbálja a fél évszázaddal azelőtti laza néhány óra történéseit. Ehhez legelőször tudnia kell – igaz, Watson? – a képeken szereplők nevét. Nem könnyű dolog ez ennyi év távlatából, de a résztvevők nagyobbik része szerencsére híres, sőt világhírű lett, ennek megfelelően nagy és kiterjedt tudományos és/vagy bulvár holdudvarral rendelkeznek, ez tehát nem okozhat gondot még egy magafélének sem. Megnéz sok-sok fényképalbumot, illusztrált könyvet, korabeli sajtóterméket, s az arcok sorra-rendre megneveződnek. Innen már kicsit bonyolultabb a dolog, de ha nyitott szemmel jár, doktor, akkor akár ötven évvel később is felismeri a képeken lévő egyes utcákat, házakat, kapualjakat, megnézheti kávéházak, üzletek cégtábláját, melyik, mikor és hol működött. Ez már kicsit összetettebb, komplikáltabb feladat, de mit ér egy nyomozás a helyszín pontos ismerete nélkül? Igazat ad, ugye, doktor Watson? Látja, látja, alig múlt el dél és már szinte tudjuk, kik a szereplők és hol játszódik az esemény. Kell-e ennél több a magunkfélének? Megérdemeljük az ebédet, jöjjön! És miközben a pincérre vártak, Klüver/Holmes szórakozottan nézegetett ki a nagy kirakaton keresztül a Boulevard Raspail járdáin áramló tömegre. Hirtelen felpattant és a doktort magára hagyva, kisietett. Watson sokáig ült a lassan kihülő levelek fölött, mire a detektív visszatért. Kérem, jegyezze a következőket! mondta magyarázkodás helyett. Párizs, ilyen és ilyen szélességi és hosszúsági fok, nyári időszámítás, kérem az 1910 és 20 közötti csillagászati adatokat, különös tekintettel a Nap helyzetére, a sugarak beesési szögére, a csillagászati időkre. Menjen el, kérem, azonnal a párizsi obszervatóriumba, a Bureau des Longitudes-be, kérje el a fellelhető időjárás- és csillagászati térképeket, a meteorológiai jelentéseket! Ha végzett, ugorjon be a tengerhajózási boltba, vegyen egy szextánst, egy derékszöveget és néhány jelölő pálcát, ne kérdezze miért, siessen! Az ebédet majd befejezzük máskor. Ja, és kérek még egy korabeli térképet a Montparnasse környékéről, lehetőleg 1:5000 léptékűt, ha lehet utcanévlístát is, mely azt is tartalmazza, melyik utcák nevei változtak mára. Na, menjen már!

És így zajlott tovább. Fontos volt megtudni, hogy Jean Cocteau mamájának milyen fényképezőgépe volt, amit kölcsönadott erre a performanszra a fiának. A No1. Autographic Kodak Junior a

rollfilmre 6 db 6x9 cm-es negatív képet tudott fényképezni. Vajon hány tekercs film eredménye a megmaradt huszonkilenc kép? Holmes/Klüver nem volt rest, írt Rochesterbe, a Nemzetközi Fotó- és Filmművészeti Múzeumba. A válasz több oldalnyi nyomozati anyag az aktákban, akit érdekel, a katalógusban részletesen megtalálja, hasonlóan a képek készítési idejének pontos meghatározásához. Nem túl bonyolult, aki megérti Klüver ide citált első két mondatát, annak van esélye a továbblépéshez. „Egy adott földrajzi helyen a nap pozíciója, vagyis az azimutja és a deklinációja megadja, hogy a nap mely órájában és az év hányadik napján tartunk. Elméletben az azimut és a deklináció (a kelet-nyugati helyzet, illetve a magasság) kiszámítható az adott fényképen végzett mérések segítségével: a vízszintes és függőleges felületek, például a párkányzat, a spaletta, egy beugró ablak épülethomlokzatra vetett árnyékának hossza és szöge alapján.” Innen már tényleg nincs másra szüksége Sherlock Holmesnak, mint megállapítani az épületek tájolását, meg kell határozni, hol állhatott a fotós az expozíció pillanatában, be kell kalkulálni a lencse látószögét, és akkor mehetünk a helyszínre utólag méricskélni. És ezzel természetesen koránt sincs vége, csak jelezni szerettem volna, hogy egy-egy fénykép micsoda rengeteg információt képes magába sűríteni, s milyen fantasztikus érzés Holmes segédjeként végigkísérni ezt a folyamatot.

A képek 1916-ban készültek, azóta léteztek negatívban és kis kontaktkópiákban. Szerepük nem volt több kezdetben, mint dokumentálni a fotósnak és barátainak a levést, általa gyakorolni egy létformát, ürügyet találni a mókázásra, szerepjátéokra, kitölteni valami hasznosnak látszó tevékenységgel a két beszélgetés, két kávéházi leülés közötti időszakot, emlékeket készíteni. Ha egyszerűen akarunk fogalmazni, akkor ezek egy baráti társaságról készült amatőr felvételek. Más kérdés, hogy a közönségesnek tűnő fényképek szereplői korántsem voltak közönségesek, a fényképész cseppet sem volt amatőr, és a képekből máig sugárzik valami, ami a mindennapi embereket megkülönbözteti a géniuszoktól és különben is, emlék és emlékkép között is célszerű erősen differenciálni. Meg azt se feledjük, mindeközben zajlott az első világháború, Cocteau akkor jött vissza a belga harc térről és egyáltalán nem lehetett biztos benne, hogy nem szakad ki ismét az ő párizsi közegéből. A 6x8-as kontaktképek 1989-ben lényegülnek át, s válik belőlük a kezdeti emlékképből előbb tanulmányozásra alkalmas médium, majd kiállítótermek falán megjelenő műtárgy. A metamorfózis minden állomása jól elkülöníthető.

Mindent tudni! Percekre osztani száz évvel ezelőtti történéseket, megtalálni a folyton változóban a konstans elemeket, két vagy huszonkilenc fénykép közötti hiátusokat betölteni, egykor volt eseményeket, gesztusokat rekonstruálni, értelmezni, ennél szebb feladata a magamfajtanak nem lehet. Földrajzilag nagyon különböző helyeken elfekvő tényleges fényképek találnak vissza a megszállott Holmes/Klüver jóvoltából az egykor volt tér-idő háló megfelelő pontjaira, s avatnak bennünket az akkori dolgok személyes résztvevőivé. Ez a kiállítás igazi nyeresége mindenki számára, akit kicsit is érdekel a lényeg, a látványon túl. Minden segítséget megkapunk ehhez, hiszen az összes apró részlet verbalizálva lett a kísérő szövegekben, valamint a Kepes Intézet által kiadott katalógusban. Régen olvastam ennél lebilincselőbb olvasmányt, hála Holmes/Billy Klüvernek és a kurátor Orosz Mártonnak.

Kérdezhetik, a valóság állt-e helyre e temérdek munka nyomán, vagy egy újabb kitalált, kvázi valóság jön létre? Döntsék el! Ehhez persze tudni kellene, mi is az a valóság, ami majd egy újabb nyomozati munka eredményeként talán egyszer megvilágosodik számunkra is. Addig viszont az a kérdés, a kiállítást látogató közönség hajlandó-e ebben a detektívesdiben Watson doktor szere-

pét eljátszani? Nézzük-e a vázlatrajzokat a helyszínekről, a térképbe berajzolt nyilacskákat, hogy melyik felvétel készítésekor hol állt Cocteau, merre fordult, hányat lépett jobbra vagy balra? Nézzük-e a grafikonokat, diagramokat, és csodálkozunk-e kellően, mire képes az emberi elme, ha arra használják, amire való? Holmes/Klüver mindent, de mindent felvonultatott, amit a korabeli tudomány, a kreatív elme és a történelmi dokumentumokban eligazodó kutató felvonultathatott, ezzel adva példát, ezzel szabva mértéket minden utódjának, követőjének, aki a fényképekkel szakszerűen szeretne foglalkozni. Feltehetjük a kérdéseket persze, többet tudunk-e meg általuk a képekről? Igen. Másként hatnak-e a képek, mint ha csak egyszerűen kiakasztották volna őket a galéria falára? Másként. És ha valakinek ezek után az jut eszébe, hogy a birtokában lévő bármilyen fényképre ezek után kicsit másként néz majd, azt bizony jól teszi. Megszállottabbaknak pedig tudom ajánlani Renée Magritte és a szürrealisták fotóit, nézzék újra ezzel a szemmel!

Moïse Kisling, Manuel Ortiz de Zarate, Max Jacob, Pablo Picasso, Pâquerette

PICASSO MOSOLYA

A túlvilági Ernest Hemingway Johann Wolfgang Goethével társalogva keserűen megjegyzi: „Tudja, Johann, engem [...] egyfolytában vádolnak. Ahelyett, hogy olvasnák a könyveimet, most rólam írnak könyveket. Hogy nem törődtem eleget a fiaimmal. Hogy szájon vágtam egy kritikust. Hogy hazudtam.” Milan Kundera – aki ezt a költői párbeszédet „lejegyezte” *Hallhatatlanság* című regényében – Goethe szájába adott válaszában kijelenti, ez a hallhatatlanság, amely valójában nem más, mint az ítélkezésnek való örök kiszolgáltatottság. S az ítélkezés jogával élve, a regény egyik szereplője ki is jelenti: „... ki kell egyszer hangosan mondani, hogy Hemingwayről olvasni ezerszer szórakoztatóbb és tanulságosabb, mint Hemingwayt olvasni.” A kunderai Goethe reflexióként azt a rémálmát meséli el, amelyben bábjátékként akarta bemutatni Faustját, de riadtan vette észre, hogy a színpad előtt senki sem ül, „... és a színház, amit látni akarnak, nem a színpadon mozgatott bábsereg, hanem én magam! Nem Faust, hanem Goethe!”

A balatonfüredi Vaszary Galériában bemutatott, Orosz Márton által rendezett *Egy nap Picassóval* című kiállításon huszonkilenc Jean Cocteau (1889–1963) által Pablo Picassóról (1881–1973) és baráti társaságáról 1916-ban készült fénykép látható. A sorozat első pillantásra szintén azt a benyomást kelti, hogy itt sem a műalkotások, hanem a művészek a főszereplők, akikre – hogy a kunderai hasonlatnál maradjunk – a néző rápillanthat, amint azok a bábokat mozgatják. Az, hogy a tárlat mégsem egy amolyan *Így élt...* (Picasso) típusú életrajzi ihletettséggű dokumentum-tárlat vagy szimpla initim-pistáskodás, annak a köszönhető, hogy a fotók nem önmagukban képezik tárgyát, hanem az őket „felfedező” Billy Klüver (1927–2004) olvasatában jelennek meg. E kiállításnak a valódi főszereplője ugyanis nem Pablo Picasso, de még csak nem is a fotókat készítő Jean Cocteau, hanem az a Klüver, aki többéves, először 1986-ban publikált¹ kutatómunkája során Cocteau fotóit szinte darabonként összegyűjtötte, majd egy történelmet meghazudtoló, több tudományág módszereit alkalmazó sziszifuszi munkával megmutatta, mit is kell kezdeni az utókornak azokkal a dokumentumokkal, amelyek valójában semmi másról nem szólnak, mint egy nagy művész ellesett pillanatairól. A kiállítás megtekintése vagy Klüver könyvének olvasása közben ugyanis egyszer csak azon kapjuk magunkat, hogy szinte irrelevánsná válik, hogy kik szerepelnek a fotókon és helyette inkább Klüvert követjük, ahogy a képek egy-egy milliméternyi részlete alapján újabb és újabb tényeket tárt fel a fotók készítési körülményeiről, majd a sorozatot a világ különböző helyszínein kutatva újabb elemekkel gazdagította, mint valami puzzlet, amelynek szétszóródtak a darabjai. Alkalmazott módszere – amellyel Orosz Márton írásának tanúsága szerint iskolát teremtett² – eredményezi, hogy szinte krimiolvasónak érezzük magunkat, ahogy a

1 KLÜVER, Billy: *A Day with Picasso*. In: *Art In America* (1986. szeptember). A sorozat később további fényképekkel bővült, így Klüver újra publikálta további kutatásaival kibővítve: KLÜVER, Billy: *A day with Picasso: twenty-four photographs by Jean Cocteau*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1987.

2 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. A könyv az egri Kepes Intézet 2014-ben rendezett azonos című

történetet követve megértjük, hogyan állt össze ez a jelenleg huszonkilenc lapot számláló sorozat és mit lehet belőlük kiolvasni. Kis túlzással azt is mondhatjuk, a nyomozás az elveszett tények és fragmentumok után Klüver kezében izgalmasabbá vált, mint maguk a fotók és a belőlük kiolvasott narratíva. A szerző intellektuális bravúrja abban áll, hogy Jean Cocteau fotóit nem pusztán dokumentumként kezelte, amelyek a picassói életmű forrásanyagai lennének (hiszen valójában egyetlen műalkotáshoz sem köthetők), hanem egy kontextust keresett a képek és a rajtuk lejátszódó eseménysor számára. Valójában ezzel az egészszel – az alkalmazott eszközökkel és a célkitűzésekkel – hajt végre egy módszertani bravúrt. Klüver kutatómunkájának tárgyaként Cocteau fotói egy műalkotásként is értelmezhető, kiállításra érdemes projekt gerincévé avanszálódnak. A kurátori döntés, hogy nem csupán az archív fotók lettek a megfelelő adatolással kiállítva, hanem Klüver feltáró munkájának folyamata látható – a módszereken, kapcsolatokon és eredményeken át –, szintén ezt, a műalkotásként való értelmezhetőséget kínálja fel. A kiállítást kísérő kiadvány – amelyben először jelent meg magyar nyelven Billy Klüver kutatása a saját prezentálásában – előszava is megerősíti ezt az olvasatot, egyrészt mert „Cocteau fényképei, megtalálásuk és rekonstruálásuk története egy olyan kiállítás témája [...], ami nemcsak a klasszikus avantgárd legendás alakjainak néhány együtt eltöltött pillanatát elevenítené föl, de egyúttal előrevetítené a 21. század technológia alapú, a mérnökök és a programozók által írt művészettörténetet is.”³. Ugyanakkor az előszó részletesen mutatja be Klüvert, aki nem történész, hanem egy mérnök végzettségű, művészként és kurátorként is tevékenykedő alkotó volt. Robert Rauschenberggel és Robert Whitmannel közösen hozták létre az Experiments in Art and Technology (E.A.T.) elnevezésű new yorki művészcsoporthoz, amellyel tevékeny részesei voltak a tudomány és művészet határmezsgyéjén létrejövő alkotások születésének, s ezekre a jelen tárlaton látható Klüverhez köthető művek is rávilágítanak. Cocteau fotóinak ilyen módon való kiállítási beágyazottsága arra ösztönöz, hogy túllépünk a fotó mint dokumentum értelmezésen és helyette azon a problémán (?) kezdünk el gondolkodni, valójában miért érdekesek számunkra a Picasso egy átlagos délutánját megörökítő fényképek, vagy általánosságban téve fel a kérdést, jelentős emberek jelentéktelen pillanatai?

Jean Cocteau huszonkilenc fényképével egy délután eseménye rekonstruálható. „1916. augusztus 12., szombat. Meleg, napsütéses idő, a hőmérséklet eléri a 27 C fokot is. Jean Cocteau valamikor 12:30 és 12:45 között megérkezik a montparnasse-i Café de la Rotonde-ba, hogy együtt ebédeljen Picassóval.”⁴. Cocteau magával viszi a találkozóra fényképezőjét is, amin 2015-ben már meg se lepődünk, hiszen a nyugati civilizáció embere ma szinte egy lépést sem tesz valamely képalkotó kütyü nélkül, de gondoljuk bele, itt még csak 1916-ot írunk! A délután további eseményei és szereplői egészen kb. ötórai elválásukig megörökítődnek Cocteau fényképezési hóbortjának köszönhetően. Szögezzük le rögtön, nem jó fotókról beszélünk, sem technikai, sem „művészi” értelemben. Véletlenszerű, spontánnak ható, mégis beállított jelenetek, rosszul vetülő árnyékok, szerencsétlenül sötéten hagyott arcok, lemaradt fejek, szerencsétlen képkivágatok, vagyis igazi privátfotók⁵. Jean Cocteau-nak azonban hiba lenne a szemére vetni, hogy minden fotós szenvedélye

időszaki kiállításának kísérőkiadványa. Szerkesztette és előszóval ellátta: OROSZ Márton. Alapítvány a Komplex Kultúrakutatásért, Eger, 2014. 9. p.

3 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 11. p.

4 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 28. p.

5 Feltűnő ez annak fényében, hogy a *Picasso egy napja* tárlat mellett a Vaszary Villa Robert Capa emblematisz fotóiból mutat be válogatást, aki méltán lett világhírű fényképész, hiszen a legembertpróbálóbb háborús helyzetekben is ura maradt kamerájának, igaz, Cocteauhoz képest néhány évtizeddel később,

mellett amatőr maradt e műfajban, mondhatni, valójában nem ezért szeretjük, hanem irodalmi életművéért, még akkor is, ha más területekre – festészet, filmművészet – tett kirándulásaival szintén figyelemre méltót alkotott. Billy Klüver Cocteau fotóira akkor figyelt fel, amikor 1978-ban „dokumentum jellegű fényképeket”⁶ kezdett el gyűjteni a párizsi montparnasse-i művészvilágról. Ezeket a jórészt ismeretlen alkotóktól származó, később ismeretté vált művészeket ábrázoló fotókat könyv formájában publikálta is (*Kiki's Paris: Artists and Lovers 1900-1930*. Abrams, New York, 1989.). S e ponton ismét fel kell tennünk a provokatív kérdést: miért? Hangsúlyozzuk, Cocteau képein olyan képzőművészek tűnnek fel, akiknek művészete jól ismert: Picasso mellett a képeken feltűnik Max Jacob, Henri-Pierre Roché, Manuel Ortiz de Zárate, Marie Vaszilijeff, Pâquerette (Picasso aktuális barátnője), Moïse Kisling, Amadeo Modigliani, André Salmon. Ráadásul levelezéseik – amelyeknek vonatkozó részleteit Billy Klüver könyve is közli – is megvilágítja azokat a jól ismert kapcsolatokat, amelyekről e fotók is tanúskodnak, nevezetesen, hogy a fentebb sorolt személyek ismerték egymást, összejártak. A fotók tehát nem világítanak rá semmiféle új tényre, az igyekezet, hogy valamely konkrét műalkotás születéséhez kösse őket Klüvert arra vezet, hogy valószínűleg a találkozó apropóját Cocteau és Picasso közös munkájának a *Parade* című balett részleteinek megvitatása adta. Az eddigi Picasso szakirodalom előtt sem ismeretlen, hogy a Szergej Gyagilev párizsi Orosz Balett társulatának Cocteau által írt *Parádé* című balettjéhez Picasso által tervezett jelmezekről és díszletekről 1916 májusától az 1917. májusi bemutatóig többször is egyeztettek. Klüver azonban közölt két Cocteau-tól származó levélrészletet, amelyben a szerző meglehetősen lekezelő arroganciával írta barátjának, Albert Gleizes-nek 1916. augusztus 13-án, tehát az ominózus délutáni, fényképezős találkozó másnapján: „Picasso szentimentális mandolinjátékos és könnyörtelen pikador. Erőszakkal elcipel magával a Rotonde-ba, de én megugrom akkor is, ha az ő fiatalokból álló társasága tárt karokkal fogad. Továbbá ezeket a kubistákat hibáztatom azért, amiért »létrehoztak egy kört« a Rotonde-ban, vagy a Dome-ban [ide rajzolt két kört]. Én úgy gondolom, hogy a kávéházi asztal melletti ücsörgéstől az ember terméketlenné válik. Vannak ott fiatalok, akik tehetségesek, de nem tudnak semmit a kávézón kívüli világról, és annak a képnek az alapján ítélnek, amit a kubisták vázolnak fel nekik”⁷. Egy fanyalgó Cocteau, aki alig egy napja lelkesen kattintgatta fényképezőjét, hogy ezt a „mulatságos mandolinjátékost” és barátait megörökítse, de nem tesz említést arról, hogy Picassóval megvitatott volna bármit is a *Parádé* díszleteiről vagy jelmezeiről. Máshol említi ugyan, hogy „az utca közepén történt az is, a Rotonde és a Dome között, hogy Picassót felkértem a Parádéra”⁸, itt viszont konkrét dátum nincs. Ez természetesen nem zárja ki, hogy megtették, sőt vajmi nehéz elképzelni, hogy e munkáról ne esett volna szó, de, hogy ez lett volna a találkozó indoka, nem nyert megerősítést, az viszont kiderült, Cocteau erős fenntartásokkal viseltetett e fényképsorozat kedves, bohóckodó csoportjával szemben, sőt mintha általában a kubizmussal szemben is. Utóbbi azért is meglepő a *Parádé* végső jelmezeinek tükrében, hiszen Picasso valódi, két lábon járó kubista szobrokká változtatta a cocteau-i színdarab táncosait és későbbi cocteau-i írások azt sugallják, a *Parádé* jelmezeinek megosztó sikere vagy bukása imponált a szerzőnek, „hiszen megtört a jég és a *Parádé* előkészítette a terepet ahhoz, hogy a benne dolgozó modern művészeket a háború után tömegesen elfogadják.”⁹

ami a technika fejlődésének szempontjából nem elhanyagolható tényező.

6 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 13. p.

7 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 37. p.

8 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 119. p.

9 KLÜVER, Billy: *Egy nap Picassóval*. I. m. 122. p.

Miért érdekesek akkor számunkra mégis inkább Cocteau fényképei? Miért gyűjtötte Klüver szenvedélyesen a századforduló művészvilágának képi lenyomatait? Miért szemlélgetjük ezeket olyan szívesen? Honnan a vágy, hogy a művészetükkel híressé vált alkotók arcába nézhessünk, vonásaikat vizsgálhassuk? Mit vélünk megtudni olyan fotókból, amelyek nem dokumentálnak különleges helyzeteket, nem szépek önmagukban, csupán híres emberek ellesett pillanatai? A kunderai Goethe rémálomra visszautalva, miért a művészt és nem a műveket vizsgáljuk? Természetesen ál-kérdések ezek, hiszen a válasz éppen az, amire egyébként pont a modern művészet (tegyük bármikor is a születését) irányította rá a figyelmet: mert az individuumot keressük a műalkotásokban. Minden avantgárd tiltakozás ellenére, miszerint a művészet nem önkifejezés, hanem konstrukció, mégis a személyiség jegyeit, az életrajzi események lenyomatait kutatjuk a művek és életművek vonatkozásában. Hisszük, hogy a Jean Cocteau fotóin először dokumentált picassói mosoly rávetül a korszak műveire, s hogy ez a mosoly elárulja egy zseni agytekervényeinek különös mozgását, amely révén megfejtjük a megfejtethetlent. Örömmel nyugtázzuk, hogy bár 1916-ot írunk és a Picassót sújtó számos szomorú esemény, amelyet a klasszikus művészettörténeti/történeszi kutatómunka tárt fel (frontra távozó barátok, szerelmesének elvesztése, a nem-franciákat sújtó izoláció) mégsem taszította olyan mély depresszióba az alkotót, hiszen lám, 1916. augusztus 12-én délután mosolyog és szerelmes pillantásával illeti szíve hölgyét. Igaz ez? Hiszen látjuk! De tényleg ezt látjuk vagy inkább azt, amit Cocteau levele sejtet; egy vidám, a kávézón kívüli világról semmit sem tudó, egymáshoz szokott asztaltársaságot, élén Picassóval, aki mosolyog a már elismert, népszerűségnek örvendő Jean Cocteau kamerájába? Eldönthetetlen, valójában a tényen kívül, hogy Picasso mosolyog egy adott pillanatban, semmi többet nem tudunk meg a fotóról, legfeljebb a levelekből, írásokból is rekonstruálható baráti kör személyeire kapunk látható bizonyítékot. Viszont, amit a fotók pusztá létezése bizonyít és felkínál, az a fajta narratíva, amit leginkább a „mindeközben” típusú összefoglalók nyújtanak. Arra a történelmi és művészettörténeti eseményeket összegző tabellára gondolok, amely sok monográfia elengedhetetlen részeként a nagyvilág történetét (például kitört az első világháború 1914 nyarán) az adott művész pillanatnyi produktumával állítja párhuzamba (Picasso zöld csendéletei), majd, ha igazán szerencsés a monográfus, illusztrációként odahelyezi a tabella mellé a művészt, amint a korszak egyik jellemző képét festi. Miért teszi ezt a művészettörténész? Nomen est omen: történeszi vénája konkrét eseményhez akarja kötni a művet, mert hiszi, a mindennapok történeteiben benne élő alkotó világra adott reakciója vagy éppen e reakció elmaradása állásfoglalást jelent. A művészt alkotás közben látni pedig lényegében azt a hamis illúziót kelti, hogy alkotó és alkotás szinte egy, és a néző műalkotás születését látva tanúja lehet az ihletett pillanatban megszülető egységnek. A művészettörténeszi hivatás szerencséjére sokszor valóban sikerül eseményt és művet egymásnak megfeleltetni. Szűken vett témánknál maradván Picasso egyik fő műve, a *Guernica* általános háború- és erőszakellenessége kiolvasható ugyan pusztán a vizuális megjelenítésből, de hogy miért pont *Guernica* a kép címe és mi indokolta ezt a mélyen emberi kirohanást az erőszak ellen, azt csak az 1937. április 26-án, a kép címét adó baszk kisvárost érő embertelen támadás ténye magyarázza, sőt ez is csak pusztán katalizátorként értelmeződik, ha az egész 1936 és 1939 között zajló polgárháború eseménysorának és annak a spanyol nemzetre és kisebbségeire gyakorolt traumájának tükrében értelmezzük Picasso emblematikus festményét. Esemény és mű konkrét párhuzamba állításakor tehát ez esetben a festmény mellé egy, a várost ért bombázást felidéző fényképet lehetne társítani, vagy – kevésbé didaktikusan – akár éppen a Vaszary Galériában a Cocteau/Picasso-kiállítással egy időben látható Robert Capa által szintén a spanyol polgárháború borzalmaikat megörökítő, a *Guernica* ismertségével vetekedő emblematikus fényképet, a *Milicista halálát*.

Ez a – nevezzük így – mindeközben-szemlélet motiválja – meglátásom szerint – azt a Klüvert is folyamatosan mozgásban tartó vágyat, hogy a Cocteau fotók egészen pontos születési körülményeit rekonstruálja, és ne elégedjen meg azzal, hogy felismerte az ismert arcokat a fotókon.

Ha Goethe rémálmával kezdtük, akkor nem mehetünk el a kurátorok rémálma mellett sem szó nélkül egy kiállítás kapcsán született írásban. Adva van a rendező számára egy tökéletes konstrukció Klüver fényképsorozatával, alapos háttér munka a kontextusról, sőt a műtárggyal való kapcsolódási pontot is kijelölte Klüver, hiszen számos levelet publikálva könyvében felállított egy meggyőző konstrukciót a látottakról. Olvasatában egy jelentős mű, a *Parádé*, Cocteau-Picasso közös balettelőadásának születésének pillanataiban készültek a fényképek, történetesen éppen akkor, amikor Cocteau felkérte Picassót, hogy az általa írt darabhoz jelmez- és díszletterveket készítsen. Kézenfekvő lenne a sorozat mellé a *Parádéra* készült Picasso műveket társítani, de persze mint efemer jelmezek, díszletek azok megsemmisültek. Néhány fotómásolat ismert ugyan, de akkor ez ismét csak dokumentáció lenne. Művekre lenne szükség, amelyek, ha már nem is ezt a munkát, de a korszak Picassójáról, az 1916. augusztusi mosolygós művészről mondanak valamit, rávilágítanak arra, miért érdekes számunkra ő, konkrétan tehát minek a kontextusa a cocteau-i fotósorozat? A rémálom pedig ott kezdődik, amikor a rendező szembesül azzal, ha hazánkban először be is tudja mutatni ezt a remek Cocteau-Klüver munkát, képtelenség hazai gyűjteményekből a megfelelő műveket megtalálni a tökéletes mindeközben-típusú párhuzamossághoz. A legtöbb, ami a fotók mellé társítható volt – de persze ez sem kevés – azok a Picasso grafikák, amelyek a Szépművészeti Múzeum gyűjteményének nem egyszer bemutatott lapjai és némelyikük a művész legszebb grafikai közé tartozik, viszont sajnos nem ebből a korszakból származnak. Természetesen, arra mindenképpen fényt derítenek, ki a művész, akinek egy napja fényképsorozaton megörökítődőtt.

A bemutatott művek legszebb darabjai a *Mutatványosok*-sorozat (1905), amely annak a rózsaszín korszaknak (1904-1906) a „terméke”, amit eredetileg a Picassót jól ismerők nem így, hanem harlekin korszaknak neveztek a szakirodalomban, éppen az itt is látható cirkuszi tematikára utalva. Valójában ez és az ezt megelőző kék korszak (1901-1904) alapozta meg a művész hírnevét, ekkor figyelt fel rá a kritika és anyagi sikeressége is ebben a melankolikus, hagyományokból sokat merítő, ugyanakkor újszerű komponálású, redukált formaképzésű, e hidegtű-sorozat által is képviselt periódusban rejlik. Ennek a korszaknak a sikeressége nem csak pillanatnyi csillogást jelentett, egyrészt, mert annál Picasso sokkalta nagyobb ambíciókkal megáldott alkotó volt, sem minthogy megragadjon egyetlen formavilágban, másrészt, mert rájött, ez a siker csak híd a többi irányába. „A fiatalkori sikerem lett a védőpáncélom. A kék korszak, a rózsaszín korszak megannyi pajzs volt, amely megvédett.” – fogalmazta meg és folytatta: „A sikerem ortalma alatt megcsinálhattam, amit akartam... mindent, amit akartam.”¹⁰. A két korszak sikerességében bizony szerepet játszott az a melankólia, amely a kéket mélyebben, a rózsaszínt már kevésbé, de áthatja. A korábbi szegénység-tematikát a mutatványosok, vagyis a cirkusz világa váltotta fel, s így a társadalmilag nyomasztó gondolatok helyét a művész szerepe, helyzete vette át, bekerülve abba az ismerős, európai, művészeti kontextusba, amelynek alaphangját Antoine Watteau (1684-1721) bohóca adta meg a maga csendes szomorúságával, de amelynek népszerűségéért sokat tett a nem sokkal korábban, 1901-ben elhunyt Henri de Toulouse-Lautrec is. Picasso grafikáinak elhalványuló, szürkéségbe úsztatott, többnyire a nézőtől elforduló alakjai maguk a megtettesült magányosság. A pszichologizáló hangulatot erős, de hajszálvékony, remegő kontúrokkal jellemezhető stílus erősít fel, hogy érezzük, még a vonalak is egymagukban futnak, stilizáltságuk csak felerősíti fragilis létüket. Mindez – az elmúlást, a művészi sorsot, az alkotói lét csendes magányát középpontba állító tematika – egy jellegzetes monokróm világba csomagolva nagyon jól passzolt a századforduló hangulatába, és olyan művészekkel mutat eszmei kapcsolatot, mint a Barcelonában nagy népszerűségnek örvendő, és

10 BRASSAI: *Beszélgések Picassóval*. Corvina Kiadó, Budapest, 1968. 132. p.

honfitársai által is igen kedvelt francia Eugène Carrière (1849–1906), vagy a mind nagyobb kultusszal rendelkező James Abbott McNeill Whistler (1834–1903), akinek kék- és rózsaszín tónustanulmányait Picasso is láthatta 1903-as párizsi posztumusz kiállításán. Picasso sikerének oltalma alatt 1906 után fokozatosan elfordul ettől a világtól, s a pszichologizálást végleg a formaproblémák kutatása váltotta fel, mindinkább az *Avignoni kisasszonyok* irányába mutatva. Magával vitt azonban, a kiállításon a *Mutatványosokkal* illusztrált korszakból, egy formai redukációs képességet, amely a kubista absztrahálás alap gondolatként ismét felbukant, csakúgy, mint a kontúrok meghatározó szerepe, amely az új formavilágban a melankólia hatása alól végképp felszabadulva sokkal erőteljesebben dominál majd, de meg kell említenünk azt is, a rózsaszín színvilág még az 1907 nyarán születő *Avignoni kisasszonyokon* is tetten érhető. Az új korszak az előképektől, hagyományoktól való elszakadást is jelenti Picasso életművében, s ehhez nemcsak a siker adta biztonságra, de bátorságra is szüksége volt, hiszen éppen ezt a biztonságot sodorta veszélybe. Brassai Picassónak ezt így fogalmazta meg: „Kevés művészen van meg az a képesség, amellyel magának sikerült elfogadtatnia az *Avignoni kisasszonyokat*. [...] Matisse-től hallottam egyszer: A képességen felül még erő is kell, hogy meg tudjuk védeni.”¹¹ Picasso – és ezzel elérkezünk éppen ahhoz a dátumhoz, amely voltaképpen a cocteau-i fotósorozat szempontjából egyedül fontos – egészen 1916-ig „védte” a remekművet a szélesebb kritika keresztüztétől. Ez a közel kilenc hónapon át készülő, több mint 800 előtanulmányt igénylő munka évekig csak a beavatottak, csak a baráti kör és a műterembe bejáratos más személyek számára volt ismert egészen az ez év nyarán nyílt és pár héttel az ominózus augusztus 12-i találkozó előtt bezárt Salon d’Antinon való bemutatásáig. A szélesebb publikum azonban csak 1925 után ismerte meg, amikor először került publikálásra a *La Revolution surrealiste* lapjain, miután 1924-ben szürrealista barátai ösztönzésére Jacques Doucet megvásárolta. Picasso Cocteau fotóin megörökített mosolya így akár annak az eseménynek is szólhatott, hogy az időközben mind nagyobb viharokat kavarázó, Georges Braque-kal (1882–1963) közösen sikerre vitt kubizmus, nem csupán legjelentősebb, de egyben legkorábbi remekével lepte meg a műértő közönséget. E picassói „csíny”, a titkos művel való előrúkolás a megfelelő dramaturgiai pillanatban, fontos adaléka Billy Klüver szerint is a cocteau-i fotósorozatnak, hiszen könyvében kitér részletesen az eseményre, ráadásul rámutat arra is, hogy a fotókon szereplő művészek mindegyike szerepelt a Salon d’Antin tárlatán. De nem csak e nevezetes mű és a hozzákapcsolódó számtalan vázlata lehet jó párhuzama a fotókon megidézett eseményeknek. 1916 ugyanis az újbóli nagy váltás éve volt Picasso oeuvre-jében. A kubista korszak lassan átadta helyét egy klasszicizáló formavilágnak, amelyet sokan akkor is és később is valamiféle háborús trauma okozta visszaesésnek értékelték az életműben. E radikális művész ugyanis egyszer csak nem kis mértékben meglepve környezetét visszatért a figurális, plasztikus jellegű, monumentális formaképzéshez, s közel egy évtizeden át kis is tartott mellette. Az már csak később tűnt fel sokaknak, hogy mindemellett továbbra is készített valódi, de már festőibb kubista műveket is, és a kettő ötvözésének képessége a második világháború utáni művészetében (például a velázquezi ihletettséggű *Las Meninas*-variációkban, 1957) páratlan gazdagsággal köszön vissza. Velázquez alakjának – aki számára is, de honfitársa, Salvador Dalí számára is meghatározó művészalak volt – romantikával átítatott világát idézi elénk a balatonfüredi tárlat *Férfi spanyol gallérral* című linómetszete 1962-ből, de emellett a kubista szerkesztést expresszív hangulattal és figuralitással ötvöző képi világot képviseli a *Dohányzó férfi* (1964) című akvatinta.

Különös, de egy időben a cocteau-i fényképek világától messze eső grafika áll eszmeiségében a legközelebb a mosolygós Picassót megörökítő a fotókhoz. A *Műteremben* című lap (1965, hidegtű, akvatinta) problémafelvetése voltaképpen nagyon hasonló ahhoz, amit Picasso érezhetett abban az időszakban – s nem véletlen, hogy élete során többször visszanyúlt ehhez a témához –, amikor a fotók készültek. A művész helyzete, a művész önazonosságának kérdése az, ami e témában minduntalan foglalkoztatja az alkotókat. Az 1916-os

11 BRASSAI: i. m. 131. p.

év „eseményei” – s itt hangsúlyosan ne a történelmi, életrajzi vonatkozásokra gondoljunk, hanem a művészi útkeresésre – mutatják, hogy Picasso művészetével soha sem akart nyugvópontra jutni (noha kétségtelen, s ez e kiállításon is megfigyelhető, hogy mint minden művészt, őt sem kerülhette el bizonyosfajta manírosság, egy-egy jól bevált megoldás szerencsétlen rögződése). Nem akart 1916-ban sem és 1965-ben sem, amikor az öregedő festő képében egy festővászon előtt meglehetősen szorongva állva ábrázolja önmagát, kezében kissé görcsösen, a vászonnak szegezett ecsettel. A vászon mögött a „téma”, a női modell hatalmas testével, fenyegetően uralkodik, alakja a kép szélére szorítja az alkotót, aki kicsinek, öregnek és passzívnak tűnik a monstrummal szemben. Ismerve azonban azt az ősi igazságot, hogy nem az a bátor, aki nem fél, hanem az, aki képes a félelmén felülemelkedni, nem csodálkozunk azon, hogy Picasso itt is fel merte vállalni, félni szabad az üres vászon előtt éppúgy, ahogy a focista fél a 11-es rúgás előtt. A megújulásra a 20. századi művészetben kétségkívül legtöbbször képes alkotó a bátorságáról minden korszakváltásakor tanúbizonyságot tenni, hiszen a képesség kilépni saját komfortzónánkból és megkockáztatni a sikertelenséget a legnagyobb kiváltsága. Picasso 1916-ban már több irányváltást hajtott végre művészetében, mint sok alkotó egész oeuvre-jében, s még legalább ennyit fog ezután, a Cocteau által megörökített és Billy Klüver által bravúrosan a világ folyásának egy adott pillanatához rögzített mosolyába azonban azt a hamis, de a számunkra lelkesítő illúziót láthatjuk bele, hogy mindez még csak nehezebbre sem esett.

Pablo Picasso, Marie Vassilijeff

Fehér Dóri

A SZÉP TÖRTÉNETEK HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL

Balázs Attila: Szép kis történetek. zEtna Kiadó, Zenta, 2014.

Amikor Balázs Attila legújabb kötetét vesszük kezünkbe, még nem sejtjük, miféle kalandos, veszélyekkel teli vállalkozásba kezdünk. A szerző első mondatában egyik előző könyvére mutató önreflexióval indít, s a kezdés alapvetően két lehetőséget kínál: vagy arra ösztönöz bennünket, tüstént kezdjünk el kutatni a Balázs Attila-i szöveg univerzumban, másszuk meg nyulaktól hemzsegő hegyeit-völgyeit, merüljünk alá delfinekben gazdag felszíni vizeiben, vagy könnyelműségtől vezérelve túllendüljünk ezen a kínálkozó lehetőségen, s fejest ugorjunk az előttünk feltáruló Szép kis történetekbe. Akárhogy is döntünk azonban, e gesztustól fogva világossá válhat számunkra, Balázs Attila nem az az író, aki az út szélén felejtene olvasóját egy idegennyelvi országban, ahogy a magyar telepeselek hagyták magára szerencsétlen Kerényi Fricit – a fent említett sztori hőst – az immár teljesen elnéptelenedett amerikai Újbudán. Miután sorra köszönnek vissza a Jugoszláviai magyar irodalom történetéből ismerős vagy ott már nem szereplő könyvcímek, elkezdhetjük azon is törni a fejünket, vajon írónk azon jó hírű, posztmodernnek nevezett alkotók sorába tartozik-e, akik időnként saját géniusztól való erőteljes megindulásukban kénytelenek leemelni párás szemüvegüket, hogy kockás, netalán csíkos ingük egyik sarkában megtörölgessék azt.

Elbeszélőnk – akit bátran nevezhetünk egyúttal a szövegek mindent tudni vágyó narrátorának – a budapesti Király utca, a Cimbora Söröző és a közeli régiségbolt alkotta képzeletbeli háromszögben lebeg, s akár akarja, akár nem, folyamatosan benne él az általa mondott mesékben. Hol a családtörténetre utalás (*Nálunk a labda*), hol egy-egy magánjellegű szerelmi szál (*Számmörtájm*), máskor pedig a háttérben meghúzódó, az olvasót ki- és beszólásaival mégis folyamatosan terelgető kommentárjai adnak alkalmat arra, hogy érzékeljük jelenlétét, mely épp annyiszor minősül áldásosnak, ahányszor nem. Egyébként is elgondolkodtató, vajon nyerünk-e bármit ezekkel a kiszólásokkal: talán jogos kérdés, kiépíthető-e ilyen módon egy (ál)bizalmi kapcsolat az elbeszélő és az elbeszélést befogadó, „új tudásra, új izgalmakra éhes (főképp női) olvasó” (135.) között. Áradnak a sztorik, akár tavasszal a Duna, képtelenek megmaradni a medrükben, folyamatosan méretes uszadékfák, át- és túlfolyások, csalóka örvények szakítják meg őket, melyek időnként sehová sem vezető holtágnak bizonyulnak, a mesélés hanyag eleganciája révén pedig sajátos (és sajnálatos) módon azonos jelentőségre tesz szert Victor Hugo „camdeni bolhapiacról származó [...] kis tzubák barmóczá[jának]” (30.), azaz tengerimalacának élete végén jelentkező mélydepressziója, mely mániákus gyűjtőszennedéllyel párosul, mint Gion Nándor utolsó hónapjainak hiteles, egyúttal megrázó leírása. Értékelnünk kell ugyanakkor az öncenzúrára való hajlamot, mely esetenként kíméletlenül előtör: „Ha nem is nyerek vele a módfelett eredeti szövegnyitások virtuális versenyén, mégis így kezdem: megsárgult újságkivágás került a kezembe minap. Az újvidéki *Magyar Szó* napilap egyik régi számának furcsa cikke arról tudósít...” (40.). Gyakran jótékonyan enyhít ilyen helyzetekben a mentőövként szolgáló (ön)írónia, de a hasonlatoktól, metaforáktól, jelzőktől zsúfolt körmondatok túlbuzjanzása következtében valóban élvezetes, letisztult (rövid)próza (*Evetyr, a hatyú; Figónak nincs is nyaka*) csak nyomokban lelhető fel.

A narrátor bevallása szerint „néha érdemes megfigyelni, mi mindenből, illetve ki mindenből lesz irodalmi mű a körülmények gyakorta véletlenszerű egybejátszása folytán” (144.). S hogy hitelességét minden kétséget kizáróan bizonyítsa, a szép kis történetek forrásául a krónikákat, legendákat, mondákat, lexikonokat, irodalomtörténeteket, újságcikkeket, egyszóval mérvadó szakliteratúrát, sőt a tengeri palackposta üzeneteit, de szájhagyományban élő anekdotákat is felhasznál, hogy a rendelkezésére álló anyagmennységből teljes értékű, relevanciával bíró sztorikkal járuljon elénk. Megfogalmazódhat bennünk a balsejtelem: a hiteles forrásokhoz miféle plusz információt, többletjelentést képes hozzáadni a jelen esetben közölt anyag. Megképződik-e egy-egy irodalom- és kultúrtörténeti igényű átirat, létrejön-e majdnem tökéletes stílusimitáció, képes-e hitelt érdemlően tovább-, esetleg újraírni élettörténeteket, vagy ismert és kevésbé híres személyiségek kacskaringós pszeudopletykatörténeteit tartjuk a kezünkben. Ezek a mesék azonban rosszul, sőt, sokszor bosszantóan hatástalanul végződnek. Elbeszélünk, amúgy számítva eme rosszindulatú feltételezésre, előrukkol szarkasztikus replikájával: „... amivel az irodalom érintkezésbe kerül, az a szűz tények szempontjából szükségszerűen kontaminálódik és deformálódik. Mondják, a szó elrepül, az írás megmarad. Na igen, de mi van akkor, ha a megmaradt írás álltényeket rögzít?” (138.). A történetek szempontjából azonban teljesen érdektelen, vajon fiktív hősök valós vagy referenciával bíró szereplők kitalált történeteivel van dolgunk, hiszen a narrátor leggyakrabban tét és büntett nélkül folytat világra szóló nyomozást.

A kötetéről szóló kritikájában Csuha István kiemeli, hogy az alcímbe egységesen elbeszéléseknek minősített írások voltaképpen nagyfokú műfaji heterogenitást mutatnak, s egyaránt megtalálhatók köztük a már említetten kívül a klasszikus építkezéssel szerveződő novellák (*Szerelmem, Delphine*), esszé-, illetve tárcaszerű szövegek (*Tarzan Szenttamáson; Az ördög és a neokretinizmus*), továbbá ötletszerű szkeccsek, melyek leginkább margináliák, lapszéli bejegyzések benyomását keltik (*Király-tükröcskék*). A történetmesélésre, szövegalkotásra való, szükségszerűen visszatérő önreflexív utalások Balázs Attila írói stílusának alapjellegzetességeként definiálhatók. Az intertextuális játék, ana- és kataforikus utalásrendszer széles horizontokat, szerteágazó ösvényeket nyit meg a kötet és az életmű értelmezésben is, de szerzőnk folyamatosan emlékezteti is magát: „a még érvényben lévő nemzetközi literáris egyezmény, vagy inkább laza jó ízlés szerint is minden kb. 30 ezer leütésnyi írásban legalább 3 direkt előrejelzés kockáztatható meg” (134.). Lehet ezt szeretni, lehet dühösen lecsapni a könyvet, vagy egyszerűen belefeledkezni a *Yellow Submarine*-ba, mely a The Beatles ominózus tengeralattjárójával való újvidéki látogatásának krónikája, amiből az is kiderül, a helyi kábelgyári munkások akkor is örültek a bandának, amikor annak esze ágában sem volt a gyárban koncertezni, John Lennon remek felesgölt rúgott a helyi ékszerész legnagyobb örömére, George Harrison kíváncsiságtól vezérelve beállt gitározni Dimitrijevic Bogdán nagyzenekarába, a Duna utcában pedig „jól körülnéztek a Beatleseink, majd a török cukrászdában megittak egy kávét. Kicsit meglepődtek, mert nem olyan zaccoshoz szoktak, de ha már egyszer török, el kellett fogadni” (121.). A *Szerelmem, Delphine*-ből megismerhetjük Greory Pack, dabasi születésű delfinidomár és bűvár történetét, aki időnként szexuális kapcsolatot létesített az általa gondozott, szerelemre éhes emlősökkel, mely elbeszélünk nemi identitásában is gyökeres változásokat eredményezett, s ezután örök delfinszerelmet hajszolva élte nyomorúságos életét. Vagy ott a *Művész halála*, amely pátosztól és tragikumtól mentesen beszél a valódi művészet mulandóságáról.

Balázs Attila *Szép kis történetek* című elbeszélés-gyűjteménye időnként próbára teszi a befogadó türelmét, feszegeti humorérzéke határait, a délutáni unaloműző magazinlapozgatás helyett mégis biztosabb, szórakoztatóbb, s talán maradandóbb olvasmányélményt kínál számunkra.

Pablo Picasso

Szegedi-Szabó Béla

IRGALOM NÉLKÜL

Jégszivárvány (legújabb norvég drámák)

Fordította: Kovács katáng Ferenc és Borka László

Drámatájak 4. Napkút Kiadó, Budapest, 2014.

... Akkor ki is vagyok? Ha a szavaim már semmit sem jelentenek? Ha a mozdulataim nem számítanak? Hiszen éppen a szavaim, a mozdulataim vagyok. Szavak és mozdulatok...

*Arne Lygre: **Eltűnök** hirtelen*

A misztikus ködöktől csatakos észak képe után mindig is kimondhatatlanul vágyakozott az alföldi ember. Nem volt ez más, mint a borongó szépség iránti örök nosztalgia, amely egyben menekülési útvonalat is kínált számára. Ha a messzi, ködös távolokat kémlelte a poros földek fölött, pontosan tudta, hogy merre lehet átszelni a tájat, hogy botcsinálta Caspar David Friedrich-i vándorként egyszer megérkezessen a mesés fjordok országába. A téli vidékek áttetsző csendje, rideg és zordon világa, a különös fények, a meredek hegyek árnyéka a kristálytisza gleccsertavak fölött: ez a transzcendencia (mint a délibáb) mágnesként vonzotta a puszták örök lakóját.

Nemrég egy szakavatott magyar regényírója, megfigyelője is akadt ennek a messzi térségnek, e különös vonzerővel rendelkező országnak: Kun Árpád, aki családgondozóként él és dolgozik Norvégiában, megírta nagyszerű művét, a *Boldog észak* című regényt, magyar szemmel, sajátos nézőpontból láttatja ezt a számunkra többnyire ismeretlen vidéket. Eddig inkább csak Ibsentől tudtunk róla mélyebbet. Az ő hatása, látásmódja és valóság szemlélete, úgy fest, mai napig múlhatatlan, hiszen a Napkút Kiadó Drámatájak sorozatában megjelent legújabb norvég drámák szerzőire is igaz ez a megállapítás. Ez volna hát a norvég lélek valódi formája? Ridegség és a létezés illúziótlan tudomásulvétele? Ne feledjük: Ibsen egyik kevésbé ismert drámájának jelképes címe: *Ha mi holtak föltámadunk*.

2014-ben jelent meg *Jégszivárvány* címmel a legújabb kortárs norvég drámákat tartalmazó kötet, amelyben hat színmű kapott helyet. A darabok fordítója – egy kivétellel – és közreadója: Kovács katáng Ferenc, akit tisztelet illet, hiszen minden ilyesfajta vállalkozás, küldetés tudat komoly figyelmet érdemel mind az olvasók, mind a színházi szakma részéről.

Arne LYGRE (szül. 1968) *Eltűnök hirtelen* igen komor hangulatú, mély tragikumot hordozó alkotása. A történet családi berkeken belül zajlik, az Én (egy nő) monológjával kezdődik, amely egykedvűen vall az életéről: rezignáltan mesél a múlttól, a jelenről, a szomszédokról, de már rögtön kiderül, hogy életét át- meg átszővi valami kimondhatatlan, fojtott szorongás. Majd hirtelen

megkettőzve látja magát: egy másik nőt vizionál, aki szintén egyedül van valahol egy szobában és azt hajtogatja: erős vagyok. Majd az együttélés nehézségei kerülnek monológjának középpontjába: miközben férjét várja haza, akit nagyon szeret, mégis kimondja, teljesen nem érthetünk meg senkit. „Az ágy közös, a párna nem”, írja Pilinszky, és a dráma ezen részletében éppen ez definiálódik. Az Én saját létének koordinátáit igyekszik szavakba foglalni, meghatározni, akkor is, amikor az elképzelt, másik nőről beszél: „A testét mint egy tárgyat viszonyítja a plafonhoz és a falakhoz. A behatároló térhez. És benne, ő maga ... Egyedül vagyok, mondja. Ez az én erőm.” Majd felsejlik a tragikum, amikor kijelenti: „Volt egy gyermekem ... a szemem fénye volt. Boldogságossá varázsolta a közönséges pillanatok is.”

Megérkezik az Én valóságos szomszédja, a Barátnő, akivel egymás közt mély baráti kapcsolatot ápolnak. Mégis a nevek nélküli szereplők személytelensége nyilvánvaló, valódi nevüket, identitásukat veszítő akárkik, bárkik drámája ez. Újra tömondatokban, tömören utalnak saját helyzetükre, a városra, ahol leélték életüket. Az Én saját félelmeiről beszél, ami meghatározza az életét: „...Néha a rettegésre gondolok ... A saját félelmemre, és a másokéra.” A két barátnő újra meg újra győzködi egymást, hogy ami elmúlt, s ami még hátravan, az nem hiábavaló. Az Én elméjét azonban mindig a folyton ott ólálkodó haláltudat tartja fogva: „Azt hiszem, egyedüllétre van szükség. Mintha mások életének semmi köze nem lenne a saját valóságunkhoz.” Nyelvi szempontból az Én mintegy hermetikusan zárt teret hoz létre maga körül. Ily módon két ellentétes, a jelentés horizontjait azonban mégis finoman tágító törekvés valósul meg a szövegben. Ki kell hangsúlyozni, hogy e darab esetében sem klasszikus műről van szó abban az értelemben, hogy a szereplők személyisége nem kidolgozott (nem úgy, miként egy Ibsen drámában), csupán jelként funkcionálnak, foszforeszkálnak a sötétben, részben külön életet élnek a közlő személytől. Ha bőséges jellemábrázolást vagy fejlődést várnánk, akkor bizonyára nagyot csalódnánk. Az ibseni komorság felhői azonban végig ott lebegnek a szorongás állandósult terei fölött. Ez a már régen beállt állapot azonban veszélyeket is rejt magában, ugyanis bizonyos tekintetben lelki folyamatok híján vagyunk, már minden „megtörtént”, csupáncsak a végső állapot szemlélésére van lehetőség, a „mozdulatlan” dráma mint végső rítus bonyolódik az olvasó szeme előtt. Csak az emlékek újraélése (mint terápia) az egyetlen egerút a szabadulás felé. A feloldhatatlan tragikum kérdése: csak veszteségek vannak, amelyek folyton halmozódnak. Az Én monológjából: „[...] A beteg nőnek is van gyereke. Két fia. Szeretett volna többet, de a fiúk apjai elhagyták őket, így füstbe mentek a tervei. A fiúk együtt járnak az iskolába. Közel egyidősek, és nem sejtik, hogy hamarosan árvák lesznek. Azt sem tudhatják, hogy néhány hónap múlva két különböző helyre kerülnek. S mivel apáik nincsenek jóban, alig látják majd egymást. Amikor pedig már elég nagyok lesznek, hogy maguk határozzák meg, kivel találkozzanak, nem tudják legyőzni az idegenség érzetét.” A darab ezen részében azonban felesleges túlzásokkal is találkozunk. A két nő már annyit és annyiszor fél, és mivel csak ezt hajtogatják, éppen ez rombolja le a körülöttük már korábban megteremtett drámai feszültséget: „[...] A szavak nem segítenek. A gondolatok sem. Bármit teszek, hiába.” – patetikus önreflexiók bosszantóan gyengítik az amúgy egyértelmű szituációk drámaiságát.

Más tekintetben azonban finoman cizellált szövegről van szó, amely érzékletesen jeleníti meg a terápiára szoruló szereplők lelki agóniáját. A darab akkor igazán élő, lüktető, amikor a kimondhatatlan lényeg a leheletszerű részletekbe tűnik át, ilyenkor csehovi pillanatok születnek.

BARÁTNŐM: De sejtethjük, nem?

ÉN: Óriási a különbség. Sejtteni és tudni. Elképzelné, hogy mit érez a másik, vagy személyesen átélni ugyanazt.

Együttérzés igen, együtt átélés nem létezik.

BARÁTNŐM: Megpróbálhatjuk.

ÉN: Lehetetlen.

Az *Eltűnök hirtelen* című darabban végig szerepjátékok zajlanak, a személyiségek meglátják magukat másban, álomszerű víziók rejtjelezett értelmeinek hálójában. Olyan mű ez, amely egyben kiváló rendezői szöveggönyv is, könnyen alakítható, kiegészíthető, a súlypontok áthelyezhetőek, a megadott helyszíntől is elvonatkoztatható, a kortárs művészínházak invencióinak megfelelően jelentős szerepet szán a színész egyéni kreativitásának is.

A mű végén az Idegen nő beszélget a férjjel. A mondatpanelek, az egymást vigasztalás ismert szólamai hangzanak fel, egymás mellé helyeződnek, akár a csendülő kristálypoharak a rezgő polcon.

Egymás mellett vagyunk, mégsem látunk és hallunk? Lehetséges a lét szakralitás nélkül? Elgondoló-e az az élet, amely csupán önmagát szemléli, s mint hétköznapi ténytet tudomásul a tükörben?

Olaug NILSSEN (szül. 1977) *Nagy és Csúnya* című darabja, sajnos, össze se hasonlítható a többivel, rendkívül felszínes, iskolás dramaturgia szerint építkező, amelyből hiányzik az éleslátás, az a csipetnyi irónia, groteszk, amely életet lehelhetne a tetszhalott szövegtestbe. Talán csak valamiféle dadaista rendezői gesztus tudná kimozdítani reménytelen helyzetéből. Két szomszédos család életét követjük végig, az egyiknek van gyermeke, a másik éppen várja. A konfliktusok és a párbeszéd már-már megalázóan színvonalaltalanok, szappanoperába illőek, az olvasó nem győz szégyenkezni. Az egymás megértésére és elfogadására apelláló végső csattanó, amelyben a fogyatékos gyermek apja meghívja egy sörre a szomszédban büntudattal élő friss apukát, pedig már „olcsó” dramaturgia.

Tore Vagn LID (szül. 1973) *Pusztíts el mindent!* című gyászjátéka alaposan felforgat bennünket. Mi tagadás, Olaug Nilssen után ez ránk is fér. Mondhatnám, Tore Vagn Lid operaszerű szövege (librettóként is szolgálhatna egy újdonsült Eötvös-operához) egybevág a színházművészet lényegével, megjelenít, kérlelhetetlenül szembesít, és olyan figurákat látat, amelyek megmaradnak bennünk, visszaadják hitünket. A világ folytonos egyéni és közösségi sorstragédiák színhelye, Tore Vagn Lidet idézve pedig: „A rendező és a szerző legfőbb dilemmája, hogy a színház miként reagáljon minderre.” Ennek a szellemi reakciónak a megvalósulása ez a szerinte új típusú dráma, ami nem más, mint egyfajta szociológiai gyászjáték. Az író szerint: „Ráébredtem, hogy az, ami jelenleg Európában folyik, egészen újfajta dráma, mely ezáltal talán új szcenikai megközelítést is igényel... A krízis fűzi össze az egész világon amúgy párhuzamosan futó egyéni tragédiák végtelen sorát. Kísérletemben az egyén sorsát követtem a rendszerben, és a rendszert az egyének életében.” Színházi szempontból azonban ez az elgondolás erősen problematikus, hiszen a színház mindig az egyén személyes életének spektrumán keresztül igyekszik láttatni a világot.

A *Pusztíts el mindent!* című darab formáját tulajdonképpen egy ismert afrikai társasjáték adja, az Afrikai gyémánt. Ebben vesznek részt a szereplők, és ez nem más, mint egy nagy világutazás, amelynek játékszabályai vannak. Minden mindennel összefügg, ezt hangsúlyozza az író. A szereplők egy asztalnál ülnek, előttük dobókockák, pénzek és figurák hevernek. A mottó: Mindenki harca mindenki ellen. A hangbejátszásban Thomas Hobbes szövegét halljuk, amely egy-

fajta bevezető, filozofikus szöveg az igazságosság és az igazságtalanság természetéről, kimondja, hogy „[...] ennek az állapotnak további következménye, hogy nincs se tulajdon, se uralom, nincs biztos enyém-tied, ehelyett minden ember csak azt mondhatja magáénak, amit meg tud szerezni, és csak addig, amíg birtokában képes tartani [...]” Elsőként a Befektető lép. A téma: Dél északi szemmel. A Befektető és a Játszótárs párbeszédét olvassuk. A Befektető a déli népek természetrajzát elemzi, hisz mindent tud róluk. A további szereplők szabad kezet kapnak a szerzőtől, aki kimondja: a játszóársak az adott témában improvizálhatnak, belekérdezhetnek, válaszolhatnak egymásnak. Vagyis a megírt szöveg – színpadi előadása esetén – maga is befogadhat akár az adott pillanatban létrejövő szövegeket a szerző által megjelölt hiátusok helyén. Egy másik jelenetben az Énekes következik, ő lép, majd monológba kezd, bemutatkozik, megtudjuk, egy görög művész ő, aki a válság ellenére is az alkotásra gondol. A játszóársak mellett olyan figurák tűnnek fel: mint a Nyugdíjas, az Örök diák, a Színházigazgató, a Színész stb. Mindenki megvitatta a többiekkel a maga problémáját. A párbeszédéből világosan kiténik: az egyén mindig csak áldozata a társadalmi változásoknak. Míg az Örök Diák a folytonos tanulni vágyást sulykolja, a Befektető a civilizáció terjesztését tekinti fő feladatának: „Nincs apelláta! Igen. Lassan már 200 éve szállítunk. 200 éve! [...] megváltoztattuk a játékot, gyökeresen megváltoztattuk a helyzetet.” A magyar olvasó előtt felrémlenek a madáchi színhelyek, minden egyes emblematikus szereplő (játékos) egyben szimbolikus alak is, külön világot képviselve ebben az össztársadalmi misztériumjátékká formálódó, dokumentarista darabban. Az utolsó körben (mely egyben az utolsó jelenet) a szereplők megszólalását egy videóbejátszás előzi meg: egy színházi előadás részlete (színház a színházban), amelyben éppen Hedda Gabler készül öngyilkosságára. Majd ezt követően a játékosok utolsó lépéseivel záródik a mű, hág a tetőfokára az egyetemes, emberi dráma. Az Örök diák morális bukása, a Nyugdíjas és Biscaya teljes reményvesztettsége és öngyilkossága, majd a görög Énekes és anyjának halála, a Színész utolsó szerepe – ekként zárul a feloldozás nélküli tragédia. Tore Vag Lid „találmánya”, a gyászjáték valóban képes önálló irodalmi és színházi formaként funkcionálni, kiválóan rendezi sorba és tematizálja azokat a társadalmi problémákat és globális tragédiákat, amelyekről hajlamosak vagyunk megfeledkezni.

Fredrik BRATTBERG (szül. 1978) *Visszatérések* című színműve igen hatásos, ebben már tetten érhető a karakteres írói szemlélet, a groteszk ábrázolás. A drámának három szereplője van: az Apa, az Anya és a fiuk, Gusztáv, tulajdonképpen ez utóbbi a főszereplő. Az Anya és Apa eseménytelen élete zajlik, bamba egykedvűséggel társalognak, mégis, a feszültég tapintható. Az Apán hirtelen kafei nyugtalanosság lesz úrrá, amikor a szomszéd kutyáját bámulja az ablakból, amellyel nem törődik senki. Az Anya pedig, miként Ionesco hősnője, magában gubbasztva pulóvert köt. Amikor a feleség a kutya megmentésére biztatja a férjét, az visszakozik: „Nem az én dolgom, vigyázzanak ők rá.” A jelenetben van némi rejtett rafinéria: azt sejtjük, hogy talán nincs is ott semmi, az Apa csupán képzeleg az ablak előtt, ebben mindjárt meg is erősít bennünket a kötögető Anya: „Te csak azt hiszed, hogy nézel valamit. Semmit sem látsz. Tudod, hogy ez aggaszt a legjobban. Tudod, hogy nem szeretem.” Az Anya nem bírja tovább, hisztérikusan elzavarja urát az ablakból, és kijelenti: „[...] Elegem van abból, hogy semmiségekkel odarángass engem is. Gusztáv meghalt.” Kiderül, Gusztáv fiuk meghalt, és a két szülőben múlhatatlan a fájdalom, ezért az Anya közli: „Legyen végre egy sírja. Legyen temetése, ahol elismerjük, hogy halott. Ez az egyetlen lehetőségünk a továbbléésre.” A darabban mindvégig átjárás van a hétköznapok és a képzelgés, a jelen idő és az emlékek között. Gusztáv meghalt, mégis – mintha mi sem történt volna – visszatér a 2. jelenetben. Az Anya és az Apa meglepődve fogadja, gyorsan helyel és fagyasztott aprósüteménnyel

kínálják (ez utóbbi még a halotti torból maradt). A 3. jelenetben az Anya megterít a munkából hazaérkező férjének, kedélyes csevegés veszi kezdetét szokatlanul banális dolgokról. Az Apának hirtelen eszébe jut Gusztáv. Az idősíkok innen már összerosódnak, csak a motívumok ciklikussága állandó; Gusztáv halála, a temetés, az Apa előléptetése, a szomszéd kutyájának újra fölbukknása. A következő jelentben ismét a fiú hazatérését látjuk: igen feldúltan beszél anyjával, ruházata szakadozott, arca sovány és beesett. Az anya most virslivel kínálja. A fiú elmeséli, mi és hogyan történt vele. Megtudjuk: a feleség és a férj fiuk halála után is éltek mindennapi életüket, próbáltak vigaszt találni: „Idővel kezdtük élvezni a ránk tört szabadságot. Gusztáv meghalt. Gyermektelenek lettünk. Egy új világ tárult ki előttünk. Többet utaztunk. Többet törődtünk magunkkal.” Mégis egyre bizonyosabban érezzük, hogy a magára maradt házaspár időérzékelése és józan ítélőképessége megbomlott. Képtelenek elszakadni Gusztáv folytonos látásától, nyitott szemmel is álmodnak Tehetetlenségük és elfojtott dühük (bűntudatuk) a végén agresszióba csap át. Irgalom nélküli, katatón magány: ennyi marad belőlük.

Johan HARSTAD (szül. 1979) *Satöbbi* című színműve kiváló alkotás, mondhatni filmszerűen pergő, irodalmi szempontból talán ez a „legerősebb” szöveg a hat közül. ebben már plasztikusabb a jelenet-technika, az események sodróak (még ha olykor visszafelé is haladunk az időben), és mindez kiválóan szolgálja a határozott írói elképzelést. Szereplői: két Vietnamban szolgált amerikai veterán, Joseph Zimmer és Edward Bowman, Alan Zimmer (Joseph fia), haditudósító fotográfus, a német tv-riporter Helmut, Lisa, amerikai újságíró és fényképész, Salko, bosnyák muszlim, a szarajevói Holiday Inn dolgozója, Nola, Joseph lánya és még sokan mások.

Már a prologus első monológja ügyesen megírt, gondolatgazdag epizód, amelyben a folyton utazgató, haditudósító Alan a cigarettázási szokásokról tart filozofikus beszédet, s ezzel már is bevezet, beavat bennünket saját életébe: „[...] Az utóbbi időben bőven volt időm gondolkodni. De nem volt min. Külföldön jártam, és cigarettákra gondoltam. És mint másokkal is, akik sokat gondolnak valamire, velem is ez történt, hogy rájöttem, minden, ami az életben körülvész... metafora. A cigaretta például. És az élet? Ezzel is ugyanez a helyzet. Rossz vége lesz [...]” Aztán pedig a következő mondatokkal zárja monológját: „Így van ez, tudom. Nem vagyok valami nagy filozófus, de én így látom a dolgokat. Legjobb csak dohányozni, és nem törődni semmivel.” Érkezik testvére, Nola, akivel megtárgyalják a világ eseményeit, háborúit. Nola észreveszi Alan új öltönyét, amiről kiderül, egy csecsenföldi halott emberé volt. Alan látszólag már belefásult a háborúba, a haditudósítást már-már érzélem nélkül végzi. Megtudjuk, az apjuk (Joseph Zimmer) nemrég hunyt el, az ő temetésére érkezett Alan. A két testvér beszélget, de kiderül, az egyetértés az élet fontosabb dolgaiban hiányzik közöttük. A prologus 2. jelenete szintén Londonban játszódik, ott vagyunk Joseph Zimmer temetésén, amelyen Lewis tiszteletes szájából egy lehangoló monológ hangzik fel: „Igen... Igen, amikor Joseph Zimmer múlt héten kedden lefeküdt, nem látta a csillagokat. Más bolygóknak nyomát se látta, a csillaghullásokat sem látta, amelyek pedig állandóan átszelik az égboltot, és arra indítanak, hogy kívánjunk valamit... amennyiben hiszünk ilyesmiben...” Majd pedig így folytatja: „[...] Huszonhat év után először hagyta el hazáját. Zimmer gyűlölte a sötétséget. De amit Joseph Zimmer legutoljára látott, az egy villanykörte volt, amely sosem alszik ki, hacsak ő maga nem oltja el.”

A prologus utáni első felvonásban már visszakanyarodunk az időben, 1995 helyett 1994-et írunk, és tulajdonképpen az író megpróbálja rekonstruálni Joseph Zimmer halálának és utolsó életszakaszának körülményeit. Kiderül, hogy egy napon, minden bejelentés nélkül elhagyta csa-

ládját és a washingtoni Vietnami Emlékfal mellé költözött, amelyre a vietnami háborúban elesett 58000 amerikai katona neve van bevésvé. Egy hálósákovat vesz elő, és letelepszik. Zimmer időnként hajlong az emlékfal előtt, majd szappanos vízzel lemossa azt. Itt megismerkedik egy másik ott élő férfival, szintén veterán harcossal, Bowmannal.

A színmű történései a világ különböző helyszínein zajlanak. Az egyik további jelenetben hirtelen a háborús Szarajevóban találjuk magunkat, ahol Alant és a Petert (dán tv-riporter) látjuk a helyi Holiday Inn szállodában. Salko, az ott dolgozó muzulmán bosnyák átadja nekik a hotelszobát, amelyben nincs áram. A két riporter hiába van jelen, nem érzik át a helyzet komolyságát, valahogy mindvégig „kívül” rekednek, nem találják helyüket, kissé pökhendien viselkednek. Salko így reagál: „[...] Tudják, hogy mi most a fő beszédtema Szarajevóban? Ha Jézus, vállán a keresztel, megjelenne és köszöntene bennünket, tudják-e hogy mit kérdeznénk tőle? Hm? Nem tudják? Nagyjából minden szarajevói ugyanazt kérdezné: Jézus, hol szerezte ennyi fát?”

Johan Harstad darabja egyrészt azt vizsgálja: tudunk-e együtt élni a háborúban elszenvedett traumákkal? Egyáltalán, feldolgozhatóak-e? Miféle részvét vagy együttérzés lehetséges? Vagy az utolsó pillanatainkig majd ott kísért bennünk a megélt emlék, amely örök jelen idejű? Joseph Zimmer „ámokfutása” ezt példázza, tulajdonképpen már csak ott érzi jól magát, a Vietnami Emlékfal előtt, a múlhatatlan érzések hálójában.

Alan, Joseph fia pedig Szarajevóban tartózkodik, mámoros lelkiállapotban mesél a brutális háborús történésekről, irracionális érzéseiről: „[...] Utána ott maradtam. Tehetetlenül. Nem is ez a legszörnyűbb. Hanem az, hogy amint itt állok ezen a piacon és fényképezek, nem tudok megszabadulni egy furcsa ... boldogságérettől. Mintha szerelmes lennék. Igaz, csak pár másodperc az egész. Mintha a világ legrosszabb nyarat sűrítenek egyetlen pillanatba. Mi lehet az oka? Olyan érzés, mintha nem kapnék levegőt. Az örömtől! [...] Ezeket a képeket megmutatják a híradókban! Megjelennek a világ minden táján a képernyőn, míg a konyhában mosogatnak az emberek, fogat mosnak a fürdőszobában. Mindez csak egyszer látható majd.” Király Nina megállapítása helytálló: „Ez a dráma valóban részben brechti montázs elvét használja, mert az egyes elemek, motívumok, bár távol állnak egymástól időben és térben, mégis egy-egy komplex témára vonatkoznak.”

Salko, a bosnyák muzulmán szerint nem biztos, hogy ennek valaha is vége lesz.

A háború örök, miként a homéroszi eposzokban? A harag és a gyűlölet valóban kiirthatatlan?

Maria Tryti VANNEROD (szül. 1978) *Országos felmérő* című alkotása egy iskolában játszódó dráma, amelynek mottója a következő: „A darabot az összes körülöttünk és bennünk lévő nyugtalanságnak ajánlom.” Szereplői diákok, tanárok és az igazgató. Gyermekek közötti konfliktusokat dolgoz fel.

Fontos megemlítenem még Király Ninát, akinek frappáns utószava kiválóan segíti az olvasót a darabok további értelmezésében és az írók pontosabb megismerésében.

Amedeo Modigliani, Pablo Picasso, André Salmon

Tokos Bianka

KUTATOM ÉN AZT...

Kollár Árpád: *Milyen madár.* Csimota Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Kollár Árpád *Milyen madár* című kötete nagy népszerűségnek örvend – mindez a kritikai visszhangból is leszűrhető. A megjelenést követően ilyen rövid időtartamon belül kevés gyerekkötet büszkélkedhet ilyen mértékű visszajelzéssel.

Az eddigi kritikák főleg a gyerekirodalmon való túlnövését emelik ki, a szokatlan és bátor témaválasztást, s azt a verseket jellemző retorikát, amely feltárja a kötetben felvonultatott problémákat és az ezeket a problémákat érintő dialóguskezdeményezést. Progresszivitás, tabudöntögetés, mitizáció, gondolatrítmus, fokozás, halmozás, hiány – ezen fogalmak köré szerveződnek az eddigi visszajelzések, s ezek is éppen azt jelzik, hogy milyen sok oldalról megközelíthető a kötet.

Az eddig felsorakoztatott fogalomsor még kiegészíthető sok mindennel, de ami először az eszembe jut, az a kötet eredetisége. Már a címlap is elárulja, hogy nem szokványos gyerekkötettel állunk szemben. Egyedi tipográfia alkalmazásával válik kitüntetetté a mű. Az álom „nyelve” jut eszembe, ha közelebből megnézem a címlapon lévő nyulat, aki fülétől az álláig ugyanakkora, mint a nyakától a lábáig. Nem lehet véletlen ez a hatalmas méretű fej, amely előre jelzi, hogy a kötet ismerve a gondolkodásfolyamat fontosságának hangsúlyozása lesz, amelyhez nyilvánvalóan a fej lesz az eszköz – egy mindenre nyitott gyermek feje. Fontos lesz a közösség szerepe a kötetben, ezt jelzi az is, hogy ez a nyuszi nincs egyedül, legfőbb társasága a madarak, akikkel együtt indul el az útra biciklivel, s ez az út a párbeszéd és a gondolkodás útja lesz (de azért ott lapul a zsebben a csúzli is!).

Ezenkívül sokat elárul még az első illusztráció, amellyel szembetalálja magát az olvasó. A szembetűnő kör formájú dolgok ismét csak előre jeleznek valamit: a labda, a bicikli kereke, a nyuszi szeme körüli karika, sőt a szerző neve is körbe van foglalva: az élet teljességére, valamint a körforgásra való igény mutatkozik így meg már az elején, ezt tematizálják a versek, s ez a körkörösség többször visszaköszön az illusztrációkban is. Érdekes és működőképes ez a képi retorika. Feltűnően jelentkezik ez például az első oldalakon, balra találjuk a sűrű, sötét erdőt, jobbra pedig az életfát, amely meg van világítva.

A kötet ciklusokra bomlik, amelyeknek címe egy-egy versből kiragadott sor lesz. Az első ciklus (*soha nem is volt*) rögtön sok dologra rákérdez: az évszakok váltakozására, a gyermeki vágy „bejelentésére”, a „szeretem-nemszeretem” ellentétére, a gyermek folyamatos ismétlőkényszerére; ily módon képessé válik a dolgok elkülönítésére, a felismerésre (*dolgok, amiket nem tudok*), az időhöz való viszony kialakítására. A legfontosabb kérdés is előtérbe kerül: „belőlem mi lesz?”. Már itt, az első részben bejelenti a kötet a rákérdezés fontosságát.

A második ciklusban (*amikor hangosan olvassák csak nekem*) megmarad az első részben bejelentett igény az *énre* való rákérdezésre, s ez csak bővül majd: a *másik* ember vagy tárgy észrevételével. Az állatgondozó vagy az apa szerepe is megjelenik, s az eltérő álláspontok is. Mi van akkor,

ha valaki valamit nem úgy gondol, ahogy én? S ily módon jelenik meg a csizma iránti részvét, aki fázik, s ugyanakkor a csiga iránti ítéletalkotás: „szerintem a csiga egy értelmetlen állat”. A gyermek rájön, hogy ő sem hibátlan, mert folyamatosan beszél. A már felsorakoztatott kérdéseknek a „megválaszolása” olyan verseken keresztül történik, amelyekben fontossá válik a ritmus és a hangzás. Így keressük az ént („Kutatom én azt, akivé váltam”), s aztán így jutunk el hozzá („Szerintem ez vagyok én”).

Az utolsó ciklus (*anya fátyol, anya márvány*) sikerült a legmerészebbre. Anya és apa elvesztése imádságba torkollik, s megsérül a természet is: ma még zöld az erdő, de holnapra már nem lesz. Az utolsó vers nagyon intenzívre sikeredett, s talán legkevésbé egy ötéves számára: a *balladám* cím egyrészt a műfaj által képviselt rejtélyre helyezné a hangsúlyt – gondolnánk – ám pont ellenkezőleg, nyíltra és őszintére sikeredik, s az utolsó sorban tetőzik ez az őszinteség: „hogyan élek, sose bántam, csak sajnáltam néha” – még egy felnőttnek is emésztenie kell, nemhogy egy gyereknek.

Ebből is látszik, hogy nem mindennapi a kötet, nem akar titkolózni, s pont emiatt a „töménysége” miatt kell apró adagokban eljuttatni a gyerekekhez, s így válhat aztán tartós élménnyé. A kötet legnagyobb erénye, hogy megtanítja a befogadót gondolkodni – felnőttet és gyereket egyaránt. Öt éves kortól ajánlja magát olvasásra a mű, természetesen felső határ nincs, s biztosra veszem, hogy még a gyermek tizennyolc éves korára is marad felfejtlenivaló belőle, s meg fogja köszönni, hogy annak idején a kezébe kerülhetett.

Balatonfüred Vaszary Galéria

Találkozás Picassóval

Meeting Picasso

Jean Cocteau fényképei | Photographs by Jean Cocteau

2015. március 7 - augusztus 9.
7 March 2015 - 9 August

